

LJUBLJANSKI ZVON

LETNIK XLVI
1 9 2 6
ŠT 6-7

Vsebina zvezka za mesec junij in julij:

1. Anton Lajovic: Ali je narodna umetnost lahke socialno škodljiva?	401
2. Vladimir Levstik: Hilarij Pernat. (Dalje prih.)	409
3. Radivoj Rehar: V Léndavskih gorica	427
4. Slavko Grum: Spomladi	428
5. Janko Glaser: Iz pisem Ivana Cankarja Anici Lušini. (Konec.)	429
6. Tone Seliškar: Solčna roža	448
7. Bratke Krefc: Cigani	449
8. Pavel Golia: Najtišji zvok	452
9. Dr. N. Preobraženski: Nova Rusija	
9. Vsevolod Ivanov	452
Vsevolod Ivanov, Povest o sebi	453
10. France Bevk: Beg pred senco. (Dalje prih.)	457
11. Književna poročila	467
Slovenska dela: Dr. Janko Polec: Kraljestvo Ilirija (Dr. Francè Goršič). — Molière-F. Juvančič: Mamišljeni boinik (Pavel Karlin). — Rudolf Pečjak: Kraljična z mrtvim srcem (A. D.). — Srbsko-hrvatska dela: Generacija pred stvaranjem (F. Zwitter).	
12. Kronika	472
Domači pregled: Beograjska drama v sezoni 1925./26. (Ferdo Kozak). — Francoska grafika XVII. in XVIII. stoletja (K. D.). — Kolektivna razstava Božidarja Jakca in Josipa Gorupa (K. Dobida). — In memoriam Andreja Smoléta (K. D.).	

LJUBLJANSKI ZVON

izhaja v posameznih zvezkih ter stane na leto 120 Din, za pol leta 60 Din, za četrt leta 30 Din, za inozemstvo 150 Din.

Posamezni zvezki se dobivajo po 15 Din.

Na reklamacije se pošlje reklamirana številka brezplačno le tedaj, če se je ista reklamirala najkasneje en mesec po njenem izidu. Za poznejše reklamacije se mora reklamirana številka plačati.

Urejuje: **FRAN ALBRECHT.**

Uredništvo ne vrača rokopisov, ki jih ni naročilo.

Upravništvo: Prešernova ulica št. 54.

Izdaja «Tiskovna zadruga», r. z. z. o. z. v Ljubljani (Fran Šarabon).

Tiska Delniška tiskarna, d. d. v Ljubljani (Miroslav Ambrožič).

LJUBLJANSKI ZVON

MESEČNIK ZA KNJIŽEVNOST IN PROSVETO

Anton Lajovic / Ali je narodna umetnost lahko socialno škodljiva?

Naš čas še vedno stoji pod močnim vtisom onega mišljenja, ki je videlo v intelektualizmu rešitelja iz vseh težkoč življenja in zaradi tega tudi smatralo znanost za višek človeškega duha in se dajalo navdajati z brezpomislnim respektom pred vsem, kar nosi marko znanstvenosti. Ta marka fascinira marsikoga tudi takrat, če ni drugega kot samo marka. Dr. Vurnik je v «Ljubljanskem Zvonu» napisal članek «Umetnost in družba ter umetnostna politika». Na pičlih štirih straneh je obrazložil «obstoječo umetnostno družabno strukturo», dajajoč svojim izvajanjem nek sistematičen, znanstven videz.

Zdi se mi, da je Vurnik dogajanje umetnostnega življenja le premalo natanko pregledal, zanemaril razne važne, celó odločilne stvari. Zato so tudi njegovi zaključki morali postati napačni ali vsaj močno enostranski.

Vidi se mi zato prav, da Vurnikovemu gledanju nasproti postavim nekaj misli, v čem smatram Vurnikovo mišljenje za pogrešno. Izčrpne analize vseh njegovih misli mi ne dopušča ozko odmerjeni prostor.

Pisec pravi: ker na vsem svetu ne najdemo ljudi, ki bi živeli brez umetnosti, je sklepati, da je umetnost nujna socialna potreba vsega človeštva e n a k o.

Iz te teze hoče Vurnik, mislim, izpeljati zakon o internacionalnosti umetnosti. Toda premisa je napačna.

Vse grupe človeštva sicer kažejo vsaka primerno svojemu razvojnemu stanju neko svoje umetnostno življenje in neke svoje umetnostne stvaritve, ali to je tudi vse, kar je med njimi enakega glede umetnosti. Toda dinamika, intenziteta, kvaliteta ali kvantiteta umetnostnega življenja so silno različne med narodi. Misel, da je umetnost internacionalna, more izvirati le iz površnega gledanja umetnostnega življenja. Da literarna umetnost ni internacionalna, je razumljivo, ker tvori zaviro jezik, v katerem je literarna umetnina napisana in ki zato ni brez

nadaljnega dostopna pripadniku tujega naroda, dočim je vpliv ravno literature v lastnem narodu najmočnejši. Zdi se, kot da bi upodablajoča umetnost in glasba bili specifično internacionalni umetnosti, ali le za površno gledanje. Evo vzglede! Nikomur ne bo prišlo na misel, smatrati Verdijevo življensko delo za rusko ali za švedsko ali v delu Musorgskega videti francosko tvorbo. Na strani produktivnega, ustvarjajočega umetnika torej ni mogoče videti internacionalnosti, kajti čim bolj je ustvarjajoči umetnik samonikel in samosvoj, tem prisnejši izrazitelj duševnosti svojega naroda je.

Toda internacionalnosti tudi ni na strani onega, ki umetnost sprejema, torej na strani konsumenta.

Pred kratkim je Herman Bahr pisal o novi knjigi italijanskega filozofa in esteta Benedetto Croce-ja. Croce je Bahru znamenit esteta in poznavalec nemške kulture, ki se je zlasti temeljito bavil s Heglovo filozofijo. V tej knjigi Croce estetično razpravlja o raznih nemških pesnikih in dramatikih, med drugimi tudi o Schillerju in Kleistu.

Kaj mislijo Nemci o Schillerju in Kleistu, je vsakemu našemu inteligentu, ki je študiral še za časa Avstrije v nemških srednjih šolah, točno znano:

Schiller je poleg Goetheja «Dichterfürst», Kleist pa poleg Goetheja najmočnejši nemški «Kraftgenie».

Croce pa sodi po Bahrovi navedbi o obeh teh dveh, o Schillerju in o Kleistu, da sploh nimata pesniškega daru.

K temu pravim: Če ima estetično odlično nadarjen človek o nekih umetnostnih produktih sosednega naroda, s katerim živi v bližnjih stikih in čigar umetnostne produkte natančno pozna, sodbo, ki je naravnost protivna sodbi sosednega naroda, kakšna je potem internacionalnost umetnosti?

V kakšnem razmerju bo napram nemški umetnosti potem šele oni italijanski človek, ki je manj nadarjen od Croceja?

Mislimo si, da v oddaljenem kraju — recimo v Ameriki — naenkrat zazveni slovenska narodna pesem, katero obenem slišita dva muzikalno nadarjena moža, in sicer eden Italijan, ki pesem prvič v življenju sliši, drugi pa Slovenec, v čigar domačem kraju je ta pesem bila priljubljena in katero je on sam rad popeval s tovariši in katere že davno ni več slišal. Italijanu, recimo, pesem ugaja, toda kakšno brezprimerno ganotje bo zbudila šele v srcu Slovenca! Je-li mogoče primerjati stopinjo vzhičenosti obeh mož? Če je gorkotna reakcija pri Italijanu 5°, je razburjenje Slovenca

gotovo 80°. Razlika med obema je velikanska, a obenem globoko utemeljena, ker izzove pesem v Slovencu silno množstvo dragih spominov, ki se stapljajo z milino pesmi v nedeljivo enoto močnega čuvstva.

Take čuvstvene poplave ta pesem pri Italijanu nikdar ne bi mogla vzbuditi.

Prav isti proces, samo v obratni smeri, bi bil, če bi oba ta moža nenadoma začula italijansko popevko, samo da bi kalorična razlika med obema z ozirom na mirnejši temperament Slovenca in na burnejši Italijana bila mogoče še večja. S tem vzgledom hočem reči: tudi na strani konsumenta umetnosti ni mogoče primerjati kalorij sprejemalca, ki poslušá, oziroma sprejema umetnino svojega naroda, s kalorijami tujerodnega sprejemalca. In vendar: če govorim o internacionalnosti umetnosti, ne smem za učinkovitost konkretne umetnine jemati v poštev samo tujih narodov, temveč vendar tudi narod, ki je rodil to umetnino.

Zato trdim, da so umetnine kakršnegakoli naroda jako malo internacionalne. Njih učinkovitost v tujih narodih je napram učinkovitosti v lastnem narodu vrlo majhna.

Umetnost in potrebe družbe.

Vurnik govori o potrebah (umetnostnih seveda) ljudi, ki so v prvi vrsti sodobne, govori o umetnostni produkciji in konsumpciji, o uvažanju, kar se koristnega producira, o izvažanju lastnih dobrin in o zadoščanju konsumpcijskim potrebam. Vsi ti izrazi so vzeti iz narodno-gospodarske doktrine, vendar pa se ne prilegajo problemom umetnostnega življenja; zakaj v umetnostnih stvareh ne velja iste vrste mehanika, katera regulira gospodarsko življenje, ne velja princip o ponudbi in popraševanju in ne veljajo neki principi o vrednosti, kakršne je mogoče postaviti v narodno-gospodarskem svetu. Umetnostno življenje namreč prav tam, kjer je najdragocenejše, ne poteka tako, da bi se oziralo na sodobne potrebe tako zvanih konsumentov. Vzemimo samo tiste umetnike, ki se bodo Vurniku zdeli najpomembnejši za razvoj umetnostne kulture, namreč revolucionarne umetnike. Za njih udejstvovanje in ustvarjanje je karakteristično ravno, da se stavijo v najostrejšo nasprotje proti temu, kar njihova sodobna družba smatra za lepo, za pomembno in koristno. Ti revolucionarji običajno rabijo vse svoje življenje, preden se pretolčejo do tega, da končno družba vsaj upošteva njih prizadevanje.

Oni ves čas ničesar ne delajo, kar bi odgovarjalo sodobnim potrebam družbe.

V umetnostnem življenju je torej čisto drugače nego v gospodarskem. Masa konsumentov je stalno daleč zadaj s svojimi potrebami, zadaj za tem, kar sodobni umetniki smatrajo za umetniško in pravo. Umetnostne potrebe naroda v neki dobi torej nikakor niso karakterizirane po potrebah konsumirajoče publike, temveč po potrebah ustvarjajočih umetnikov samih. Oni so, ki dajejo signaturo duševnemu stanju naroda v neki dobi in konsumptivna masa je s svojo počasno konservativnostjo samo njihova senca, ki jim daje relief.

Ideja vplivnih sfer.

Preidem k misli, ki se mi zdi osrčje Vurnikovega nazora o umetnostnem svetu in katero on imenuje zakon umetnostno merodajnih krogov in njihovih vplivnih sfer.

On trdi, da se nova kulturna umetnostna pridobitev raznese po vsem tistem ozemlju, ki jo potrebuje in priznava umetnostno merodajnim krogom za čas merodajnosti višjo družabno vrednoto kot njihovim vplivnim sferam, ker prvi koristijo, drugi pa se le okoriščajo.

Ta ideja mora zaradi svoje samo delne utemeljenosti vesti nujno do napačnih zaključkov, če jo kdo smatra za vse objemajočo resnico, kot to dela Vurnik.

Francoski sociolog Gabriel Tarde je svojo sociologijo oprl na idejo imitacije, misleč, da je imitacija glavna podruževalna sila. Toda če pogledamo «posnemanje» psihološko natančneje, se pokažejo zanimiva odkritja. Če človeku, ki ni prav nič muzikalichen, žvižgam sto let isto melodijo, je nikdar ne bo posnel. Za posnemanje je torej treba v človeku, ki naj posnema, samotvorne zmožnosti, drugače je posnemanje izključeno. Posnemanje torej ni drugega kot ustvarjanje, vplivano od nekega drugega ustvarjalca.

Italijanska zemlja je rodila iz sebe umetnostni pojav opere in ga v kratkem času razvila do visoke stopnje. Ker ob tem razvitu ostala Evropa še ni poznala take vrste umetnin, se je italijanska opera raznesla po vsej Evropi, bila je doma tako v Parizu kot v Petrogradu. Toda sam njen pojav je povzročil, da so v vseh teh tujih narodih začele tudi nastajati narodne opere. Spočetka nekoliko vplivane po italijanski operi, so se v kratkem času

otresle tega vpliva in ti narodi so rodili iz sebe vsak svoje vrste opero, ki je v njeni celotni fiziognomiji ni bilo mogoče več enačiti z italijansko opero.

V tem primeru bi bila Italija (po Vurniku) merodajni krog, vsi drugi narodi pa bi bili vplivna sfera. In tu pridem do kardinalne zmote v Vurnikovem mišljenju, namreč: on v vsem tem dogajanju vidi samo dejstvo merodajnega kroga, vidi samo italijansko opero, ne vidi pa, da je rezultat tistega vplivanja bil ta, da so v ostalih, prvotno vplivanih narodih nastale povsem samonikle narodne operne tvorbe. Kakor je razvidno iz navedenega, je res, da umetnine v tujih narodih napravljajo nek vtis, res pa je tudi, da situacija pri tem ni taka, da bi vplivani narod bil enostavno pasivni konsument tujega vpliva. Kakor namreč vsaka živa stvar pozitivno reagira na vsak vtis, tako reagira tudi vplivani narod s tem, da rodi nove tvorbe, ki nosijo izrazit pečat njegovega bistva.

Vurnik je svojo tezo o umetnostno merodajnih krogih in o vplivnih sferah postavil kot nasprotje k moji tezi, da je samo narod nositelj kulture. Toda če se vrnemo na ravnokar dani vzgled italijanske opere, bi bilo vendar treba vprašati, kdo je vendar rodil to italijansko opero in kje je bil za italijanski narod oni merodajni krog, kateri naj bi ga bil influenciral, da je rodil svojo opero. Slučajno je tako, da jo je italijanski narod rodil iz sebe. Toda tudi če bi jo bil rodil pod vplivom kake tuje narodne kulture, moramo končno vendar, če gremo vedno nazaj, priti do onega centra, kjer je neka umetnostna oblika izrastla originalno tako rekoč iz tal in kjer se ne da več govoriti, da je bila od nekod od zunaj influencirana. Na kratko: če hočem umetnostno življenje prav videti, ne smem prezreti tega, da gotova umetnost in gotove umetnine sicer posegajo s svojim vplivom v neki meri preko meje lastnega naroda, toda še važnejše kot to prekonarodno vplivanje je dejstvo, da narod iz sebe rodi svojo umetnost in da to rojstvo lastne umetnosti po svojem bistvu ni drugačno, če je ali popolnoma avtohtono ali če je vplivano. Umetnostno življenje bi pa videl popolnoma napačno, kdor bi ga gledal samo v majhnem izrezku kot ga gleda Vurnik, namreč da pusti svoj pogled segati samo od takrat, ko se, recimo, vpliv italijanske opere v Petrogradu začne do takrat, dokler ostane ta vpliv še vsemogoč. Če bi tako gledal, bi umetnostnega življenja človek ne mogel razumeti, zakaj pogled je treba upreti tudi na to, kako tuj narod reagira na vpliv, ki mu prihaja od tuje umetnosti.

Kultura in umetnost — mednarodna vrednota?

Vurnik trdi, da je umetnost urojena vsem narodom enako. Že zgoraj sem deloma pokazal, da to nikakor ne drži ne na produktivni, ne na konsumptivni strani. Zakaj čim na umetnost gledam neindividualistično in vidim v njej družabno tvorbo, že po posledicah lahko sklepam na vzroke. Če je ruska literatura po svojem tipičnem značaju različna od francoske, niso temu vzrok samo dotični pisatelji kot osebe, temveč ves ruski narod, ker jih je on rodil iz sebe, kot družba rodil tudi duševno in jih oblikoval do te njih posebnosti. On je rodil iz sebe svoj posebni psihološki roman, ki ga ne bi mogel roditi noben drug narod na svetu, ker v nobenem ni tistih psihičnih tal, iz katerih bi mogel izrasti tak cvet. Italijani so iz sebe rodili poseben tip opere in ga v moči in cvetu zdržali do danes in jim v operi noben narod do danes ni raven. Zopet so pa Nemci ustvarili simfonijo, dočim za to umetnostno formo italijanski narod nima nikakega talenta in se zastonj poskuša v njej, ker je protivna njegovemu značaju.

Ni torej res, da je umetnost urojena vsem narodom enako.

Ista napačna misel Vurnikova, ki prezira narodovo lastno tvornost in ustvarjanje, se zrcali v stavku, da lahko narodi in narodne skupine pripadajo različnim kulturam obenem. Vurnikovo ocenjevanje pomembnosti tujerodnih kultur na kak narod je silno pretirano. Njemu se zdi, kot da so ti tujerodni vplivi v vplivanem narodu glavna in odločujoča kulturna sila, kar pa je čisto gotovo zmotno. Res je, da kak narod lahko sprejema kulturne vplive od raznih drugih narodov, pri čemer nikakor ni treba, da ti kulturni vplivi prihajajo iz naroda, ki je kulturno bolj razvit — opozarjam samo na eksotiko v umetnosti, kjer se umetnost visoko razvitega naroda dá influencirati od umetnostnih pojavov kakega čisto primitivnega naroda — toda z vsemi temi vplivi si ne smemo pustiti zamegliti oči pred glavnim: pred lastno tvorno silo vplivanega naroda.

Vurnik pravi, da spadamo k razmeroma individualni zapadnoevropski kulturi poleg Francozov, Špancev, Italijanov, Nemcev tudi Čehi, Slovenci in del Hrvatov, ki smo se tekom zgodovine vsi analogno razvijali. Zdi se mi zelo površno pogledano, da bi francosko, nemško in italijansko kulturo metal v en koš kot nekaj istovrstnega. Še celo filozofija nemška je od francoske filozofije tako zelo različna, da bi lahko rekel kot dan in noč, kako naj ne bi bila različna umetnostna kultura teh dveh narodov. In na drugi strani: Machiavellija in Mussolinija je mogel roditi

iz sebe edinole italijanski narod. Napačna je tudi ideja o analognem razvitku, ker je površna. Mlad narod, ki začenja n. pr. stopati v kulturo v 20. stoletju, nikdar ne bo preživel onih faz, katere je preživel star kulturni narod, recimo, tekom srednjega veka. Življenje sedanjega časa je nasproti srednjemu veku popolnoma izpremenjeno in v teh izpremenjenih prilikah bo mlad narod imel hoditi povsem drugačno pot in v povsem drugačnem razvojnem tempu.

Narodne umetnosti niso socialno dosti koristne in utegnejo celo biti škodljive?

Vurnik smatra za socialno koristno samo ono umetnostno tvorbo kakega naroda, katera je zmožna internacionalnosti v Vurnikovem smislu. Nastane vprašanje, ali narod ustvarja svojo umetnost zase ali za druge narode.

Idejo posameznika kot nasprotje družbi smatram, da je samo abstrakcija. Ni si namreč mogoče posameznega človeka kot duševno celoto misliti vzetega iz družbe.

Vsa njegova duševnost, njegov jezik, njegovi običaji, njegovo ravnanje je odločilno oblikovano od družbe, ki ga obkroža. Če bi mu abstrahirali družbo, bi ta človek niti govoriti ne znal in njegova duševnost bi bila komaj embrio tega, kar on kaže, čim je oblikovan od družbe.

Družba res obstoja iz posameznikov in ves družbin razvoj se nanaša na to, da dvigne vsakega posameznika v tej družbi, toda temu stanju nikakor ni analogno razmerje narodov med seboj. Prav lahko si je namreč misliti, da živi narod izoliran od drugih in se navzlic temu kulturno živahno udejstvuje. To je tako tudi bilo v času malih komunikacijskih sredstev, ko so narodi živeli močno izolirani drug od drugega in ko so vendar ustvarjali dragoceno narodno umetnost. Znani nabiralec narodnih melodij L. Kuba pripoveduje, kako se je, nabirajoč narodne melodije na našem jugu, boril s težkočami, ker se ljudje niso dali pripraviti, da bi pred njim peli narodne pesmi. Njim je bila narodna pesem zato, da si jo sami sebi zapojejo, ne pa, da jo pojejo drugim. Kubi se je dostikrat zgodilo, da je skrit slišal kmečko dekle ali fanta prepevati, kakor hitro pa sta ga zagledala, je vse utihnilo. Kuba vidi glavno razliko med narodno in umetno pesmijo ravno v tem, da prvo poje pevec zato, da si sam sebi zapoje, dočim drugo poje zato, da jo zapoje drugim. V tem petju za se je gotovo globoka simbolika.

V vsaki umetnosti pa vidim jaz le spontani izraz življenske radosti. Narod zadosti svoji življenski potrebi, ko njegova prekipavajuča življenska sila najde na zunaj vidno vtelešenje v umetnosti.

Vsak narod torej producira svojo umetnost zato, da zadosti svoji potrebi, producira jo brez ozira na to, ali bo tujemu narodu prijala ali ne, in v tej razvojni svoji poti tudi ne more smatrati, da je vrednost njegove narodne umetnosti tudi v najmanjši meri odvisna od tega, kako jo oceni kak drug narod. Glavne socialne vrednote vsake v narodu rojene umetnosti ležijo torej v odnosih te umetnosti do lastnega naroda.

Mimogrede omenjam: ker umetnosti ne morem smatrati za individualistični, temveč za socialni produkt, nastane vprašanje, na kako socialno edinico naj ga relacioniram. Če rečem z Vurnikom: na družbo, mi je to premalo določeno, ker je pojem družba abstraktno nasprotje samo logičnega pojma posameznik. Meni pa gre za to, da najdem konkretno socialno edinico, na katero je moči opreti socialni pojav umetnosti. Tako iskajoč ne najdem druge konkretne socialne edinice kot narod, katerega obseg je na zunanje vidno najbolj točno orisan z narodnim jezikom.

Vurniku se zdi silno potrebno, da umetnost kakega naroda prodre v druge narode in vidi samo v tem socialni pomen umetnosti. Mislim, da se je taka ideja mogla v njem roditi zlasti zato, ker smo mi majhen narod. Velik narod ne čuti nikake nujne potrebe po eksportu svoje umetnosti, ker glavni življenski interes vsakega naroda je, da je v resnici sam v sebi močan in mu ni važno, da drugi tudi o njem mislijo, da je močan. Zakaj če pride taka konkretna situacija, da je treba pokazati svojo moč, jo bo narod, ki jo ima, lahko pokazal.

Le majhni narodi imajo velik interes na tem, da svojo duševno produkcijo, če je kaj vredna, razkažejo po svetu in s tem postopajo na lep način samoobrambno nasproti močnejšim narodom, ker jim manjka fizične moči, namreč številnosti.

Iz navedenega bo menda razvidno, da socialni in kvalitetni značaj umetnosti ne leži v mednarodnostni funkciji.

Vurnik se zgraža nad tem, da sem dozdevno hvalil analfabetizem in odklanjal vzgojo in na drugi strani zaničljivo govori o analfabetski ljudski umetnosti in vidi v naslonu nanjo degradacijo za davno premagani nivo ter se mu zdi, da nam je treba stremeti po napredku drugih umetnostnih evropskih središč. Te misli se mi zdijo izliv mišljenja, ki znatno precenjuje pomen

civilizacije za življenje narodov in pa pomen tehnične dovršenosti za notranjo vrednost umetnin. Za Vurnika so besede sodobna napredna oblika že obenem bistvo vrednosti umetnine. Ker je on umetnostni zgodovinar in ker se mu zdi, da je na umetninah objektivno zgrabljiva samo oblika, vse drugo pa na umetnini da je subjektivno negotovo in zato vredno zanemarjenja, potem je naravno, da vidi Vurnik kvalitete umetnosti samo v vnanjostih, zaradi česar zaničuje ljudsko umetnost, katere videz je primitiven. In zato občuduje vse, kar je intelektualističnega na umetninah. To vse mi je na Vurniku razumljivo, ker se zdi, da umetnostna zgodovina nekako plove v teh vodah, toda čim ona stoji na takem omejenem stališču in se ne upa spuščati v vprašanje vrednosti, plove pod napačno zastavo, ker bi se smela zvati samo zgodovina umetnostnih form. Ni pa opravičena, spuščati se s kako »znanstveno« avtoritativnostjo v razmotrivanje onega, kar je v umetninah poleg abstrahiranih form življenjsko močnega ali celo večnega.

Vladimir Levstik / Hilarij Pernat

(Nadaljevanje)

III.

«**A**l' mar še spiš?» je drugo jutro zažvižgal črni kos, ki je že nekaj let gospodaril širom profesorjevega vrta. Obježno je preskočil na oknu, stresel repek in veselo ponovil: «Al' mar še spiš?» — Hilarij Pernat se je obrnil, zazelhal v polsnu, mežiknil večkrat zaporedoma in nezadovoljno pomlaskal z jezikom; nato je srdito odprl oči. Pravkar je ošteval nekakšne diplomate in generale. «Tepci!» je razsajal, «budala kvatrna, zdaj vidite, v kakšno kolobocijo ste zavozili svet! Ali ne bi rajši takole... in pa takole... z eno besedo, po mojem načrtu?» Vrag si ga vedi kako in po kakem načrtu. In sredi najlepše pridige ga je zbudil preklicani kos.

«Apage!» je zaklical, vzpenjaje se na komolce. «Spravi se, lopov, ššš!»

Frk! jo je odnesel lopov, še preden ga je profesor našel z očmi. Zrenice strica Hilarija so dremotno zrle v beli dan. Solnce se je smejalo skozi čipkaste zavese, gledalo se v svetlih ploskvah mahagonove omare in oživljalo barve perzijskega čilima, ki je pokrival starinski parket. Nekaj čistega in dišečega je lilo v sobo: z vrta se je razločno slišalo brenčanje čebel.

«Ták velik dan je že in jaz se valjam kakor kak cesar,» je zamrmral profesor, ki je smatral cesarstvo od nekdanj za najbolj zaspani poklic. «Kvišku, lenoba! Rrrum!» Tako govoreč je stisnil pesti in skočil iz postelje.

Stanini lahni koraki so begali po vsem stanovanju, ne da bi se ustavili za delj ko za pet sekund. Pospravljala je. Zavest njene bližine je okrepila v starcu občutek življenja.

«Da bi jih zlodej, diplomate,» je momljala med umivanjem. «Najlepši kos jutra so mi vzeli, da bi jih vrag! O čem sem že hotel premišljevat, ko se zbudim? Saprilot, tudi to sem pozabil. In kava bo mlačna... Brr, stari epikurejec!» Ta polglasni vzklík ga je po čudnem ovinku domislil včerajšnje môre. «Aha, na smrt sem se pripravljala. Starost in slabost sta me prevzeli do mozga. Glava je bila kakor kamen, noge kakor svinec... Sakramiš! Pa menda nisem res —?»

Ves penast od mila je strahoma dvignil obraz proti zrcalu.

«Človek ne bi rekel,» se mu je zazdelo po dolgem opazovanju. «Tak sem kakor zmerom... Da vidimo noge!» Zaplesal je, počenil, spustil se na vse štiri in vstal, ne brez bolečin v kolenih. «Nu da, kostenica, ki jo čutim že dvajset let. Drugače sem gibčen kakor žrebe... In zobje: volka bi oklali!» se je junačil, bezaje s ščetko po ustih. «Le kaj me je trkalo, da sem vzdihoval po dediču? Ne, ne, Plešivic in Blanka, ne, žan Belé! Oha! Še pokopljem vas morebiti, hi, hi, hi... V Pariz pojdem in v Monte Carlo; oženim se, ako me razjezite. Kaj veste, česa je zmožen onkel Hilarius v svoji zlobi? In vendar: pet in šestdeset let... Polnih, težkih pet in šestdeset let!»

Malodušno si je zavezal ovratnico. Ne, dvajset jih ne učka več. Morda niti ne deset, morda niti ne pet... Oh, tisto ugibanje zastran dedičev je bilo prebito potrebno. Njegova ura se je bližala, mudilo se je!

«Ležal bom v temi in ne bom vedel ne zase ne za svet nad seboj,» je ponavljala včerajšnjo misel, čuteč, da je ne prežene nikoli več. «Kar imam, bo ostalo živim. Ták komu? Alj ni prav, da se vprašujem: komu?»

Zelo svečan in resnoben je stopil v obednico. Bila je pri tleh, raztegnjena in prostorna, svetla vzlic divji trti, ki je zastirala okna in zelenila belo pogrnjeno mizo z nemirnimi odsevi svojega listja. Zajtrk je bil pripravljen za dva: profesor je začutil hvaležnost do Stane, ker ga je počakala. Prišla je tik za njim.

«Dobro jutro, striček,» je voščila z veselim glasom, pazno viseč na njem z očmi. «Danes ste boljše volje, kaj? Tako je prav.»

Kako prijetno mu je umela streči! Njene lepe, zdrave roke, ki jim delo še ni pokvarilo polti in oblike, so nalivale kavo, kakor bi se igrale. Njena obleka, beli predpasnik, njeni lasje in ona sama, vse je dišalo po svežem ter zavijalo Hilarija Pernata v prijetno, udobno ozračje. Sirota bi bil brez nje. Le odkod je imela sredi vojne stiske te dobre stvari, pravo kavo, masno smetano in sveži pšenični kruh? In so ga tepci pomilovalno gledali, ko se je usmilil štirinajstletne sirote, namestu da bi jo porinil čez prag!

«Sebičnež,» ga je pokarala vest za to misel. «Takrat nisi računal; takrat še ne! Tudi udobnost si cenil manj visoko, dokler si bil mlad... Eh, staraš se, Hilarij, in vsako leto so tvoja čuvstva bolj grda in bolj vsakdanja.»

In že ga je minila vsa dobra volja, kakor bi trenil.

«Smetane, striček?» je tistikrat vprašala Stana.

«Malo,» je odgovoril tako čemerno, da je preplašeno dvignila glavo. «Nehaj, nimis est. To življenje je kakor otroška srajca: kratko in... onga. Nič ne pomaga, če ga sladkaš in mažeš s smetano.»

Njene oči so se mirno uprle vanj.

«Enoličje vas tlači, stric,» je povedala naravnost kakor vselej. «Trebajo, da premenite zrak. Druga okolica, druge misli.»

«Kam naj grem, vprašam te? Kam?» je viknil starec in vzkričal z rokami, kakor bi hotel s to kretnjo izraziti ves svoj obup. «V Dolenjske toplice? V Kurji gradec? V Čuhino vas?»

«Morda na Dunaj...» je rekla negotovo.

«K cesarskim bradam, ha, ha!» Profesor je zлил ostanek kave vase in jezno odmahnil Stani, ki mu je hotela natočiti. «Ves svet smrdi po Dunaju, da grje ne more, in jaz naj romam prav tja? Kakor da ga nimam že tukaj preveč.»

Stana se je pomembno ozrla in položila kazalec na usta.

«Ah kaj, taceat mulier,» je mrdnil Hilarij Pernat. «Pa naj me slišijo, mar mi je!»

Tisti mah je potrkala dekla Monika; prinesla je pošto. Profesor je naglo odbral časopise in jih je zabasal v stranski žep. Debelo pismo z drobceno, sitno pisavo je porinil Stani.

«Jeremijade kolege Sirkovca ali glas vpijočega v puščavi! Že petnajst let mi toži pisatelje, da se ne ravna po njegovem pravopisu, ki ni bil nikjer objavljen... Prečitaj in vrzi v peč; ako je vmes kaj pametnega, mi poveš pri kosilu.»

«Da, striček.» Stana je vdano sklonila glavo. «Ali greste z doma?»

«Ne, na vrt. Au revoir.»

Na vrt, je pomislil v veži. Francoz bi rekel «mon jardin». Mon jardin, moj vrt, nikogar drugega vrt... Zmislil te besede ga je prevzel kakor razodetje; zazdelo se mu je, da ni še, nikoli tako neizmerno ljubil svoje lasti. Stopil je iz hiše, kakor bi utonil v pravljico. Oh, te vriskajoče grede in te sočne gabrove seči! V kostanjih je šumelo kakor nežna godba, zrcalne krogle na kolih vrtnic so se lesketale, kakor bi odsevale vso krasoto sveta. Ali je bil slep do današnjega dne, da ni prej opazil, kako prečudno lepe, kako še čisto posebno sladke so njegove vrtnice, zlate in krvavordeče, rožnate in bele? In koliko jih je bilo! Sanjale so na steblih, zibale se v kopičastih grmih, gorele ob bleščečem zidu kakor plamenčki življenja. Profesor je zaželel, da bi umrl poleti, ob cvetu rož, in bi mu jih nasuli v krsto in v gomilo... Nato je zdajci opazil divji vršič; izvlekel je škarje, pristopil, odščeni poganjek in rahlo položil prst na svežo rano, kakor bi vpraševal:

«Boli?...»

Kako ne bi bolelo? «Rastline so živa bitja,» je premišljeval Hilarij Pernat; «rode se in umirajo, ljubijo in gladujejo kakor mi. Vse radosti in bolečine so jim znane; morda celo hrepenenje, morda celo razočaranje...»

Velika, polna roža mu je visela tik pred obraz, kipeča in omamna kakor dekliška usta. V njenem vabljenju je bilo nekaj žensko zapeljujočega, prav kakor bi se sama ponujala v slast.

«Katerih ustnic me neki spominja, katerih le?» je zamrmral starec in kradoma prestregel cvetoči poljub. «Katerih le? Tako davno je tega, tako davno... Samo to še vem: nobena izmed vseh ženskih ust niso bila tako čista in tako nezmožna laži...»

«Moj vrt, nikogar drugega vrt...» Ta vrt in ta stara hiša, dar strica Julija; v hiši knjige in slike in vse ostale mile stvari, vsaka posebej neločljivo zraščena z bitjem Hilarija Pernata, vsaka posebej težka od bajk, ki so bile obenem bajka njegovega življenja... Misel, da naj bi razdal to imetje ljudem, ki ne bi podedovali tudi njegove duše, ljudem, v katerih ne bi bilo nikakega živega sledu o njem — ta misel je bila izdajalska. Svetotajni namen posesti ni bil profesorju nikoli tako očiten kakor zdaj, ko je sklepal svoj katalog.

«A kdo bo podedoval mojo dušo? V kom bo živela moja sled?» Brezupno blodeč z očmi okoli sebe, kakor bi iskal takega bitja, je uzrl pri oknu Stano, ki ga je opazovala z vidnim izrazom skrbi.

«Ljubi me kakor očeta,» mu je prišlo na um. «Zakaj? Zaradi dobrot? Smešno. Jaz je ne ljubim po očetovsko. Draga mi je, ker je dobra in zala; da mi je hči, bi smela biti zla in grda in bi jo ljubil, vem da, še tisočkrat bolj... Kdo ve, ali je ne začnem celo sovražiti, prav zato, ker ni moja kri?»

Tako je bila vsa vdanost uboge Stane le sol v skelenje misli, kako zelo bi ljubil dete, ki ga ni imel...

S solzami v očeh se je spustil na klopico in razprostrl časopise, brzdaje roko in pogled, ustavlja se pri oglasih in vremenskem poročilu, samo da bi prišel čim pozneje do vojnih novic. Tako si je vsak dan raztezal minuto upanja, ki je koprnelo po odrešenju... Naposled, ko je porabil vse pretveze, je hlastno obrnil list in se zasedal z očmi v objave glavnih stanov. Čital je počasi, tehtaje vsako besedico, nejeverno mrda je z usti in pripiraje trepalnice, kakor bi se bal pomote. Nu seveda, o velikem, odločilnem dogodku še ni bilo duha ne sluha. Rusija je tako počasi pripravljala svoj končni udar, Francozi in njih zavezniki so tako nerazumljivo odlašali uničenje nemške sile! Čeprav... poročila «sovražnikov» so bila očitvidno ponarejena v Berlinu in na Dunaju; dunajskim in berlinskim se je od daleč poznala laž... Po tem takem... Stric Hilarij je vnovič preletel vestí z bojišč. Oho! Nič več ni mogel dvomiti. Dišalo je po batinah. «Sovražnik se je trdovratno upiral» — evo! Čim bolj nesramno so ga tajili, tem hujši je moral biti poraz.

«Absolutno!» je sopihal profesor, zmagoslavno begaje s prstom po zemljevidu, ki ga je zmerom nosil s seboj. «Logično kakor enkrat ena, jasno ko beli dan! Nu, hvala Bogu.» Stokaje od zadovoljstva je poiskal v žepu rdeče pisalo in porinil na vseh krajih, s katerih so Nemci poročali o uspehu, francosko črto za nekaj dnevnih pohodov naprej...

Ni se dal motiti po škripanju kljuge na vnanjih durih, niti ne po žvenkljanju zvonca, ki se je oglasil izza hišnih vrat. A v tem je prišel še nekdo; zvonec je zapel kakor obseden in z ulice se je začul razgovor dveh, treh nestrpnih glasov. Starec je začudeno dvignil obrvi in mirno počakal Monike, da je odprla.

«Kako je gospodu? Kje je ubogi onkel Hilarius?» Jean Bellé in Blanka pl. Naghertova sta drug preko drugega planila na vrt; za njima je slovesno vstopil sfari doktor Balant, brez katerega ni v mestecu ne poroda ne smrtne ure.

Hilarij Pernat je počasi vstal, spravlja je zemljevid in časopise. Njegove črte so se zgrbančile v pikro nedolžen izraz.

«Ach, da ist er ja, siromak, naš bolančkani striček!» je viknila trafikantka in zvihrala k njemu, moleč mu nekaj zavitega v papir; komaj se je rešil, da ga ni objela. «Vso noč nisem spala od skrbi. Bala sem se, da vas najdem v postelji! Alisa joče! Evo, nekaj viržink... ne povejte nikomur, onkel Hilarius.» Njene zelenkaste oči so trepljaje iztiskale solzo in hkratu prežale na učinek tega izbruha ljubezni.

«Wie geht's, wie steht's?» Jean Bellé je zagvozdil svoj trebuh med njiu. Njegovo bagrovo lice je izražalo zadrego, razočaranje in gnev na konkurenco gospe Blanke, vse obenem. «Ko sem vas včeraj videl, toliko da me ni vrglo vznak. Že sinoči sem hotel priti, Fini mi je bila venomer za petami... 'Stopi pogledat,' me je priganjala; 'Bog ne daj, da bi obležal striček kar tako brez žive duše...'»

«Nu, nu,» je dejal Hilarij Pernat, «nu, nu!»

«In tako sem prišel...» Jean Bellé je hlastal od naglice. «Morda potrebujete kave, sladkorja, masti, bele moke? Za druge je ni, za vas pa kolikor hočete... Vidite, zdravnika sem tudi pripeljal s seboj,» je sklenil, mečkaje slamnik s kosmatimi prsti.

«Lepo, lepo,» se je zahehljal profesor. «Nu, lepo... Nu, včeraj sem res nekolikanj pobešal glavo; ali je to znamenje bližnje smrti, pa bogme ne vem. Dajte, doktor, potipljite Pernatu žilo in pomirite drage sorodnike.» Tako govoreč je z razmahom nastavil zapestje.

«Hm...» Doktor Balant je učeno skremžil obraz. «Žila bije kakor treba, človek ne bi mislil...» Jel ga je izpraševati: «Nič omotice v glavi? Želodec zdrav? Srce? Vse v redu? Čudno, čudno. Mm, seveda. Nu kajpak... Nič hudega ni,» je proglasil nazadnje. «Lezite za nekaj dni. Spočijte se. V vaših letih...»

«Doktor,» je občutljivo vzkliknil domačin, «mojih let ni več ko pet in šestdeset!»

«Vendarle, onkel Hilarius,» je pograbila gospa Nákrtova. «Bodite pridni. Gospod doktor ve, kaj pravi. Medve z Aliso bi vam stregli.»

«Jaz tudi!» se je zaletel trgovec. «Fini tudi, sem hotel reči.»

«In moja rejenka?» Pernat je mežiknil proti Stani, ki se je pokazala na hišnem pragu. «Že davno sem jo poučil, kako naj mi zatisne oči na smrtno uro.»

Žan in Blanka sta se zdrznila: Bellé je zveržil usta in pogledal v tla, trafikantka je krokodilsko zavila oči proti nebu.

«O, da ne bi obžalovali svojega zaupanja!» je vzdihnila s trpkim glasom. «Saj ne pravim... Vse kar je res. A prave sorodniške ljubezni ne more imeti do vas... Tãk legli bi, stricãek.»

«A vi trije bi sedli, ÷e mislite dolgo ostati,» je govoril starec, posajaje jih na svojo klop, med tem ko je sam v zasmeh skakljãl pred njimi. «Tãk tako. Ležem naj, ker sem preve÷ bolan, da bi hodil, in viržinke naj pušim, ker sem premalo bolan, da jih ne bi... Kako pa to?» Pretkano je vrtljãl z o÷mi v ne÷akinjo. «He, he, prijatelji, ne ležanja ne bo ne smrti, rajši tura na Grintavec! Vob÷e pa, zastran smrti... ÷asih premišljam o njej. Bolj ko premišljudem, manj mi ugaja. Sklenil sem, da odložim to stvar prav do poslednje sile. Trdno sem se namenil, da vas pokopljem vse po vrsti: tebe, Blanka — tebe, Žan — in vas, dragi Balant, ne narobe... Meni se smrt gabi. Klavrna je. ÷e si mrtev, se niti usekniti ne moreš. Razkrajaš se. Najbližji ljudje, ki bodo vse pograbili za teboj, se naveli÷ajo tvoje dišave in te zagrebejo kakor... nu da. Pod zemljo ležiš. ÷rvi... brr, kako neestetico!»

«Prestanite, onkel Hilarius!» je zacvilila gospa pl. Nagerthova, tiš÷e÷ si roko na usta. «Das ist ja schrecklich!»

Vsi trije so v duhu videli svoja trupla na mrtvaškem odru, s sokrvice v koticãkih ust. Jean Bellé, ki se je blazno bal umreti, je že stal; njegov spremljevalec se je pobiral.

«Kam se vama mudi!» je vzneseno klical profesor. «Ostanita, nisem še povedal vsega... Najbolj neprijetna je smrt, ako te pokopljejo živega. Prebudiš se: tema. Duši te. Okoli tebe krsta. Vpiješ — nih÷e te ne sliši. Katerikrat pa vendar za÷ujejo krik pokopanega in ga odgrebejo, seveda prepozno. Pravijo, da ima vsak pogrizen prste...»

«Z Bogom, stric!» Jean Bellé si je zamašil usta in je stekel. Zdravnik je potrto odhajal za njim. Samo Blanka je še sedela.

«Z Bogom, doktor!» se je hohotal okrutnež, «z Bogom, Žan! Sporoçi tudi Plešiv÷evim, da me ni volja umreti... Taki možje,» se je obrnil k trafikantki. «Sram jih bodi. Zakaaj pa ti ne bežiš? Da, kadar ženska ho÷e... Nu, pa druga÷e? Onikrat se mi je sanjalo, da je Alisa dobila moža; videl ga nisem, a zibko sem videl. Mar Fric ne pojde na fronto? Jeli da: Fric? Pred dvema mesecema je bil še Hanzi... Stana!» se je prekinil z mogo÷nim glasom. «Stana; kod hodiš?»

Gospa Nãkrtova se ni ganila. Njene ustnice so drgetale, njen obraz je bil ves zelen, pogled kakor osje želó; toda ostala je. Borila se je do zadnjega, Salvator bi bil ponosen nanjo.

«Onkel Hilarius, onkel Hilarius...» Njen glas se je krhal. «Ta razdraženost, ta nemir! In pravite, da niste bolni? Vročico imate. Kako naj vam človek zameri...»

«Evo me, striček!» Stana, ki je v kuhinji začula profesorjev klic, je jadrno prihitela. Trafikantka se je komaj zmenila za njen pozdrav.

«Kod hodiš?» je ponovil Hilarij Pernat z dozdevno togoto. «Gospa plemenita sedi že tri ure in se dolgočasi z menoj. Izkaži se, postreži, zabavaj, da bi te hudiman! Sam vendar ne zmorem vsega... Mudi se mi, oprosti, Blanka; premišljevat moram o štirih poslednjih stvareh... Nu, z Bogom, minute umirajočih so dragocene.»

«Onkel Hilarius! Zaklinjam vas...»

Toda starec je bil že daleč.

«Ali sem jih?» je zasopel v veži. «In sebe... in samega sebe, oh!»

Brezmejna utrujenost je gasila njegovo zmagoslavje. Živci so mu brneli kakor strune, v glavi se mu je vrtelo, noge so klecale pod njim. Ko je stopila Stana čez pet minut v njegovo pisalno sobo, ga je našla vsega bledega v naslanjaču. Debel pot mu je lil po čelu.

«Gospa Nákrtova je odšla,» je povedalo dekle. «V jok se je spustila in je šla, ne da bi rekla besedico... Kaj vam je, striček, za Boga?» Preplašeno se je nagnila k njemu.

«Nič, dete, nič... Da bi jih pregnal, sem jim pridigal o smrti; tako pridigo sem napravil, da je postalo še mene strah! Nu, da sem jih le... Ali sem jih, ali sem jih!»

Stana se je že smehljala; tedajci pa je videla, kako mu je senca turobe iznova prepregla obraz.

«Čuj, dekle,» je zamrmral z zbeganim pogledom v njene oči. «Stopi semkaj, bliže k meni...» Stisnil jo je za roko. «Čuj, Stana: bodi mi dobra še ta čas... samo še ta čas... ko je tako usojeno, da nimam žive stvarce razen tebe!»

«Striček!» Njen glas je žalostno vztrepetal. «Ali morda nisem... Ali ste mar nezadovoljni z menoj?» Tesnobno mu je pogledala v lice.

Hilarij Pernat ji je pogladil lase. In že se je osvestil. V njenih velikih, umnih očeh je bilo preveč hvaležnosti. Čemu bi odkrival dušo tujemu otroku, ki je sam tako dobro pomnil, da ni njegov?

«Allez,» se je umaknil vase, «laissez-moi tranquille. In nikar ne jokaj. C'est dégoûtant.»

IV.

Odkar je profesor sešteval leta svojega življenja, ga je preganjal nov, poseben občutek, ki je postajal vsak dan bolj opredeljen in je navdajal njegovo srce s čedalje neznosnejšo tegobo. Bilo mu je, kakor da so vodila vsa pota, ki jih je kdaj prehodil, mimo ciljev, h katerim so bila namerjena, in kakor da ni njegovo ukvarjanje s stvarmi tega sveta nikoli pogodilo njih pravega, resničnega bistva. Ta občutek je bil podoben strahu učenca, ki dokončuje matematično nalogo in se v tem že zaveda nekakšnih drobnih, skoro nevidnih, njemu samemu skritih napak, zaradi katerih je vsa naloga pogrešena; oči bi dal, da bi jo smel pisati še enkrat; toda prepozno je, zvonec zvoní in zvezki se že pobirajo...

Ta jalova muka se je raztezala prav na vse. Časih je obšlo Hilarija Pernata koprnenje po kaki deželi, v kateri še ni bil in v katero ni več utegnil potovati, niti ako bi hotel in smel; misel na Mauno Loo in na Alahabad, na Niagaro in na puščavo Gobi mu ni izvabila samo enega globokega vzdihla! Drugič se je spomnil človeka, ki ga je srečal pred toliko in toliko leti, ali besede, katero je izrekel v takih in takih okolnostih: s človekom ni opravil po pameti, beseda ni bila na mestu. Toda človek je bil zdavnaj mrtev ali pa ni več mislil na tisto srečanje, in beseda, kakršnakoli, je zdavnaj izgubila pomen; vetrovi časa so jo odnesli čez morje minulosti. Povsod, kamorkoli se je ozrl, je videl neizterjane pravice svoje sreče. Bile so radosti, ki jih je otrok izpregledal, bili so poljubi, ki jih mladenič ni dobil; bila so nedosežena spoznanja, bili so grehi, ki jih ni grešil, ker si ni mogel misliti, da bi mu kdaj pomenili življenje. Z grenko togo se je spominjal opuščenih dejanj, zlih in dobrih brez razlike, žalujoč za njimi, kakor žaluje ženska na svoje stare dni za deco, katere ni rodila...

Vse to je bilo nepovratno izgubljeno. Profesor se je pripravil, da bi vstal izza mize, ki je bila nekdanj tako bogato obložena, in bi odrinil na veliko, neznanu pot, ob kateri ne bo več kosila, če bo glad, ne bistrega napoja, če bo žeja; in tisti mah, ko se je osvestil, da je čas pirovanja prešel, da je tek utrujen in da komaj še žveči poslednje, kar ima pred seboj, je obenem začutil, da je lačen kakor star pes na konjačevi verigi, ki bi trl svoje lastne kosti, če bi še mogel in utegnil. Bilo je, kakor da vobče ni užil ničesar. Najboljši kosi so bili razmetani beračem in voglarjem, ali pa so se shladili tik pred njim, ne da bi jih opazil in ne da bi se jih dotaknil. Neumni ljudje so ga blagrovali, toda on je vedel

vsak dan bolje, da je delal ves ta dragoceni čas nekaj drugega, ne tistega, kar je hotel in kar bi moralo biti storjeno! Naj se je zdelo njegovo življenje drugim in do nedavna tudi njemu samemu še tako uspelo in srečno, z njegovega vidika je bilo zgrešeno. Bilo je nápak spisana naloga in se ni dalo ne poňoviti ne popraviti. A kaj je bil obup nesrečnega učenca proti občutkom strica Hilarija, ko je ponavljal v svojih mislih:

«Prepozno! Minulo je! Zaman obžalovanje!...»

Sreča za profesorja, da je ta čudna starčevska bol le v redkih, posebno malodušnih trenutkih dosegala višek svoje ostrote! Njegov razum ji drugače ne bi bil kos, tako bedno je plahutal od nje, kadar je nastopila. Če bi ga vsaj domišljala samo tistega, kar je ubežalo na vekomaj! Toda občutek zgrešenih potov in krivih računov je bil najbolj skeleč baš nasproti sedanjosti, ki ga je spremljala vstric, in nasproti okolici, ki je bila še dosegljiva. Zdelo se mu je, da so vsi njegovi odnošaji do pričujočega sveta že v prvi osnovi izneverjeni svojemu pravemu namenu: da ravná, govori, čuti in misli nekam drugače, nego bi trebalo; vse hodi mimo njega in on ne prime ničesar za bistvo. Občutek, da videva tega in tega človeka že toliko let, a da se med njima še vedno ni zgodilo tisto Bog si ga vedi kaj, kar je bilo edini zmisel njunega prvega srečanja, in da se strašno mudi in bo kmalu prepozno, zamujeno kakor že toliko važnih stvari — ta občutek ga je naskakoval izza vseh vogalov kakor hudoben pes ter lajal v sleherno samoto njegove duše.

Pa da je šlo samo za ljudi! Vse, prav vse je postajalo orodje demona, ki ga je mučil. S svojo hišo, svojim vrtom, svojim pohištvom in svojimi cveticami še ni doživel nečesa usodnega, kar je neizogibno trebalo doživeti; ni jih še videl tako, kakor bi jih moral videti vsaj enkrat, niti še ni pomislil o njih tiste glavne, odločilne misli, ki je morala priti čim prej, ali pa se zgodi nekaj strašnega... Še zbirke, slike, knjige, ob katerih je prebil toliko dni in noči, še te niso bile izvzete! Glej, ta prelestna japonska vaza mu še nekako ni odkrila pravega jedra svoje lepote, ni mu še povedala svojih najglobljih pravljic. Ta slika, ki je predstavljala južno pokrajino z razvalinami rimskega hrama, in ona, ki je kazala pretep med holandskimi kmeti, in tistale nad pisalno mizo, portret temnooke devojke z napisom «La Fiorentina», morda kake ljubice Julija Pernatha — vsaka izmed njih mu je še dolgovala svoje skrajno razodetje, najvišje zamaknjenje, poslednjo, najbolj vzneseno, iz dna njegove duše v dno njene duše razpeto sanjarijo... In knjige, hrbet ob hrbtu, polica nad polico, omara

poleg omare; dela pesnikov, filozofov, zgodovinarjev, prirodoslovcev, izsledovalcev, politikov; žetve bogatih življenj, izpovedi velikih duhov; ali so mu že dale vse, česar je v njih iskal? Oh, še vedno je bilo nekaj nedognanega, nekaj, kar so mu obetale skoro že šestdeset let, odkar se je naučil abecede, in česar mu niso povedale nikoli! Vprašanje, ki naj bi mu ga razrešile, je bilo profesorju enako neznanu kakor odgovor nanj; a čutil je, da je iskal od začetka do današnjega dne samo tega odgovora in da bo brez njega izdan, osmešen in osleparjen za vse...

Vse to se je dalo nemara dohiteti. «Carpe diem!» si je ponavljal starec, blodeč brez miru iz sobe v sobo, dotikaje se starih miz in omar, kakor bi božal živa bitja, odpiraje lave in vitrine, ogledujoč zbirke, strmeč v slike na stenah in jemlječ knjige s polic, da bi doživel tisto, česar mu je nedostajalo. «Lóvi čas, dokler je še peska v tvoji uri! Kaj je naše življenje drugega kakor razpravljanje s tem, kar nas obdaja? Zavozí ta račun do konca, in bo, kakor da si živel mrtev...» Toda račun je bil velik in vés zamotan, vprašanj brez števila in vsa so bila zavita v mrak; čas pa je uhajal kakor hudournik. «S čim naj začnem?» je koprnel Hilarij Pernat, ne vedoč kod ne kam. «Kaj je glavno in kaj postransko? Kaj še utegnem in kaj naj opustim?» Čim bolj se je pripravljaj, tem okrutneje ga je vznemirjala misel: «Kako dolgo še? To bi trebalo vedeti...» Vsi dobri nameni in trdni sklepi so se razsipali ob tej negotovosti: vsaka volja, da najde neznanu pravo pot in jo ubere vsaj za ostanek svojega življenja, se je izlivala v duščeco zmedo, za katero ni bilo leka. Trpel je kakor učence na koncu matematične naloge: zvonec je moral zapeti vsak trenutek, v nalogi je mrgolelo napak, toda on v svoji zbežanosti ni mogel ujeti nobene več, da bi jo popravil.

Upal je, da se vse odloči pri knjigah. Z njimi je živel, ob njih je hotel dobojevati svoj notranji boj, sredi njih je sklenil zmagati ali pasti. «Bistvena je misel,» si je zatrjeval. «Treba je, da miselno izmerim položaj in doženem, kje stojim, kam hočem in kaj morem...» Ozrl se je po stebrih svojega mišljenja; še tisti mah je spoznal, da se jih nima s čim okleniti. Zavest, da gre za vse in da je čas odmerjen, mu je ohromila duha. Živa vsebina knjig se je izpremenila v mrtve črke, ki niso pomenile ničesar več...

«Fínis,» je zamrmral enega tistih večerov, vstajaje izza grmade filozofskih del, ki jih je nakopičil na svoji mizi. «Ne morem več, bitka je izgubljena... In sem mislil nekoč, da živim boljše življenje, ki vodi k popolnejši sreči, k nepristopnemu miru gorskih

vrhov. O, bedak! Moja krila so bila prešibka, niso me ponesla dovolj visoko; mar bi ostal pri tleh! Bil bi enak milijonom vrlih dvonožcev, ki ne poznajo nedognanih ugank, in moj zaton bi bil miren in blag kakor njihov... Bil bi oženjen, imel bi kup otrok: umrl bi z navdušenjem, samo da bi se rešil njihovega joka!»

Takim trenutkom samozasmehovanja je vselej sledilo domotožje po mladosti. Pred tridesetimi, štiridesetimi leti je bilo še časa za vse...

«Eh, zlato je bilo življenje!» S koprnečim nasmeškom se je zagledal skozi odprto okno v mesečno noč. «Takrat nisem slutil, da bom kedaj rjavel na mrtvem tiru. Saj nisem bil filistejec. Šele nesreča z Vido me je nekam oplašila... Tisto poletje, preden sem jo spoznal, sem bil... kje? V Franciji, v Parizu. Oh, kakšne krasne počitnice!» Vrsta omiljenih spominov je v presunljivi barvitosti zletela mimo njega. «Moj mali hotel v ulici Monsieur le Prince, poln romantike, kakor je bil poln stenice... Sekvana zvečer, vsa v lučih in lesketanju... Na Pont des Arts sem srečal Biedermanna iz Draždan; predstavil me je svojima sosedama Colette in Marion. Drugo popoldne smo se peljali skupaj v Vincennes. Ležali smo v gozdu. Colette... 'che fous atore, ma pelle Golette,' ji je dvoril Biedermann, toda ona je gledala mene... Zaradi nje sem ostal prav do konca. Imela je take drobcene, ozke roke, in nožice, kakor da jih vobče ni bilo. Lasje so bili plavi, nosek prav malo grbast... Mila Colette!»

Spomnil se je, da ima njeno fotografijo. Ko je pred dvajsetimi leti spravljal stara pisma v črni predalnik, je bila še vmes. In tolikanj se mu je stožilo po razposajeni mali Colette, da je nehote stopil k predalniku in ga je odklenil. Štirje predali, polni pisem, ki se jih ni dotaknil že Bog zna koliko let! Vonj minulosti mu je udaril naproti; vonj polupreperelih papirjev, vonj obledelih pisav, vonj umirajočih parfumov, raznežujoči vonj spominov na davne, vedre dni...

Jel je iskati. To ni bilo lahko; imel je toliko prijateljev, toliko prijateljic, toliko slik! Vmes so ležali zvezki s potnimi beležkami, dnevnik iz sedme šole, zapiski z vseučilišča. Glej, tri pisma strica Julija! Kako so se ohranila? In tu, rokopis novele, ki jo je spisal petindvajsetletnik samemu sebi za kratek čas... Ni se mogel udržati, da je ne bi prečital. Ali je bilo mogoče? Te srečne, prostodušne mladeniške misli so bile misli Hilarija Pernata? Globoka ganjenost mu je zalila srce. Mala Colette je bila pozabljena. Profesor je objemal vso svojo lepšo prošlost namah in je z drhte-

čimi rokami šaril po njenih relikvijah, misleč na eno samo, največjo strast: na svojo ubogo ljubezen do življenja...

Stana je šla gotovo že spat. Starinska ura na predalniku je rahlo odbila enajst.

«Nihče me ne bo motil,» je zamrmral stric Hilarij. «Lóvi čas, lóvi čas... Kdo pa ve, kdaj udari polnoč?»

Vsa zaspanost ga je minila. Odprl je drugi predal: pisma, ki jih je dobival med tridesetim in štiridesetim letom. Pisma prijateljev, pisma žensk. Misli teh oseb, njih nazori o svetu, njih načrti za življenje, njih odnošaji do drugih ljudi in do njega samega, vse je bilo nekam jasno in opredeljeno. In v njih se je videl kakor v zrcalu: nič več prostodušja, nič več sanjarij; namestu nedolžnosti izkustvo, namestu hrepenenja volja, ki je točno določala svojo pot... Ženskih pisem je bilo veliko, takih, ki so mu zbudila spomine, in takih, ki niso dramila ničesar več; vmes se je časih zasvetil s svilo povezan pramen las ali pa je zdrknila izmed papirjev suha, orumenela roža, pala starcu v naročje in se razsula kakor mumija, če ji snameš ovoj...

Našel je tudi pisma, ki so mu odpirala davne rane. Evo dolge epistole izdajalca Kantorja, ki ga je najprej seznanil z Vido, nato pa mu jo je izneveril sredi najvišje sreče!

«In se mu nisem osvetil,» je pomislil starec z nenadnim gnevom. «Vzel mi jo je kakor tat in se nisem maščeval! Zdaj trpim za to... Kaj piše, lopov?»

Pismo je bilo izmed tistih, ki mu jih je pisal Kantor, takrat še njegov prijatelj, kmalu po prvem srečanju z Vido:

«...Včeraj sem govoril z najino ljubeznivo znanko. Čudno boječe se je zanimala zate, kakšen človek si, kako živiš in ali je res, da imaš toliko ljubice kakor prstov na rokah. Povedal sem ji vse najlepše in najboljše...»

Profesor je segel po drugo pismo; do dvajset jih je bilo. Ali se mu je mar sanjalo, da jih je sežgal?

«...Slutil sem to ljubezen,» je pisal Kantor. «Bila sta ustvarjena drug za drugega in sta se morala najti. Vida ne bi bila popolna brez tebe, ti ne brez nje. Bodita srečna, najdražja, najplemenitejša človeka, ki vaju poznam!...»

V tretjem pismu si je stric Hilarij že takrat podčrtal mesto, ki ga je neprijetno zbadlo v oči:

«...Zlat človek si, Pernat; vse, kar jo more osrečiti, imaš. Imaš pa tudi nekaj, česar se bojim... Potomec si rodov, ki so živeli v obilju; tvoja kri je razvajena, tvoje srce ni brez samo-

ljubja, tvoj značaj ne brez ošabnosti. Bodi kakršenkoli, Vida te ljubi z vsem ponosom svoje lepe duše, z vso brezzaščitnostjo svojega sirotstva. Vse, kar je imela, je bilo njeno srce. Ne pohodi ga v svojo gospodsko zabavo...»

Ali ni tlela že v teh besedah strast, ki je pokopala profesorjevo srečo? In dalje:

«... Hilarij! Ali si ob pamet? ... Da, poznam jo izza otroških let; da, ljubim jo kakor sestro; da, na rokah sem jo nosil... In to je vse. Na večni pokoj svoje matere se ti kolnem: to je vse! ...»

Prvič se je posrečilo. Pernat se je ponižal in krivoprisežnika sta veselo zlorabila njegovo slepoto. Toda svarilnih pisem ni bilo konca ne kraja, dobri ljudje so mu odprli oči. V Atenah ga je došla gotovost. Presekal je vez — in svoje srce na dvoje. Njegov rod ni pital mladih kukavic, odkar ga je pomnil svet!

Tri mesece je trajal poslednji, obupni boj med njuno lažjo in njegovo slabostjo. Da bi ga bila premagala, da bi jima bil verjel! Bodi prav, bodi greh, stric Hilarij ni mogel verjeti. Njegov ponos se je penil od muke. In tudi, kdo bi verjel zatrdilom, kakršno je bilo tole:

«... Blazniš, Pernat, blazniš! Kako naj ti dopovem, da ni res in tudi biti ne more? ... Ti misliš, da jo ljubim. A če bi jo ljubil, kako naj pozabim, da sem bolan in da so moji dnevi sešteti? Kako naj pozabim, da sem siromak in ji ne morem nuditi drugega kakor bedo? In če je ne ljubim: ali naj bi po tem takem... tako, kakor ljudje brez vesti? Tako, kakor nemara ti? ... S čim te osvestim? Ali hočeš, da izginem iz Ljubljane? Ali naj upihnem to klavrno leščerbo svojega življenja? Karkoli porečeš, storim; samo da je ne zavržeš, človek! Samo da ne zatajiš otroka, ki bo tvoj...»

Ali je bilo treba boljšega dokaza? Ali ni srčna kri kar brizgala iz teh vrstic? Priznaval je in tajil, vse v eni sapi. Nu, profesor mu je tudi pisal, kar takemu človeku gre.

In šele Vidina pisma! Hvala Bogu, da ni imel nobenega več. Še starcu bi mu zavpilo srce v to mlačno avgustovo noč, če bi jih čital iznova. Zakaj ljubil jo je vzlic vsemu; ljubi jo še sedaj, in če bo mislil na koga v grozi poslednje ure, bo mislil nanjo. Neštetokrat ga je vleklo tiste dni, da bi šel k njej in bi vzkliknil: «Verjamem!» Toda dvom bi ostal, sum ne bi utihnil in njiju življenje bi bilo pekel. Dan za dnem so prihajala pisma, še vroča od bolečine, še vlažna od solz; naposled jih je začel sežigati neprečitana, da se mu ne bi zmešalo.

Odpisal ji ni nikoli. Bog zna, Bog zna, kako je čakala odgovora. Ure noči, ki so kdaj že minule, in ure dni, ki so šli davno k milosti božji, le one bi mogle povedati, kako ga je klicala...

Bili so strašni tedni. V šoli, doma, na vrtu, na izprehodu, sredi šumnih družb in hrupa beznic, povsod, koderkoli je blodil za uteho, je bilo okoli njega kakor vonj rjavih las, kakor polt mehkega ženskega lica, kakor dih milih, od muke soparnih ust, ki so šepetala njegovo ime... In v neki taki minuti je prišlo Vidino poslednje pismo, debelo in težko, usodno že na prvi pogled. Poznalo se mu je, da si je iztrgala vse, kar je še mogla reči. Celo dolgo uro je stal Hilarij Pernat pri svoji pisalni mizi in držal v levici pismo, v desnici nožič; srce mu je zastajalo in roke so mu trepetale. Ukrotil se je. Vzel je prazen ovoj, položil pismo vanj in napisal Vidin naslov. Enkrat je morala izprevideti, da je vse končano!

Drugi dan je dobil tri mesece dopusta, da si popravi utrujene živce, kakor je zapisal v prošnji. Odpotoval je v Italijo, ne da bi pustil kako sled za seboj. Iznad skritega mesteca ob tirenski obali, daleč v stran od poučnih razvalin, je strmeval dan za dnem v brezkraino lesketanje morja, dokler se mu ni zazdela sleherna človeška bol neznatna ob večni vesoljnosti življenja.

Ko se je vrnil, je zvedel, da je nekega dne, kmalu po njegovem odhodu, pozvonila v Vrtni ulici žalostna mlada ženska, ki ni povedala ne svojega imena ne vzroka, zakaj ga išče. Vest, da je odpotoval neznano kam, jo je strašno potrla. Odšla je brez besede, sključena vase in bela kakor smrt...

Med pošto, ki se je kopičila na njegovi mizi, pa je našel Kantorjevo poslednje pismo:

«...Pobegnili si! In tako je zdaj res prepozno. Do tvojega povratka bo kelih izpit in Vida, če ji ostane le še iskrica ponosa, bo teh ponižanj naveličana. Saj tako si računal, jeli?... Kaj te vodi, ne vem. Vem pa to, da jo ljubim. Zdaj, ko nima pod Bogom več žive duše, da bi jo priznala v njeni zapuščenosti, povem njej in vsem, in tebi v obraz: ljubil sem jo, odkar jo pomnim, morda še preden sva se videla na tem svetu! Ne bil bi ti je pustil, ako ne bi mislil na to, da sem bolan in ubog; da nisem nihče in je ne morem obdati s srečo, ki jo zasluži! A naj ne bom nihče: v tej skrajni bedi, ko je pripravljena zavreči vse, ljubezen in srečo, solnce in luč oči, samo da dobi njeno dete očeta, sem vendarle tisti, ki mu bo dal pošteno ime. Pred vsem svetom jo vzamem za svojo ženo in priznam njenega otroka za svojega. In tako znaj,

Hilarij Pernat: prepozno je, tudi če bi se skesal, ko boš čital moje pismo! Poslej ne more biti več res! Otrok je moj in Vida je moja žena...»

Stari profesor je trpko vzdihnil in spustil pismo v predal. Kakorkoli je kdaj dvomil sam pri sebi in obžaloval svoj trdi sklep — tu je bilo zapisano črno na belem: Vida mu je bila nezvesta, otrok je bil Kantorjev...

Pač so ga napadali še nekaj časa trenutki negotovosti, češ, morda si res blaznel! Morda je bilo vse, kar si ji očital, samo obrekovanje zavistnih duš, nesrečen videz in blodnja tvojega vznemirjenega samoljubja... «Toda,» si je ugovarjal, «ako bi bila nedolžna, zakaj ni iskala pravice tam, kjer jo delijo? Zakaj mi je prizanesla? Ne, ne, ponosnih je veliko, sramujejo se vse in vendar se končno vsaka odloči — razen ako ji vest ne dá...»

Naposled pa je pokopal grenkobo in je mislil nanjo samo še s hvalečnostjo: podarila mu je leto dni najlepše sreče! In zdaj je bilo vse končano; bila je žena drugega moža, bila je tujka. Niti za njeno usodo se ni hotel zanimati. Kantor je živel menda še sedem let, baš dovolj časa, da je podedoval po teti majhno trgovnico v predmestju, ki jih je rešila iz najhujše bede. Vida je postala okrogla, resna ženica, skrbna mati in vzorna gospodinja: sina je dala študirat. Ko je pred desetimi leti umrla, je prešla trgovina v druge roke in sled o Vidi je izginila, kakor je bledel tudi njen spomin v profesorjevi duši od leta do leta, od dne do dne...

Toda starost in misel na smrt sta nenadoma odprli vse grobove srca. Misel na Vido, na njeno ljubezen in na izjalovljeno možnost rodbinske sreče se je vrnila, zagrenjena s težkim čuvstvom, da je bilo v vsem tem nekaj pograšenega. Ne misli ne besede ne dejanja Hilarija Pernata v tej žalostni zgodbi niso bila prava. «A kakšna bi po tem takem morala biti?» se je vpraševal. «Kako naj bi ravnal?» In notranji glas mu je odgovarjal: «Drugače...»

«Kako drugače?» je mrmral nocoj kakor že tolikrat te dni. «Mar naj bi ji odpustil? Kako? Ona ni hotela priznati, jaz ne bi mogel pozabiti. Zakaj me ni preslepila, ko me je že prevarila? Zakaj ni našla besede, da bi ji verjel?... Kdo zna, morda pa je našla tako besedo: nazadnje, v tistem pismu, ki sem ji ga vrnil... Da sem ga prečital, bi ji morda verjel... in bi bil srečen z njo... bil bi oče... Zakaj ga nisem prečital!»

Tudi to je bilo nepopravljivo kakor vse, vse ostalo!

Ura na predalniku je slovesno odbila polnoč.

Šlo je mimo», je šepetal starec. «Prepozno! Minulo je...»

Spravljaje papirje v predal, je mehanično pogledal sveženj, ki mu je obtičal med prsti. Bile so listine o neki prodaji zemljišč, nekem dokupu in neki tožbi.

«Da, travniki v Dolgem logu, tožba z Jesenovcem, malo preden sem šel na Grško... Še nekaj je vmes.»

Bilo je obilno pismo z znamko in naslovom; spet eno tistih mnogih, ki jih je v raztresenosti založil in je potlej zaman čakal odgovora! Podržal ga je k luči. Črke so mu udarile v oči kakor blisk.

«Gospodična Vida Poljakova...»

Pismo zanjo, med temi papirji, čez toliko let! Nikoli ji ni pošiljal tako debelih pisem. Kakšno pismo je bilo to? Katero?... Cela neskončnost je minila, preden ga je odprl.

Odprl ga je in je našel v njem drugo pismo. Na pismu svoje ime. Ni ga prevarila slutnja: bilo je tisto! Pismo, ki ga je hotel vrniti! Njen poslednji obupni poizkus, da bi rešila sebe, otroka in njega!...

«Mar bi ga bil prečital...»

Evo, tu je bilo. Usoda je hotela, da zve njegovo vsebino; tri-deset let ga je hrauila zanj. Toda profesorjeva roka je trepetala kakor v groznici.

«Kaj bo, ako izprevidim, da bi ji bil verjel? Ako začutim, da je bila nedolžna?»

Stokaje kakor od težke rane se je spustil v naslanjač in je začel...

Kje so bila zdaj sumničenja, kje samoljubje, kje ošabnost mladega moža, ki je imel še toliko upov pred seboj! Starec, zapuščen in plakajoč za svojim ubeglim življenjem, je čital pismo sreče, ki je šla — o, kdaj že! — mimo njega...

Mar bi ji bil verjel!

Vidina ljubezen, divja bol njenega ranjenega ponosa, obup nedolžnosti, ki si je zaman razbijala čelo na trdem pragu njegovega srca — vse to je vstajalo kakor plamen iz teh preperelih listov in obledelih vrstic, pokapanih z davno usahlimi solzami. In vse to ni bilo nič. Glavno je bilo tole:

«...Zataji me tedaj, ako je taka tvoja volja. Stori z menoj, kar hočeš, osramoti me, kakor hočeš, in Bog naj te ne sodi. Toda otrok pod mojim srcem je tvoj otrok; ne misli name, misli nanj! Vsaj njega se usmili!...»

In tole:

«Morda boš umiral star in sam... Ne bo jih rok, da bi ti brisale smrtni znoj, ne bo je duše, da bi te držala v poslednji muki, ne bo jih oči, da bi plakale nad teboj. Za vse, za vse to boš imel le strašno misel, ki bo ležala na tvojih prsih kakor kamen: ‚Rodil sem dete in sem ga zavrzel!...‘»

Končal je. Siva glava mu je udarila na pismo. Njegovo telo se je lomilo v glasnem, krčevitem ihtenju.

To, to mu je hotela povedati, in on ni čital... Pobegnil je. Pred pragom njegovih vrat je stala, da bi ga kleče prosila pravice za dete, ki ga je spočela z njim, in ni ga bilo doma, da bi ga blagoslovil! Ni ga bilo, da bi poljubil prah na njenih nogah in bi jo sprejel kot kraljico... Kaj je morala misliti o njem? Kaj je čutila, ko je stopila s Kantorjem pred oltar? Oh, kako ga je morala sovražiti vsa tista leta ob strani moža, ki ga ni ljubila! Kako brezmejno ga je morala zaničevati!

«Prepozno!» se je rogal glas v globinah starčevega srca. «Minulo je, šlo je mimo kakor vse... Zaman obup, zaman kesanje!...»

Toda sredi obupa in grenkega kesanja je začul drugi glas, glas odpuščanja in tolažbe, nebeški glas velike blagovesti:

«Sin, ki ga je rodila Vida, je bil tvoj...»

Hilarij Pernat je planil kvišku in se je vrgel na kolena. Z obličjem, mokrim od solz, z brezumnim drgetom na ustnicah in s širokim plapolanjem v zmedenih očeh je razprostrl roke proti zvezdam na polnočnem nebu.

«Hvala ti!» je zajeceljal, čeprav ni veroval v Boga. «O, hvala!»

Imel je sina! Imel je sina...

Ko je Stana zjutraj odprla vrata, se je ponudil njenim očem nenavaden prizor.

Luč na mizi je še gorela. Pred svetiljko je slonel striček Hilarij, z glavo na prekrižanih laktih, in spal. Izpod rok so mu gledali stari, napol zmečkani papirji.

V prvem trenutku se je zelo prestrašila. Nato se je sklonila k njemu in prisluhnila. Starec je dihal mirno; na njegovem licu je plaval blažen smehljaj...

«Bog bodi zahvaljen!» Po prstih se je umaknila iz sobe.

Tudi dekla Monika, ki je prav tedaj pometala na hodniku, je videla spečega gospodarja in gorečo luč. Še toplo je nesla to vest k trafikantki.

«Slaboumen postaja,» je razsodila gospa pl. Nagerthova v pogovoru z Aliso. «Dolgo ne bo živel, der arme Onkel Hilarius...»

In njen najlepši up je spet ozelenel. (Dalje prihodnjič.)

Radivoj Rehar / V Léndavskih Goricah

Gledam na Rávensko, gledam tja čez na Goričko,
vso zemljo prekmursko zajemajo moje oči,
vsa polja prostrana, vse bele in tihe vasice —
in misli so moje vse bolne, vse polne skrbi...

Iz vekov temotnih, ki v gradu pod mano
počivajo mrtvi, budijo se sence tegobne
dni davnih, dni slavnih panonskih Slovenov
in vstajata Pribin in Kocelj, Ciril in Metod —
in dalje in dalje — v dni groze in bede,
v dni suženjstva v jarmu mongolskem, sanj vodi me pot.

Ko piščeta plaha razgnali rumeni barbari
negodne so knežje sinove iz Blatnega grada:
zgoarele v plamenih so bele vasice Slovenov,
zamrla je v krvi in suženjstvu svóboda mlada.
In tujcem rodile slovenske so matere deco —
o, tujcem v ponos, a sebi v sramoto, v nečast —
in jezik Metodov je ginil s panonskih močvar,
se umikal od Rabe, od Blatnega jezera, grada,
za njim je ostajal le Bálaton tenger in Bálaton vár.

In prišli so novi tirani na samo goričko,
prišli na rávensko so in na léndavsko stran.
oropali narod so zemlje, časti in ponosa —
in narod Slovenov grofóvski postal je tlačan.
Tod knez Eszterházy, grof Zichy, Száppáry, Bathiány
in drugi nešteti — in z njimi cel valpetov trop —
kopali, sovraštva do «Vendov» in «Totov» pijani,
poslednjim potomcem panonskih Slovenov so grob.

Brez svóbode, zemlje, brez kruha, so tisoči bednih
ko reke odtekali z ravnih poljâ in z goric;
na kraje vse štiri palirji so mamili lačne,
prodajali jih na Madžarsko, Erdeljsko, povsod...
Zaman so jih čakale matere, žene, devojke —
iskali so kruha, a našli le grob so — drugod.

Gledam na Rávensko, gledam tja čez na Goričko
in čudom se čudim, da naš še — ta svet je ostal.
da v tisočletju ta narod prekmurskih Slovenov,
ta narod naš bedni ni v borbi z Mongoli propal.

In gledam še dalje — tja čez, čez Goričko do Rabe,
tja, kjer je št. Gothard navezal šop belih vasic
ter v veri in upanju plaka in čaka —
na jutra velikega, jutra rešilnega klic...

Gledam čez Rávensko, gledam tja čez, čez Goričko,
na zemljo ob Rabi, na tužni naš Sveti Gothard,
in tiho vprašujem se v duši: Li boste ostali,
vi stražniki zadnji porabskih Slovenov, li boste vzdržali
do tistega jutra, ki v duhu ga gleda vaš bard?

Slavko Grum / Spomladi

Zadnjič sem šel čez Križevski nasip in prvič videl, da zelenijo listi. Začudil sem se. Kako le morejo iz teh starih, zaprašenih dreves brsteti listi, kako le morejo!

Sedaj je že vse v cvetju. Magnolija cvete, bezeg in azaleje.

Bezeg imam tudi v sobi. Postavila ga je na pisalnik gospodinja, da imam tudi jaz nekoliko veselja. Če dolgo sedim pred njim, dobim kar vodo v oči. Preveč sem tuhtal zadnje čase in izmučen sem, zato sem takoj ginjen.

Beli bezgovi cveti so mi najbolj všeč. Ali to je najbrže samo zaradi tega, ker jih je manj. Če pogledam natančneje, so plavi lepši.

Takole sedim in mi gre vse različno po glavi. Še na kako žensko se spomnim mogoče. Sploh ni potreba, da mi je postavila ravno gospodinja tale bezeg v sobo. Morebiti je bil kdo drugi, o, zelo mogoče, da je bil kdo drugi. Recimo, me obišče katerikrat neka mlada dama, študentka — prijateljica sva pač! Zakaž bi bilo tako neverjetno, da je prinesla bezeg ona? Potihoma je prišla zvečer, ko hodim na Nasip, in potrkala. Rože je skrila zadaj za seboj, da jih ne bi videl, če bi bil vendarle slučajno doma. Naglo jih je potem vtaknila v kozarec in zbežala. Mislila si je: naj razveselim malo starega moža, naj ga razveselim.

Končno ni to nič čudnega, navezana je pač name! Res je sicer da sem že nekoliko v letih, ali — Na večer se sprehajava skupaj, sedeva na kako samotno klop — mnogo parčkov nas je ob tem času po vrtovih.

O, ni ravno treba, da je dala bezeg gospodinja, tudi druge znance imam.

Če povem po resnici, sem prav za prav videl, da je prinesla cvetje starka, ali zakaž — zakaž ne bi smel človek malo sanjariti?

Na mizi pred menoj je nerazrezan snopič Rudolfskega almanaha in «Kratko poročilo o številu kromozomov pri partenogenetskih jajčecih bacila rossii». S sladkosnednostjo sem si pripravil brošuri za po večerji, sedaj pa ju gledam z očitim pomilovanjem. Še kake druge stvari so, pravim, kot pa stoje tu v knjigah, še kake druge. O!

Pred ogledalom stojim in vidim, da imam že precej ponošeno obleko. Žalosten sem.

Danes ne grem ven, doma ostanem rajši. Zdi se mi, da zunaj nekoliko mrazi.

Odprem knjigo ter začnem rezati liste. Na drugi strani me mičejo nove publikacije o fazmidah.

Ženska je jako nesolidna stvar. Človek si nakoplje skrbi in bolečine.

Režem liste in jih božam. Motno mi je pred očmi, črke so zveržene. Obrišem neumno solzo. Stare so moje oči in izčitanje, pa jih zalije voda.

Janko Glaser / Iz pisem Ivana Cankarja Anici Lušinovi

(Konec)

II.

Znova se je približal Cankar Anici l. 1901.,* ko je pripravljaval 2. izdajo «Erotike». Obrnil se je do nje s prošnjo, naj mu pošlje pesmi «V parku» in «Večerni koncert», kateri ji je bil svojčas posvetil. Da je to pesnikovo pismo po dolgem molku bilo prvo, priča njegov začetek kakor tudi njegov opravičujoči se ton. Za tem sledi zopet večja vrzel, ki pa je nastala morda le vsled tega, ker so se vmesna pisma pogubila. Da je bilo dunajske korespondence v resnici več, mi je izrecno zatrdil g. Bregant, razvidno pa je to tudi iz pisma 11. julija 1902.: tam omenjena dopisnica ni ohranjena. Vsa naslednja pisma, kar se jih je ohranilo, so iz dobe med 12. majem in 25. septembrom 1902.

* Bilo je to tri leta po zadnjem (ohranjenem) pismu iz prejšnje dobe, ne dve in pol, kakor stoji pomotoma na str. 346. zgoraj. — Razen tega se je v prvem odstavku vrnilo v tekst nekaj tiskovnih pomot. Stati bi moralo: str. 344, vrsta 6: b a j e nenavaden . . . namesto k a j nenavader.; str. 352, pismo 6, vrsta 8: s m e m namesto m o r e m; str. 354, pismo 8, vrsta 4: t a k o j b i j o namesto b i g a t a k o j; str. 354, pismo 8: pred tekstom manjka vrsta pomišljajev; str. 361, pismo 10: R e g a l i namesto R e g u l i.

Pisma vsebujejo doneske o raznih Cankarjevih delih, tako o «Erotiki» (25, 27, 34, 35), o «Kralju na Betajnovi» (27, 37), o črtici «Rdeča lisa» (28, 31), o «Tujcih» (30), o knjigah «Na klancu» (30) in «Ob zori» (31, 32) ter o «Hiši Marije Pomočnice» (31, 32); v njih podaja pesnik sodbe o naših ljudeh in razmerah, snuje načrte, zlasti mnogo pa govori o sebi in svojem pisateljskem poklicu. V tem oziru se glase njegove besede kakor intimna izpoved in za večino med njimi velja Cankarjeva lastna označba koncem korespondence: «Pisal sem Ti popolnoma zaupno, draga Ana, kakor prijatelju. Saj si moj prijatelj? — Moj najboljši prijatelj, ki ga imam resnično in od srca rad, bolj kakor kdaj prej. Svojih misli, ki so morda previsoke, preetročje, bi ne povedal drugemu nikomur».

O ljubezni v teh pismih Cankar ne govori, kakor je govoril — često gostobesedno — leta 1898., v resnici pa je v njih ljubezni morda več, nego je je bilo takrat; ali vsaj več iskrenosti. Ni več med njim in Anico tistih praznih sanj o sijajni skupni bodočnosti, ki jih je sanjal nekoč, pa niti sam ni verjel vanje. Razgovarja se z njo, kakor se razgovarja dvoje ljudi, ki poznata drug drugega in jima zato ni treba olepšavanja. Pač zveni iz pisem «domotožje po lepi preteklosti», tožba po življenju, ki ga je pesnik «pozabil živeti», a vse je uglašeno v odpoved, izvirajočo iz spoznanja, da drugače ne more biti. To je tisto spoznanje, ki mu je dal Cankar izraza v «Tujcih», v tragični zgodbi o umetniku Slivarju, ki je skušal premostiti prepad med seboj in življenjem, pa je žalostno propadel. Tam čitamo besede, ki se brez dvoma nanašajo na pesnikovo razmerje do Anice in to razmerje lepo osvetljujejo: «Glej, Ana, vse kar sem ti pripovedoval o svoji imenitni prihodnosti, vse to so bile same laži. Lagal sem morda iz neumnosti, iz lahkomiselnosti, ali to je vseeno. Glavno je, da je moja prihodnost zelo temna, niti od danes do jutri ne vem. Mogoče, da se meglice razpršijo, da se moje življenje lepo ustanovi; ali, dušica. — kdaj? Na tako negotovo pot pa te nečem vabiti, greh bi bil! Tvoje fine nožice bi se hitro utrudile in tako bi bilo hudó tebi in meni. Zategadelj je bolje, da se v temle trenutku ljubeznivo posloviva, preden obide mene pregloboka žalost in tebe, Ana, srd in sram zaradi poljubov, ki sem ti jih bil po krivici ugrabil...» (Tujci 30). In nekoliko pozneje: «Kako bi si upal ukleniti nase tako sladko, otroško igračico, ki bi ne prenesla niti najmanjšega veterčka, — a moje življenje je sam vihar!» (Tujci 48). Ko omenja Cankar Anici ta roman, izraža upanje, da ji bo ugajal, medtem ko pri drugih delih večinoma domneva, da je ne bodo

zanimala. To upanje je izviralo pač iz zavesti, da bo Anica v «Tujcih» našla samo sebe in čutila, da je v njih nekoliko pesnikove izpovedi — njej. Podobno izpoved najdemo dve leti pozneje v črtici «Živeti!» (Ljubljanski Zvon 1905, 522, 588); tudi poet Jakob v tej črtici, ki je sklenil «živeti kakor drugi ljudje», se prepriča, da spada med tiste, ki «ne smejo živeti, ker jim je usojeno, da stoje ob poti». Reelno ozadje črtice je skoraj gotovo isto kakor v «Tujcih»: ljubezen do Anice.

Konflikt med umetnikom in človekom, ki tvori jedro teh dveh Cankarjevih del, je tudi glavna vsebina tukaj priobčenih pisem. V večini teh pisem govori v prvi vrsti Cankar-človek — saj se obrača v njih do prijateljice večjidel v trenutkih, ko je potrč in željen tolažbe — odtod elegični ton v njih. Redko se pesnik zasmehi — in še to je trpek, boleč smeh: zasmeh in samozasmeh. Kakor da hoče z njim preplašiti nespametne sanje, ki bi se morda znova rade vkradle v srce ... Tam pa, kjer pride do besede Cankar-umetnik, je poln upanja in ponosne samozavesti, tako posebno lepo proti koncu zadnjega pisma.

Jasno nam ta pisma kažejo tisti dvojni pesnikov obraz, o katerem govori «Bela krizantema» (15): «Povem vam, da tistih veselih in žalostnih zgodb nisem pisal jaz, ki govorim z vami in ki vas imam od srca rad; pisal jih je človek, ki ga ne poznate in ga nikoli ne boste poznali.» Kažejo pa obenem, kako ta dvojna narava zavisi druga od druge in kako bi vsled tega za globlje umevanje pesnikovih del bilo treba podrobno poznati tudi njegovo življenje. Ker tvorijo naslednja pisma važen donesek k temu spoznavanju, jih priobčujem v celoti; izpustil sem le dve brezpomembni mesti, ki ne sodita v javnost.

25.

Draga Ana!

Najprvo mi prijazno oprosti, da Te kot nepozabljeno prijateljico tikam.

Danes prihajam k Tebi s prošnjo in upam, da mi vstrežeš, ako Ti bo mogoče.

Morda si čula, da mislim izdati za Veliko noč (ali če pojde že za Božič) novo izdajo svojih sežganih pesmi. Lepo število manj vrednih verzov mislim črtati ter jih nadomestiti z novimi. In zdaj pridem k stvari.

Spominjaš se morda, da sem Ti pred par leti poklonil nekatere pesmi. Razen dveh so bile vse natisnjene in sem jih že našel v

«Zvonu». Ali dveh daljših nimam — stare zapisnike svoje sem bil izgubil. To sta dve daljši [podčrtano] pesmi, če se ne motim sta naslovljeni «V parku» in «Večerni koncert».

Zgodilo se je morda, da sta ostali ravno ti dve pesmi še pri Tebi med starimi papirji. Ako se je to zgodilo, tedaj Te prosim najuljudneje, da mi jih izvoliš poslati. Rad Ti jih vrnem, ali če Ti bo ljubše, Ti pošljem potem kar knjigo. Iskal sem te pesmi zaman in žal bi mi bilo, da bi se popolnoma izgubili.

Prepričan sem, da mi boš napravila to lepo uslugo, ako Ti bo še mogoče in jaz Ti bom jako hvaležen.

Bodi tako zelo prijazna in sporoči mi takoj, če mi moreš vstreči.

Dovoli, da Ti izrazim svojo vedno isto gorko udanost. —

Na Dunaju/19. XI. 901.
Dunaj/I. Universität.

Ivan Cankar.

26.

Draga Ana!

Danes šele Ti odgovarjam na Tvoje ljubeznivo pismo — pisal bi Ti bil pač prej, ali vedel sem, da bi Te pismo ne interesiralo in ker živim dolgočasno, bi Ti mogel pisati samo dolgočasne reči. Tiste pa dobiš tudi lahko v Ljubljani.

Lepo se Ti zahvaljujem za naslov. Pisal nisem, ker ne morem. Toda prosim Te, da mi poveš vselej tudi prihodnji naslov — hvaležen Ti bom zelo.

— V Ljubljano pridem najbrž julija meseca in želel bi resnično, da bi se kje srečali. Lepega Ti ne bom imel ničesar povedati. To pač veš, da so literatje najbolj nesrečni in pomilovanja vredni ljudje: zdi se mi, kakor da bi ne živel, temveč da bi stal kje ob strani in gledal z zavistjo, kako žive drugi: gledam in si notiram, te novice pa se imenujejo novele, drame itd. Jaz pa bi rajši živel in pustil to notiranje pri miru — utruji se človek in neka vrsta zavisti ga napravi bolnega in starega; sam sebi je breme... Ščfujs!!!

Zdi se mi, da mojih spisov iz zadnjega časa nisi nič brala. Pomisli — vsega skupaj je zdaj mojih knjig že pet in v dveh tednih izide šesta. Jaz bi Ti bil vsako stvar takoj poslal, ko je izšla, pa sem si mislil, da bi Te ne zanimalo in da bi Te morda celo doma inkomodiralo. Naposled — Ti me poznaš dobro (predobro!) in zato skoro ni treba, da bi me spoznavala še iz knjig. —

Če ne ostanem jeseni v domovini, se napravim najbrž v Pariz. Dunaja mi je dovolj. Z mesti je takó kakor z ljudmi: če se človeka predobro spozná, je dolgočasen in zopern. (Podpiši!)

Pozdravlja Te od srca

Ivan Cankar.

Dunaj

12. maja 1902.

27.

Draga Ana!

Odgovarjam Ti na Tvoje lepo pismo šele danes, ker mi je dolgčas in me je obšlo domotožje, ne samo po domovini, temveč tudi po preteklosti, po vsi lepi preteklosti. Tukaj je zdaj vročina in prah — če pogledam na Dunaj s holma dol, je zavito vse mesto v umazano meglo, zakopani smo kakor v zadušno [a popravljen iz prvotnega d] jamo; jaz vsaj se čutim kakor jetnika, toda upam, da vzamem kmalu popotno palico v roko. Ko sem se poslovil pred tremi leti — morda je še dalj — sem bil resnično vesel, da sem ostavil za sabo to «milo domovino», kjer so se mi ljudjé pristudili — tako malenkostno se mi je zdelo vse, umazano in ničvredno. Toda kljub temu se veselim na tisto uro, ko stopim po dolgem času spet na domačo grudo, obenem pa vem, da bom doživel mnogo razočaranja.

No, tudi drugi ga bodo doživeli z mano. Omršavel sem, postaral sem se in živa duša ne verjame, da mi je šele šestindvajset let. Samo pleše mi je še treba. Ali to ne pride od skrbi — teh si nisem delal nikoli veliko; od tega pride, ker živi človek dvojno življenje in vsaka ura mu šteje zategadelj dvakrat. Lažem se torej, če pravim, da mi je šestindvajset let — po pravici mi jih je natanko dvainpetdeset. Dvojno življenje — prvo, lepše, v neprestanih sanjah, v vroči poletni domišljiji — in drugo, dolgočasno in pusto, na trdi zemlji, v trdi resničnosti. In ker človek v tej trdi resničnosti, na tej trdi zemlji ni nikoli čisto domá, doživi mnogo nezgod, napravi mnogo neumnosti in se spotakne neshtevilnokrat, ker gleda váse, namesto da bi gledal okoli sebe. —

Te dni je izšla moja drama «Kralj na Betajnovi». Mislim, da Te ne bo interesirala in zató Ti pošljem samó svoje pesmi, ki izidejo čez kakih štirinajst dni; tudi oni dve bosta vmes, ki si bila Ti tako prijazna, da si mi jih poslala. —

Na Tvoj predlog [kak, ni znano] sem radoveden — prosim, sporoči mi kmalu. Bodi tudi tako dobra in povej mi, kako je z Minkinim zdravjem . . .

O Binkoštih sem bil v Pragi; gledat sem šel razstavo kiparja Rodina. Mesto je prijazno — ko bi bil to prej vedel, bi se preselil tja. Videl sem te dni spomenik Prešerna za Ljubljano (v ateljeju kiparja Zajca). Spomenik je popolnoma ponesrečen — Prešeren je podoben nerodnemu penzjonistu, ki je stopil ravnokar zadnjikrat iz pisarne in drži še v roki pero in akte. Edino mesto za ta spomenik bi bilo pod mostom. Kadar ljubljanski purgarji kaj ukrenejo, je čisto gotovo, da napravijo neumnost.

V nekem češkem listu [Slov. přehled, 1902, str. 253] je izšla moja slika in prevod nekaterih mojih pesmi. Tisti človek, ki je tam portretiran, ni čisto nič meni podoben — zato je menda tudi zapisano spodaj moje ime.

Kakor vidiš, draga Ana, Ti nimam nikoli kaj lepega pisati — ali jaz vem, da ne zahtevaš veliko novic in zato se tolažim s Tvojo skromnostjo.

Pozdravljam Te najlepše!

Ivan Cankar.

Na Dunaju
4. junija 1902.

[Naslov na ovitku: Velecenjena gospodična Ana Lušin. Laibach Kolizéj. — Poštna pečata le deloma čitljiva.]

28.

Draga Ana!

V svojih zadnjih pismih si me tolažila, ali zdi se mi, da je bila Tvoja tolažba malce prisiljena — tolažila si menda bolj sebe nego mene. Toda vendar sem bil vesel Tvojih pisem in Tebe; videl sem, da si še zmirom kakor si bila, in vsi Tvoji protesti, da naj Te ne smatram več za «otroka», ne pomagajo nič. V enem oziru si še zmirom otrok — res, nekaj otročjega je v tistem Tvojem veselem upanju (če je resnično!) in v Tvojem pogumu. Tudi jaz poznam vse to: kadar sem najmanj resen in najbolj otročji, mislim na bogvekakšno imenitno prihodnost, delam strahovite načrte in sem sam sebe vesel. Ali to so zelo otročje ure, draga moja Ana! Kadar sem spet resen, mislim vse drugače. Takrat vidim, da je šmarn vse skupaj in da vse tisto, kar človek doseže (če sploh kaj doseže) ni vredno enega samega vzdihla in da je rezultat v primeri s trdom smešno majhen in ničvreden. Iz tega sledi, da bi bilo najboljšje néhati, — dà, ko bi ne bilo tistega otročjega upanja! Človek ve, da ne bo nikoli nič — in upa vendar — otrok, ki jaha lesenega konja in misli da jezdi vranca na stépi!

— Govoril sem zdaj o sebi, ne o Tebi, ker je z mano stvar še nekoliko drugačna (namreč slabša) nego s Tabo.

Da gre Tebi in Minki boljše, me zelo veseli; oddahnil sem se, kakor da bi se bilo meni samemu pripetilo nekaj prav lepega, kakor da bi bil ozdravil sam.

Praviš, da si vesela dela. No, to je mogoče, — ali kljub temu je res, da je lepše počivati na letovišču, nego sedeti v pisarni — posebno Tebi in Minki, ki sta ustvarjeni za prijetno življenje. In drugega nisem hotel reči — pokazal sem na sleparje, ki niso vredni, da bi Ti čevlje zavezali in ki kvarijo danes zrak tam kje v Švici ali ob Severnem morju, medtem ko sediš Ti v pisarni. Ta kontrast mi je strašno oduren — in tukaj se vidi toliko takih kontrastov! — Tebi se zdi morda vse to zelo naravno in morda se mi celo smeješ, ko se jezim nad tem kontrastom, meni pa se zdi stvar zelo resna in žalostna, posebno če pomislim, da bodo taki kontrasti pač še tisoč let na svetu. —

Domu pridem prav gotovo (moj brat je menda že v Ljubljani). Pred avgustom zategadelj ne morem dol, ker sem se bil vezal še za ves ta mesec (če se ne motim, sem Ti bil že povedal, da referiram pri neki politični korespondenci o jugoslovanskih stvareh — dela ni mnogo, uro na dan). Tako zdaj še ne morem stran, a vročina je silna. Denar za popótovanje pa že imam. —

Jaz se čudim, da je Minka razžaljena zaradi moje črtice «Rdeča lisa». Nisem je mislil razžaliti. Kolikor se morem spominjati, sem govoril več slabega o sebi nego o nji — kar je naposled čisto naravno. —

Pred nekaterimi dnevi sem Ti poslal razglednico. Mladi komponist Lajovic, moj prijatelj, je dirigiral v konservatoriju svojo skladbo (lep ženski zbor) in nató smo krstili to slavo v rotovski kleti. Tudi Hubad iz Ljubljane je bil zraven. —

Želim Ti veliko zdravja ter ostajam s lepimi pozdravi

Tvoj udani

Ivan Cankar.

Na Dunaju
11. julija 902.

29.

Draga Ana!

Veseli me, da pojde Minka na Gorenjsko: Ti si res dober fant! Ali kaj pa boš Ti počela? Saj ostaneš čisto sama! Če je v Ljubljani takó pusto in vroče kakor na Dunaju, potem Te od srca obžalujem [u popravljen iz prvotnega j]. Zdaj in v pisarni!

Jaz bi tega ne prenesel. Saj še domá, ko je okno lepó zagrnjeno, proti večeru in s pivom na mizi težko delam — pa da bi se paril v pisarni! Ti si res dober fant!

Ne vem, če je danes res Tvoj god ali ne. Gratuliram, Ti od srca. Kaj bi Ti voščil, sam ne vem. Najlepše, kar Ti želim, je to, da ostaneš zmirom tako vesela in v srcu, prav na dnu srca tako čista in nepokvarjena kakor si zdaj. Ti morda misliš, da si Bog vedi kakšen falot — ali nazadnje si vendarle še zmirom tisti prisrčni otrok, kakor si bila. In želim Ti, da ostaneš.

Na vseh Tvojih mislih, ki se Ti zdi, da so zeló pametne in resne, je nekaj prijetno otroškega. Glej, Ana, celo v tistih mislih, ki jih ne izgovoriš in ki misliš, da so samo Tvoje, a ki so gledale časih radovedno iz Tvojih velikih oči. Jaz Te imam rad zaradi tega; jaz imam rad tiste nature, ki so tako lepo otroške in ravno zato tudi tako dobre in plemenite in vesele.

V svojem zadnjem pismu — na koncu — si filozofirala malo, draga Ana. O Ti, — Ti misliš, da sem jaz kaj dosegel, da je to, kar sem dosegel, kaj več nego košček lahkega papirja, ki mi ga odnese iz rok prvi veter? Ti misliš, da bi bil jaz lahko nekoliko zadovoljen, morda celo nekoliko ponosen? — Jaz Ti pokažem précej, da nisem nič dosegel. — Ko bi me, recimo, Ti ne imela nič manj rada, nego svojega ženina, in ko bi jaz, recimo, dejal: Zdaj si izberi! — kako bi bilo potem? Ali bi se jaz ne znižal, ne znižal pred Tabo tako zeló, da bi ne ostalo nič od mene, nič od mojih «vspehov», nič od moje «slave»? — Dà, draga moja, niti še vrednosti podučitelja. — Kakor vidiš, si jaz sam ne delam prav nobenih iluzij o sebi. Ali to sem Ti povedal brez vsake grenkobe — pokazati sem Ti samo hotel, kako slabo si filozofirala.

Želim Ti še enkrat vse najboljše.

Ako ni Minka jezna name, izroči ji, prosim Te, moj pozdrav.

Pozdravlja Te najlepše

Tvoj

Ivan Cankar.

Dunaj
26. jul. 1902.

50.

Draga Ana!

Pravkar sem prejel Tvoje pismo in sem ga vesel, kakor Tvojih pisem zmirom. Zdaj ne vem, ali sem Ti odgovoril na Tvoje prejšnje pismo ali ne — zdi se mi tako, kakor da bi Ti bil v nedeljo pisal. Ali pa sem vsaj mislil nate. In potem je tudi vseeno.

Ana, jaz sem velik, velik, velik malomarnež! Ali se spominjaš, da sem Ti bil obljubil svoje pesmi? O da, obljubil! Na mizi leže — lepó je napisano: «Ani v ponižen spomin...» — ali že se dela skoro prah na njih. Pomisli, Ana: reci mi, da naj grem stante pede zate v Donavo, pa pojdem brez šale (celó uslugo bi mi napravila) — ampak reci mi: dàj, prijatelj, zavíj mi tóle knjigo in ponesi jo na pošto, pa ne morem, in če bi napregli prédme troje parov konj... Toda jutri pojde, Ana, na vsak način pojde; zbrati hočem vse duševne svoje sile, pa četudi ležem potem bolan na posteljo!! No, glej, kako Te ljubim! Ti moj dobri fant — zeló se veselím nate! —

Razloži mi nekaj, Ana — čemu pa se Minka prav za prav jezi name? Jaz listam po debeli knjigi svojih grehov — nič ne najdem; absolutno nič! In Bog kaznuje samo tiste grehe, ki jih zagreši človek vedoma. In tudi samo za take grehe prosi človek oproščenja... Morda se jezi name, ker ji pisal nisem? Jaz pa sem ji mislil napraviti veselje! —

Upam, da Ti bodo «Tujci» ugajali. Danes sem bral kritiko v «Zvonu». Govékar me hvali, — toda obžaluje, da vidim vse tako črno. Prosi me, da naj se izpremenim iz pesimista v optimista: to se pravi — on me prosi, da naj skočim iz kože ali [prečrtano: d] pa da naj si dam napraviti druge oči. Tega žalibog ne morem storiti, ker so mi moje dosedanje oči, dasi niso veliko prida, vendar še dobre dovolj; tudi od svoje kože bi se ne ločil rad. —

Za prihodnjo «Matico» sem napisal daljši roman «Na klancu». To je spomenik moji materi — in takega spomenika še ni imela kmalu človeška mati. Postavil sem ga z veliko ljubeznijo. —

Jaz mislim, Ana, da nisem zaljubljen vase — ali natanko ne morem reči, ker še nikdar nisem mislil o tem. Če pogledam na svoja dosedanja dela, vidim, da sem pisal o sebi večjidel z zasmehovanjem; zato ne verjamem, da bi se imel bogve kako rad. Sploh bi bilo pa to vseeno in — «Nur die Lumpen sind bescheiden!» pravi Goethe.

Kadar pridem dol, bom gledal, da se seznanim z Jakopičem. Prijatelji so mi pripovedovali mnogo lepega o njem in jaz sem nekoliko mislil nanj, ko sem opisoval [prečrtano: tist] v 2. poglavju «Tujcev» tistega slikarja, ki je spremil Slivarja na dom in ki je potem prepeval. Ali takrat ga nisem poznal osebno, kakor ga zdaj ne poznam.

Lepo Te pozdravlja

Tvoj udani

Ivan Cankar.

Dunaj

6. avg. 1902.

Draga Ana!

Dobil sem Tvoje pismo in lahko si misliš, da me ni razveselilo: težko mi je leglo na srce in rad bi bil doli. Odgovarjam Ti takoj: oprosti, če Ti ne pišem tako lepo, kakor bi želela: malo me glava boli, kakor navadno na večer, kadar mi je dela zadosti in odložim peró, malo truden, malo žalosten, zelo nezadovoljen sam s seboj.

Zakaj nisi bila šla tudi Ti na Gorenjsko? Rekla si, glej, da je prijetno v pisarni, da Ti ni dolgčas, da si zadovoljna in vesela — glej, vse to ni bilo res in jaz sam sem vedel, da ni bilo res in sem se bal zate. Ali jaz Te imam rad in zato upam, da ne bo nič resnega; nikoli si nisem mislil, da bi se moglo zgoditi kaj resnega človeku, ki mi je pri srcu; tako upam, da boš tudi Ti kmalu vstala, rdeča in vesela, kakor si bila prej; zato ker Te imam rad, Ana... Na moji mizi so cyklamni in diše tako opojno, da mi lega na možgane, na oči, in zdi se mi, kakor da bi sanjal.

Zdaj sem tukaj čisto sam, nikoli nisem bil tako sam. Nimam drugega, da bi se pogovarjal z njim, kakor sam sebe, in to je žalostna in neprijetna družba. Nikoli se ne morem iznebiti misli, ki so zmirom v meni in okoli mene, kakor žive, telesne postave. In to tudi ni nič drugače, kadar pišem. Vse ljudi, ki pišem o njih, vidim pred sabo, in če jim pogledam [prečrtano: p] bolj natanko v obraz — vidim sebe samega; povsod sem jaz in so moje težke, nevesele, utelešene misli... Ni prijetno, biti tako sam, ali jaz mislim, da bi bil sam, čeprav bi bila družba okoli mene. Rad bi že bil poleg človeka, ki ga imam rad, potem bi se oddahnil in bi se otresel tistega bremena, ki je zmirom na meni in me tišči k tlòm kakor môra. Jaz sam sem to breme; sebe samega sit in naveličan do skrajnosti. —

Morda pridem že čez štirinajst dní, morda šele pozneje. Pridem gotovo, ali bojim se, da tudi doli ne bo nič lepega. Zunanji svet je naposled vendarle samo zunanost; človeku, ki nima solnca v srcu, dežuje zmirom in zanj je jesen, čeprav so travniki zeleni. —

Jaz Te nisem razumel, zakaj se Minka huduje nad mano. V tisti črtici nisem povedal nič slabega in če so ljudje razumeli kaj slabega, je to njih stvar. Kadar prideš k nji, sporoči ji, prosim, moj pozdrav. — Črtica «Rdeča lisa» bo med novelami, ki sem jih bil izročil Bambergu in ki izidejo za Božič pod naslovom

«Ob zori». Tudi pri Schwentnerju izide za Božič moja knjiga «Hiša Marije Pomučnice»; upam, da jo dovršim do srede oktobra.

Prosim Te, draga Ana, če me imaš le nekoliko rada — ne veliko — ozdravi kmalu in piši mi, kadar Ti bo boljše. Jaz mislim mnogo nate.

Z najlepšim pozdravom

Ivan Cankar.

Dunaj

14. avg. 1902.

[Naslov na ovitku kakor pri pismu 27. Poštni pečat: Wien 17/1 105 14. 8. 02 7—8 N. Na drugi strani: 15. 8. 1 02 (drugo nečtiljivo).]

32.

Draga Ana!

Zelo me veseli, da je Tvoje zdravje boljše; verjemi, da ne bo nič hudega. Ali kljub vsemu — za tako bolezen je samo eno zdravilo: dober zrak in lepo, brezskrbno življenje. Zakaj ne greš k Minki? Saj mislim, da bi ne stalo veliko. A v pisarno, mislim, da vendar ne pojdeš več. Bilo bi strašno lahkomišno.

Tvoje želje, draga Ana, Ti danes ne morem izpolniti. Popolnoma nemogoče mi je, da bi pripovedoval vsebino romana; če je že napisan prav tako malo kakor če še ni napisan. Toda, če boš želela, Ti pošljem o priliki prvo poglavje, da ga prebereš; namreč manuskript, tako da ga boš morala vrniti, ker sam ne prepisujem svojih stvari nikoli, temveč dam jih tiskarni kakor jih napišem. Jaz upam, da bo to nekaj lepega in da Ti bo ugajalo; sredi oktobra bo rokopis dovršen in bo romal precej v roke Schwentnerju, tako da izide knjiga že za Božič. Tudi pri Bambergu izide pred Božičem zbirka mojih novel: «Ob zori». Par lepih je vmes — kakor sladke rozine v pustem kruhu.

Tebi se zdi lepo, da še nisem nehal pisati — medtem ko so nehali drugi, ki so starejši od mene. Ali jaz sem šele začel! Dà, vse kar sem napisal doslej, se mi zdi da ni drugega nego slab in neroden začetek. Jaz imam načrte in upe, tako otroške in tako velike, kakor petnajstleten fant, kakor idealen petošolec. Nikoli ne berem več svoje stvari, kadar je tiskana, nekako ženiram se samega sebe in hitim, da napišem kaj boljšega. A kadar je to napisano — pa se prične stvar znova. Tako teče to čudno življenje v večni nezadovoljnosti, v večnem delu, v večnih upih. Kako bi si mogel misliti, da bi kdaj odložil pero? Moje življenje bi bilo oreh brez jedra, telo brez duše, Ljubljana brez Tebe! ...

Zadnje čase sem bil tako nervozen, da nisem mogel delati na dan dalj kakor dve uri. Zato živim sedaj zelo solidno, kakor pristni penzjonist. Ves čas imam natanko odmerjen, v gostilno ne zahajam več — ali vsaj zelo poredkoma — kadim manj itd: skratka — prokleta dolgočasno je! Toda kaj se hoče; čas je že, da postanem resen in debel!

Prihodnji teden se dam fotografirati; zadnja moja slika (tista, ki je bila v «Sl. Přehledu») je stara že tri leta in vrhutega sem imel takrat manjše brke in zelo posvalkano suknjo. Ako boš želela, Ti pošljem en eksemplar, da boš videla, kakšen je Tvoj stari (dobesedno stari!) prijatelj, ki Te imá zdaj še celó rad.

Nisem vedel, da je moj brat še v Ljubljani, zato ker mi ni pisal, kakor mu tudi jaz ne pišem. V svojih prejšnjih pismih mi je namreč pokazal na način, ki me je razžalil, da je bolj jezuit kakor moj brat. Tudi njegova duša se je — bojim se — oblekla v duhovniški plašč!

Želim Ti, draga Ana, lepega zdravja in Te pozdravljam pri-srčno.

Ivan Cankar.

Dunaj

21. avg. 1902.

[Naslov na ovitku kakor pri pismu 27. Poštni pečat: Wien 18/1 102 21. 8. 02 7—8 N. Ljubljanskega pečata ni.]

33.

Draga Ana!

Odgovarjam Ti šele danes na Tvoje lepo pismo; gotovo nisi odgovora zelo pogrešala in meni bi bilo žal, če bi pričakovala moje pismo s tako nemirno željo, kakor pričakujem jaz Tvoje: zakaj glej, jaz sem pisatelj in zato ne morem pisati tako ljubeznivo in prijazno kakor Ti in Te [prečrtano: zatorej] ne morem tako razveseliti, kakor me razveseliš Ti z vsako svojo besedo. Preveč sem navajen peresa; človeku, ki veliko piše, pride polagoma tudi v misli malo tinte in takó mu uhajajo neprimerne literarične fraze, kjer jih je najmanj treba. Komaj misli, da piše po človeško — iz srca za srce — in glej, že se je človek spremenil v literata: namesto z vročo krvjó piše z dolgočasno tinto, ko se tega niti sam ne zaveda.

Dà, Ana, ko bi bil jaz človek in ne literat, bi Ti pisal vse drugače; lepe stvari bi zvedela, ki jih zakrivam, zato ker sem literat; in te vrste ljudjé so lažnjivci, da jim ni enakih; laž jim

je prišla v meso in kri in niti sami ne vedo več, kedaj in zakaj se lažejo. Jaz, recimo, se lažem neprestano — ne samo s tistimi besedami, ki Ti jih pišem (s temi res ne veliko), temveč še veliko bolj s tistimi, ki jih ne napišem. In povem Ti, Ana, najgrši lažnjivci so tisti, ki molče lažejo. Boj se literatov, Ana; če srečaš katerega, ogni se mu od daleč; posebno pa jim nikar ne zaupaj v ljubezenskih stvareh: ne vem, če so vsi literati enaki, ampak pravi, devetkrat precejéni literat ne ljubi ženske, ki pravi da jo ljubi, temveč ljubi samo svojo ljubezen; tako kakor n. pr. (zdajle pride imenitna figura!) človek, ki se koplje, ne ljubi vode, temveč samo sladko udobnost, ki mu jo daje voda; če bi mu jo mogel dati ogenj, bi se kopal v ognju. Literat ni v stanu, da bi čutil resnično ljubezensko bolečino; koketira z njó, to je vse; rad jo imá, zató ker pravijo, da je ljubezenska bolečina poetična. Nekateri izmed teh hinavcev grede celo tako daleč, da se streljajo iz same afektiranosti (n. pr. H. v. Kleist!); jaz ne verjamem, da bi se bil kdaj kak literat odkritosrčno ustrelil. Jaz bi bil morda že zdavnaj upihnil medlo brlečo lučico svojega življenja, pa nisem storil tega samo zato, ker je nemogoče — žalibog! — da bi se videl samega v tisti tragični pozi: na zofi leži mlad umetnik; desnica, ki drži krčevito revolver (smrtonosni revolver), visi navzdol; glava je nagnjena na zofo nazaj, iz levega senca kapljajo še rdeče kaplje krvi; oči so polodprte, mirne, vesele... ah! In na mizi leži pisemce: «Draga Ana! Kadar bodo te vrstice v Tvojih rokah... itd.» — Kaj praviš? Dà, dà, poza, to je vse! Pomisli strahoto, da bi, recimo, padel z zofe in bi me našli v takšni nedostojni pozi! Človek nikdar ne ve, kaj mu je namenjeno... Rekla si enkrat, da sem zaljubljen vase. O, da, pa še kakó! Če bi jaz ne bil slučajno jaz, bi se s tem človekom niti seznaniti ne hotel. Spoznal bi od daleč, da je neznosen hinavec, ki zakriva svoje resnične misli samo zato, ker so preneumne in prenepoštene. Ali morda bi bilo bolje, če bi se jih ne ženiral. O, Ana, težko je biti hinavec! —

Ker že govorim o literatih, Te moram pograjati zaradi Zupančiča. On je morda naš edini poet, ki ni prav nič hinavščine v njem; duša kakor studenec. Zdaj je pri vojaki v Gradcu in tako je naravno, da ne more delati veliko. Toda o Veliki noči najpozneje izide pri Schwentnerju nova zbirka njegovih pesmi. In ta knjiga bo čudovito lepa! —

Pa še naprej o literatih! Zadnjič — pred poldrugim mesecem — je bila na Dunaju Zofka Kvedrova; kakor morda veš, naj-

boljša slovenska pisateljica. Jaz sem se zelo začudil, ko sem se seznanil z njo: lepa je namreč (vsaj meni je simpatična). To je fenomen, zakaj pisateljice — kar morda tudi več — po navadi niso lepe. Zadnjič sem bral krasno farso Chr. Grabbe-ja («Scherz, Satire, Ironie u. tiefere Bedeutung»). Tam dobé štirje naravoslovci hudiča, ki je bil zmrznil. Strašno grd seveda — kakor so že hudiči sploh. Učenjaki ugibajo, kdo da bi bil — in eden izmed njih odloči nazadnje, da je pač kakšna nemška pisateljica — samo ta more biti tako fenomenalno grda... In Ti, draga Ana, hvala Bogu nisi pisateljica — toliko se pač še spominjam na Tvoj obraz. [— — — — —] Ali se spominjaš, kakó si prišla nekoč zjutraj v park, še vsa zaspana, glavo zavito v pisano ruto? Koliko časa je že od tega — ali ni bilo sinoči? — No, zapojmo s Kettejem: «Bilo je, bilo je, ali minilo je...»

Ana, hitro bom moral zaključiti, drugače postanem sentimentalni! Ko bi me Ti zdajle videla: sentimentalni, pa še niti raziran ne! In ko bi Ti vedela, kako smešen je človek, če je sentimentalni, pa ne raziran. Čisto resno Ti povem, da grem vselej prej k brivcu, predno napišem lirično pesem. Morda se Ti bo zdelo to nepotrebno, ali principi so principi!

Žal mi je, draga Ana, da ne morem dol. Povem Ti naravnost, da mi je bilo samo zaradi Tebe; rad bi Te bil že enkrat videl in malo govoril s Tabo, ki si poštena duša in čisto srce. Nisem še govoril s takim človekom, Ana, odkar sva se bila poslovila na pokopališču. Mnogo sem bil pokopal na tistem pokopališču. In, o Ana, jaz sem izgubil vero že zdavnaj; ne verjamem več (da bi mogel še verjeti!), da vstajajo mrtvi iz groba. —

Pozdravlja Te prisrčno

Ivan Cankar.

Dunaj

1. sept. 1902.

Ne pozabi na sliko: jaz svoje še nimam.

54.

Draga Ana!

Dobil sem ravnokar Tvoje zelo ljubeznivo in zelo hudobno pismo in Ti odgovarjam precej, zato ker sem čudovito dobre volje, sam Bog vedi zakaj. Morda zato, ker je sobota — in soboto sem imel rad že od davnih časov; žalibog, da zdaj ne slišim nikoli, kakó zvoni k večernicam — tukaj ne slišimo zvonov. O da, tukaj ne slišim nič in ne vidim nič in ne čutim nič — razen če dobim

pismo od Tebe, posebno če je tako ljubeznivo in tako hudobno, kakor je bilo zadnje. No glej, saj sem Ti rekel: moral bi bil zadnjič prej zaključiti, takó pa sem postal sentimentalni. Nič ne dé. Sentimentalnost je poceni, ne stane nič ne Tebe in ne mene. Od začetka sem bil malo slabo razpoložen — zadnjič namreč — toda saj se spominjaš na tisti neizrečeno poetični verz: Dež za solncem mora biti — za veseljem žalost priti. In narobe! — Danes pa sem dobre volje in nič sentimentalni, čeprav sem raziran. Tudi zato sem vesel, ker sem si izmislil ravnokar nekaj čudovito lepega — velikansko hudobijo, tako veliko hudobijo, da bo treba zanjo najmanj dvesto strani. O, Ti ne veš, koliko hudobnosti je v meni! Ti ne veš, kakšna slast je to, kadar more napraviti človek prav težko hudodelstvo nad moralo, nad dostojnostjo itd., sploh nad vsemi temi stvarmi, ki jih od srca sovražim ... Pa to ne spada sem. Da Ti na kratko povem — zató sem vesel, ker si mi Ti pisala in zató, ker si tako pisala kakor si pisala. Nič sentimentalnosti, Ana! Nič je ni treba! Saj sem tudi jaz sentimentalni na vsake svete čase in še takrat izlijem svoje «po vijolicah dišeče» čute na papir, ki ni namenjen Tebi, temveč Schwentnerju. Če pa se še kdaj zgodi, da Ti napišem kako neumnost — izključeno ni — tedaj jo usmiljeno ignoriraj in zadovoljna bova oba, Ti in jaz. — Sliko sem dobil in se Ti zahvaljujem zanjo. Zelo imenitna si, ali jaz mislim, da je format malo premajhen za Tvoje oči. Svojo Ti pošljem precej ko jo dobim. Tudi na pesmi ne pozabim — vsak dan se ozrem nanje vsaj enkrat, zavzdihnem in malo zakolnem. — Nič nikar se tako ne veséli, da ne pridem dol. Morda si kdaj zmislim in se napravim: saj je samo dobre pol ure do kolodvora. — Razveselilo me je, da je Minka zdrava; morda mi prijazno sporočiš, če je spet v pisarni ali ne. Ako mi pošlješ njeno sliko, Ti bom seveda zeló hvaležen in kadar pridem dol, bom s Tvojim dovoljenjem tako svoboden, da Ti poljubim roko posebej v ta namen. Zakaj si raztrgala moje uboge pesmi? Kaj se Ti niso smilile? In kaj ni epilog [v «Erotiki»] lepo pisan? Kdaj si še videla na tako majhnem prostoru toliko bridkih solza? Saj sem Ti že povedal: kadar enkrat začnem pretakati sentimentalne solze, ne neham tako kmalu. To je ena od mojih mnogoštevilnih lepih lastnosti, ki jih še ne poznaš vseh kakor bi bilo treba. Takó n. pr. sem Ti pisal, da sem lažnjivec, samo zató, da bi Ti prav sočutno in sentimentalno popraševala in tolažila itd. ... Ti pa vsega tega nisi storila, temveč odgovorila si mi na moje dolgo turobno togovanje in

otožno turobnost (oboje je lepo) takó mirno in hudobno, da si me spravila ob vse sadove mojega prizadevanja. O, Ana! Takó se človek trudi in muči in — — vrag vedi, kaj Ti pišem! Prihodnjič, kadar bom malo drugačne volje (zdaj sam ne vem, ali je to dobra ali slaba volja) Ti pišem kaj bolj pametnega. Ali 'saj ni treba, da bi bil človek zmirom duhovit, čeprav se pri meni malo-kdaj zgodi, da bi ne bil. Punktum!

Pozdravlja Te

prisrčno

Ivan Cankar.

Dunaj

5. sept. 902.

55.

Draga Ana!

Dolgo Ti nisem pisal, ali kaj naj bi Ti pisal? Pišem Ti zmirom samo zato, da dobim od Tebe odgovor, to je vse. Povedati pa Ti nimam prav nič — poglej vsa moja pisma, pa boš videla, da ni v njih niti ene same stvarce, ki bi jo bilo res vredno zapisati. Kakor tudi iz prazne steklenice ne pride več kaplja vina. Moje vsakdanje življenje je prazna steklenica, verjemi, in treba bi jo bilo že razbiti. Prav nobene vsebine več; ko bi me kdo prašal, kako mi je, bi mu ne vedel odgovoriti; ni ne dobro, ne slabo, ne žalostno, ne veselo — ampak dolgočasno, o dolgočasno! Kakor je dolgočasna vsaka praznota... Misli? Ideje? — Ali si že poznala človeka, ki je živel od misli in od idej? Kako so to prokletó smešne stvari, te misli in ideje! Jaz sedim za svojo mizo, okno zagrnjeno, polumrak v sobi in se ukvarjam s svojimi «mislimi», kakor stara devica s še starejšimi nogavicami. Zunaj pa je življenje, tam zunaj sije solnce...

Ne, to res ni življenje, to je polusmrt. Človek ni več človek, temveč kos popisanega papirja. Rad bi v življenje, a ne zna več živeti. Zato ker je steklenica prazna, vržena v kot, med cunje in čepine... Sredi življenja stoji, kakor okoren kmet v salonu, ki gleda, da izgine čim prej... Dalo bi se misliti, da je tak človek vreden vsaj toliko, kakor fotografska plošča, ki sprejmlje podobno resnice ter jo izroča papirju. Ali kaj še! Kaj pa ima življenje od tega, če ga jaz fotografiram? Kaj imam jaz od tega, če življenje rišem, namesto da bi ga užival? Ne toliko kakor fotografska plošča, niti toliko ni človek vreden, zakaj plošča ima vsaj ta izgovor, da je mrtva. Kakšna neumnost! Jaz sem obsojen, da jabolko rišem, namesto da bi ga lepo pojedel, dasi umiram od lakote. Da pojem o ljubezni, ko je ni zame, dasi sem je, starec,

tako žejen ... In kar je pri vsem še najbolj neumno, — da vse to vem, da se svoje ničvredne klavernosti tako dobro zavedam. Neprijeten, o nesramen čut je to, da je človek pozabil živeti! Misli si siromaka, ki [prečrtano: č] stoji na peronu leto [iz: leta] in leto [iz: leta] ter čaka na vlak; ali kakor je že neroden, mu izgine vlak vselej izpred nosa. Tako se je godilo z mano in se godi še zmirom. Vse, kar bi bil kdaj lahko doživel lepega, sem zamudil, ko je bilo že čisto pred mano in sadove, ki so bili namenjeni meni, so potrgali drugi ... Poglej «Erotiko»: jaz ne vem, koliko lepih žensk sem tam opeval, ali vse so že v varnem zavetju, v gorkih rokah; jaz sem bil zanje samo nekaj «Vorstadium», nekaka vadnica, nekaj «Versuchskaninchen». Miserere! — Francka, Helena, Pavla, Julija, Ana, Minka — adijo! Moj žegen na pot! Vi plešete, jaz pa godem na harmoniko; taka je usoda nesrečnih godcev, in naj jih še tako srbé podplati! Stara se, siromak plesatelj, pa ni bil še vzdignil nogé. — Miserere! —

In iz takega življenja naj Ti pišem kaj interesantnega? Kakor sem rekel: pišem Ti vselej samo zato, da dobim odgovor od Tebe: to mi da zmirom malo življenja, ali vsaj malo pojma o življenju, in pa mnogo, mnogo hrepenenja po življenju.

Prosim Te, izroči Minki moj pozdrav in Te pozdravljam pristrčno.

Ivan Cankar.

Dunaj
16. sept. 1902.

36.

Draga Ana!

Jesen je že, na Dunaju se pričinja novo življenje — in jaz stojim tu kakor ukovan, ko me ženejo dol v domovino vse moje misli, vse moje želje. Jaz nimam nič eneržije, prav nič svoje volje; da bi imel malo, vsaj malo tiste življenske moči, kakor jo ima najnavadnejši filister, bi bilo danes vse drugače. Ali jaz sem slabši kakor prah v vetru. Tako se bo torej nadaljevalo — vraga, kako dolgo še? — to pusto življenje, to sanjarenje brez volje in brez veselja. Bojim se, Ana, da ne pridem prej dol in da [Te] ne vidim prej, kakor šele takrat, ko boš že srečno poročena in ko ne boš imela več ne časa in ne želje, da bi malo pomislila na svoje stare prijatelje. Res se bojim tega in mislim, ko bi prišel dol res šele tako pozno, da bi sploh ne mogel govoriti s Tabo in da bi se Te rajši ognil ... Ali danes nisem hotel biti «lamentabel».

Glej, namenil sem se, da Ti pišem prav veselo in kratkočasno pismo, toda precej, ko se spomnim nate, me obide sam Bog védi kaj. Tako mi je morda kakor starcu, ki se spominja na prejšnja leta in vé, da jih nikoli več ne bo nazaj. In to čustvo je neprijetno, lahko mi verjameš. Odtod vse to otročje vzdihovanje, ki so ga polna pisma, pisana Tebi. Toda oprosti mi, sčasoma se bom že privadil — kakor peklà tisti kmet, ki mu je bila vdova preskopa, da bi plačala maše zanj — in slišala boš še, kako Ti bom časih v pismu veselo zažvižgal; težko je sicer veselo žvižgati, če je človeku vse drugače pri srcu, ampak mislim, da pojde... Po Tvojem prijaznem svetu bi rad napolnil prazno steklenico svojega življenja, ko bi vedel, kako naj to storim. Ti mi svetuješ, kakor sodnik tatu, ki je kradel, ker je bil lačen: «Kadar sem jaz lačen, ne kradem, temveč jém...» Da, rad bi vedel, odkod naj vzamem veselja, če ga ni v meni; Tebi je lahko govoriti, Ti imaš mladosti dovolj in zdi se Ti čudno, če govori kdo, da je nima... Oprosti, spet me je bilo zaneslo v lamentiranje — ali kaj se hoče; lahko navadiš kosa katerkoli [katerokoli] pesem, naposled zaide vendarle zmirom v svojo staro melodijo in — prav ima... Jesen je namreč in jeseni sem zmirom strahovito sentimentalen. Kakor da bi bila moja duša, moja sreča, moja ljubezen v tistih ubogih ovenelih listih, ki padajo [prečrtano: zd] z drevja.

Oprosti mi za danes, ne morem Ti pisati več.

Prisrčno Te pozdravlja

Tvoj

Ivan.

Dunaj

24. sept. 902.

37.

Draga Ana!

Včeraj me je bila obšla neka čudna nervoznost, legel sem na zofo in sem kadil cigarete. Tudi danes Ti nimam pisati posebnega, ali rad bi se malo pogovarjal s Tabo. Jaz vidim, da je res neumno tisto večno lamentiranje in da si se ga že davno naveličala, ko sem se ga naveličal že jaz sam. Tega mojega proketo dolgočasnega razpoloženja je vzrok samo Dunaj — tako sem se bil zakopal, da sem res že čisto pust in zaprašen, kakor knjiga, ki leži celo leto na polici. Malo spremembe je treba, malo razvedrila in malo — ljubezni. — Dolgo čisto gotovo ne ostanem več tukaj

in kadar odidem, se ne vrnem več za stalno. Že letos sem mislil dol in — ustanoviti tam svoj list. To je bil moj čisto skriti načrt, ki ga nisem omenil — in ga tudi zdaj še ne omenim — nikomur. Zató tudi nisem vsprejel doslej nobene ponudbe, ki so bile deloma precej dostojne. Vzrok je ta, da hočem biti čisto sam svoj gospod, ne maram tlačaniti drugim gospodarjem; vse na svetu morda premorem — samo ubogati bi ne hotel. Morda se naposled posreči, da napravim, kar nameravam. Začetek bi bil seveda težak, ali truda se nisem bal nikoli in zabavljanja od vseh mogočih strani sem že zdavnaj navajen... Kmalu, kadar pridem dol, bi začel rad kaj samostojnega; to bi bilo [prečrtano: že] letos skoro nemogoče in tudi to je polovica vzroka, da nisem prišel. Izdajati list na Dunaju, bi bilo pa nespametno; kar se je ustanovilo na tujem, je kmalu propadlo — seveda je bilo tudi precej neokretno ustanovljeno. — To je torej eno, kar mislim napraviti prej ali pozneje. Ali jaz mislim še nekaj drugega, kar se mi mora posrečiti na vsak način. Spraviti moram kako svojo dramo na nemški oder; najlažje bi šlo morda v Berlinu. To sem se namenil in to bom izvršil z vso trdovratnostjo, ki je v moji naturi. — Vsi vspehi v domovini me ne vesele nič posebno, kritik večjidel niti ne berem. Ali misliš, da je kakšno veselje, če me hvali človek, ki ga poznam osebno, da je precej omejen? In ki hvali navadno najbolj tisto, kar se meni samemu ne zdi veliko vredno? — Ah, ti naši ljudje tam doli, ti naši literatje! Zadnjič mi je pisal intendant gledališča, da ne morejo vprizoriti moje drame «Kralj na Betajnovi», ker nimajo sposobnih moči za tako dramo; skliceval se je na neko kritiko v «Narodu», kjer je bilo pisano, da gotovo jaz sam nisem mislil pisati za oder. In tisto kritiko je pisal — intendant sam! — Jaz se za vse take stvari, kakor sem rekel, ne brigam veliko; «koža je podplät postala» pravi Prešeren. Ne brigam se veliko za vse neprijetnosti, za vso zavidnost, umazanost in za vse sovraštvo tam doli, ker kljub vsemu svojemu lamentiranju upam na prihodnost. — Kaj je eno leto, kaj je tudi pet let? Jaz imam načrtov za stoletno življenje, ne morem niti ustvariti vseh tistih lepih stvari, ki mi padajo z nebá neprestano. Ta vesela samozavest in zavest v lepa prihodnja dela me je napravila neobčutljivega za vse nezgode, ki so usojene poetu — usojete posebno tam doli pri nas, v deželi filistrov... Tisto slabotno, jokavo razpoloženje, ki ga vidiš časih v mojih pismih, je samo refleks prevelikega upanja in premočne samozavesti; tako kakor pride za največjim naporom največja utrujenost. —

Pisal sem Ti popolnoma zaupno, draga Ana, kakor prijatelju. Saj si moj prijatelj? — Moj najboljši prijatelj, ki ga imam resnično in od srca rad, bolj kakor kdaj prej. Svojih misli, ki so morda previsoke, preetročje, bi ne povedal drugemu nikomur.

Piši mi, kako se godi Tebi in Minki. Ali si že v šoli? Ali si zdrava?

Pozdravlja Te najlepše

Tvoj

Ivan.

Dunaj

25. sept. 1902.

[Naslov na ovitku kakor pri pismu 27. Poštni pečat: Wien 16/1 102 25. 9. 02 6—7 N. Na drugi strani: Laibach 1 26. 9. VI. 02 Ljubljana 1.]

Tone Seliškar / Solnčna roža

Iz vlažne megle je v žalost udarilo obličje nedogledne ravnine. Težke črte razvoženega obraza so križale vsevprek enoličnost pregrnjene zemlje.

Nikjer, kamorkoli sem vžgal, popotnik, svoje oči, ni bilo konca v začetku.

Ravna, mirna, umirajoča planota.

Ni bilo drevesčka, da bi nasitil glad svojih oči,

ni bilo cvetočega bitja, da bi omamil bolečino srca,

ni bilo drobnega žarka, da bi ob njem spočil misli svojega duha.

Ravnina, z meglo obrobljena,

duša razprostrta v enoličnost pošastnega malodušja in človek v tej silni praznoti...

Kam? Kje po razoranih črtah? Ni pota, ne izhoda, v žalostnem obzorju megleno morje, ki dviga in širi to večno ploskev.

Iz megle, ki je zlezla v neskončno ozadje, je planila v luč svetlobe — solnčna roža. Edino bitje na razgaljeni jeseni.

Nežno, drobno zakasnelo življenje,

V žalosti povešen umirajoč obraz,

v plahutavih listih poslednji utrip...

Solnčna roža!!!

V razprostrtem objemu kakor vzradoščeno dete iz neskončne užaljenosti. Človek iz sebe. Praznosta oživilja se. Ptice pojo, ki jih ni, mrtve rože cveto, solnčni sij iz višin, jesen iz duše že strte v mrakovih poljan.

Solnčna roža! Ožarjeno razpotje v tej silni praznoti,

ki si jo z zadnjim svojim utripom spremenila v hrepenenje.

Bratko Kreft / Cigani

Počasi se je premikal voz po bregu navzgor. Majhen, mršav konj je težko sopel in molil penasti jezik iz ust. Stari cigan je šel ob strani tik voza in včasih počil z bičem. Toda konj se ni zmenil za to, ampak je vlekel, kakor je mogel. Na vozu je sedelo dvoje umazanih otrok in veselo kričalo, igrajoč se z vajeti, ki so bile privezane na ročico. Včasih se je kateri prekuenil nazaj in se valjal po raztrganih odejah.

Za vozom sta stopali mati in hči. Nagubančeni stari obraz matere se nikakor ni ujema z mladim, temnorjavim licem njene hčerke. Bila je gologlava. Črni lasje, svetlikajoči se v solčnih žarkih, so ji padali preko ram in se mešali z rjavo poltjo njenega vratu in ramen. Vsi so stopali molče, včasih je kateri pohitel k vozu in pomagal utrujenemu konju.

Ko so prišli na vrh, se je voz ustavil in konj je kašljaje lovil sapa. Cigani so se ozrli proti hišam. Njih pogled je bil nezaupljiv in plah. Stari cigan je nepremično gledal veliko belo hišo, ki se je dvigala iznad nizkih kmečkih hramov. Nekdo je stal na pragu in držal roko ob čelu, da bi zakril svoj pogled pred solncem.

Cigan se je zgani. Človek na stopnicah je izginil v hišo.

Kakor da je leglo nekaj težkega nanje, so vsi umolknili. Še otroka, prej tako vesela in brezskrbna, sta utihnili in mirno sedela na vozu. Cigan se je ozrl in njegov pogled se je srečal z onima zadaj.

«Gremo! — He, düjo!»

Zamahnil je z bičem in voz se je spet začel počasi premikati. Mlada ciganka je poklicala psa, ki je do sedaj hodil sam svojo pot za vozom, včasih v veliki razdalji, zatopljen v svoje misli.

«Azor!» Pes je nekoliko zamahnil z repom in veselo skimal z glavo. Njuni pogledi so se srečali in oči so se zasvetile.

Tako so šli, vsi tesno ob vozu in sklonjenih glav. Le cigan je včasih pogledal naprej do one velike hiše in v njegovih očeh je bila upornost. Prispeli so do hiše. Nikdo se ni ozrl nanjo, vsi so v tem trenutku gledali na voz in cesto, ki se je vila pred njimi. Kakor da gredo v strm breg, so dihali težko in ženskama je včasih zastala sapa. Otroka sta srepo gledala okrog sebe. Ni bil boječ njun pogled, zavist in sovraštvo sta sijala iz oči. Cigan je za-

mahnil z bičem in prijel za ročico, kakor da hoče pospešiti počasno vožnjo.

Tako so šli mimo hiše. Ko so prišli do druge, je pridrvel na cesto kup vaških otrok in takoj nato zbežal nazaj, ko je zagledal črne popotnike.

«Cigani! Cigani!»

Še ni izzvenel krik, ko so zaslišali za seboj klic: «Stojte!» Stari cigan je nejevoljno zamrmral in počasi ustavil konja. Poznal je glas, saj ga je spremljal vse življenje in zato se mu ni mudilo. Ciganki sta stopili bliže k njemu, nikdo pa se ni ozrl nazaj.

«Kam greste?» je bolj zavpil, kakor jih nagovoril mlad orožnik. Ženski sta prezirljivo poškilili, stari cigan pa je snel klobuk z glave in prijazno pozdravil: «Dober dan, gospon! Na Hrvaško idemo! Domu, gospon!»

«Seveda domov! Kje je še Hrvaška! Kje imate dokumente?» Stari cigan je izvlekel iz raztrgane suknje več umazanih papirjev in jih ponudil orožniku. Ta jih je počasi pregledal, drugega za drugim. Ko je bil gotov, je rekel: «To so sami stari papirji, ki ne veljajo več! Kje imate dovoljenje od našega glavarstva, da se smete peljati po tej poti?» Cigan je skrivil hrbet in z roko pokazal na papirje. «Vse je zapisano tam, gospon!»

Orožnik se je zadrl. «Tu ni zapisano ničesar! Kaj se lažete! Od našega glavarstva nimate dovoljenja!» Cigan ga je prijazno pogledal. «Mislil sem, da ni treba, ker nas niso nikjer prej ustavili.» Orožnik je vedel, da laže. Srdito je udaril s puško ob tla in zakričal: «Dobro veste, da se morate pri vsakem glavarstvu javiti, če hočete potovati po njegovem okrožju.»

«Znam, gospon, znam!» je jecjal cigan, orožnik pa ga ni poslušal. «Takoj obrnite voz in pojdite, odkoder ste prišli.» Cigani so se spogledali. «Gospon, pustite nas naprej —»

«Ne, takoj obrnite voz in marš nazaj. Tukaj ne boste kradli okrog.» Beseda jih je zbolela v srce in kakor ranjeni od ostre puščice so vsi naglo zaklicali: «Saj ne krademo, saj prosimo!»

«Seveda prosite! Eden prosi, drugi pa tačas krade. Saj vas poznamo, cigane. Vsi ste enaki. Tak obrnite že vendar!» Orožnik je zavpil, da sta otroka na vozu zajokala in je pes pokazal ostre zobe. Mlada ciganka je stopila predenj in v prošnji sklenila roke. Orožnik pa jo je sunil v stran, stopil pred konja in ga prijel za uzdo. Otroka sta zagnala divji krik, cigan je ponižno prosil,

stara ciganka pa je škripala z zobmi in iz oči ji je švigalo besno sovrašтво.

Komaj pa je orožnik premaknil konja za korak, je že skočil izza voza pes in začel lajati nadenj. Pripravljal se je, da se vsak hip zakadi vanj. Cigani so ga obupno klicali nazaj, toda on ni slišal ničesar. Orožnik je spustil uzdo in dvignil puško, kakor da hoče nameriti.

«Čakaj, mrcina pasja! Ali ne veste, da je pasji zapor? Zakaj pa nima nagobčnika?»

Mlada ciganka je stopila bliže, da bi potegnila psa nazaj.

«Pustite!» je zakričal orožnik ter nameril puško na besnega psa. Cigani so zavpili. «Ne, gospon, ne —! Pustite ga, saj ne bo storil ničesar!» Stari cigan je izvlekel iz koša nagobčnik in ga kazal orožniku.

«Tako j mu ga dam, gospon!» Mlada ciganka je še vedno sklepala roke in prosila. «Raje gremo nazaj, samo pustite ga!» Siva suknja s trdim ovratnikom pa je oklenila srce v svojem objemu in zatrla vsako usmiljenost. Orožnik je stal nepremično na svojem mestu in meril, cigani pa so kričali in prosili. Vse zastonj. Kakor da je veter odnašal s seboj njih prošnje, niso se ustavile pri njegovem ušesu.

Pes je še vedno lajal, le včasih se je za trenutek ozrl po svojih. Ko je videl, da orožnik namerja puško, se je divje zagnal proti njemu. Cigani so zakričali, puška je počila in pes se je zvalil po tleh. Premetaval se je nekoliko časa v cestnem prahu, da je škropila kri na vse strani. Gobec je odprl na vso moč in tulil kakor da kliče svojega maščevalca. Še enkrat se je divje zagnal proti orožniku, nato pa je težko sopeč obležal sredi ceste.

Orožnik ni upal pogledati nikomur v obraz, videl je same sovražne poglede ljudi krog sebe, ki so pritekli ob puškinem puku. Počasi je stopil od voza in noge so se mu opletale. Ni si upal ciganov nagnati nazaj, s hlačami, ki so bile oškropljene s krvjo, se je vrnil v belo hišo.

Mlada ciganka je ves čas klečala ob umirajočem psu in mu božala krvaveče čelo. Ko je globoko izdihnil, je zajokala in mrmrala vmes nekaj kakor kletev. Ljudje so se spogledovali in nihče ni upal govoriti.

«Pojdi, šandra!» je dejal cigan in zamahnil z bičem. Mlada ciganka se je v hipu zresnila, s sovražnim pogledom obšnila ljudi krog sebe, nato pograbila mrtvega psa in ga dvignila do svojih prsi.

«Kaj bi tu med temi ljudmi, ki nas sovražijo in prezirajo,» je zamrmrala in stopila za vozom. «Pokopala te bom v gozdu pod smreko. Tam je naš dom.» Tako je govorila z njim in ga stiskala k svojim prsim.

Ljudje so se vrnili domov, cigani pa so šli svojo pot dalje. Voz je škripal, konj je težko vlekel, vsi zopet mirni in vdani v svojo usodo. Za njimi pa je bila cesta poškopljena s krvjo, ki je enakomerno curljala iz mrtvega telesa preko zagorelih rok mlade ciganke, in črtala v sivi prah križevi pot njihovega življenja.

Pavel Golia / Najtišji zvok

Grmovje pritajeno diha,
da ptic ne prebudi,
le trava še žuželke v spanje niha
in komaj slišno uspavanko šelesti.
nevesta vetra, ki zvečer prisanja
od zlatega zapada.

Zato to uspavanko rad poslušam,
ker zraste ta najtišji zvok
sredi večernega molčanja včasih iznenada
v akord globok
ter radostno oznanja
spoznanje — izveličanje obremenjenim dušam.

Dr. N. Preobraženski / Nova Rusija

9. Vsevolod Ivanov.

«S štirinajstim letom sem se pričel potepati. Bil sem delavec v tiskarni, potem mornar, klovn, fakir Derviš - Bew - Ali (pogoltnil sem meč, si prebodel z buciko lica, skakal čez nože in baklje, bil igralec), hodil sem po Tomsku z lajno, pel kuplete v cirkusu in na sejmu, postal celó rokokorec. Leta 1917. sem se udeležil revolucije pri rdeči gardi, nato pa me je mobiliziral Kolčak. Večkrat me je rešil edino le čudež pred ustrelitvijo. Na legarju sem ležal sedem dni v vagonu z revolverjem v roki, sicer bi me vrgli sopotniki ven, da se ne bi okužili in zmrznili v stepi. Od leta 1917. dalje me vodi pot samo — k smrti. Vesel sem, da še živim.»

Tudi «Povest o sebi» je del avtobiografije. V pojasnilo je treba pripomniti, da so obdolžili kozaki rdečega junaka moritve očeta. Uralski kozaki so se vdali sovjetom le po dolgem boju in so izgubili vse predprave, ki so ovirale poprej priseljevanje kmetov na njih ozemlje.

Vsevolod Ivanov je ugleden član leta 1921. ustanovljenega pisateljskega krožka «Serapionovih bratov». To ime izvira od junaka znane načelne povesti E. T. A. Hofmana, kjer kaže ta mojster fabule in presenečenja vso dozdavnost tako zvanega «nedvomno resničnega sveta». J. Zamjatin jih je učil pisati «z 90odstotnim črnim». Bratski pozdrav se glasi: «Težko je pisati!» V zunanjem oziru spada V. Ivanov med pokolenje Bjelega in Remizova. Ta premerjeni, izumetničeni «slovanofilski» slog tvori nasprotje presekanj, kinematografski «zadnjaški» prozi (kakor smo videli n. pr. pri Ehrenbergu). Preobilna stepna eksotika je bila na kvar prvih povestih V. Ivanova. Pisatelj ima tudi nekaj ostrega in estetskega Remizovega opazovanja. V pričakovanju, da ga ustrele, si je n. pr. zapomnil, da je kri na snegu «kakor obledeli, od moljev razjedeni baržun».

Vsi mladi sovjetski pisatelji slikajo revolucijo kot nevzdržen elementaren preobrat, a vsakdo drugače.

Vsevolod Ivanov je ustvaril s svojimi 25 leti predvsem slike, strašne in slepe v svoji hipnozi «revolucijske množice». Njegove povesti iz let komunističnega terorja in strašne lakote (Dete, Povratek Buddhe i. dr.) kažejo včasih več krutosti nego duševne analize, zato pa imajo dragocen zmisel za fabulo in razvoj dejanja. V «Votli Arapiji» so popisani ljudožrski prizori iz leta 1921. in vzbujajo v svoji grozi nepozaben vtis brez slednje jokavosti in pretiravanja. Bolj šibke so postave idealnih komunistov (n. pr. v romanih «Sinji pesek» in «Barvni vetrovi»), a to je splošen pojav. Literatura ima preveč srca in razuma, da bi smatrala vso rusko sedanost samo kot pogreb kapitalizma. Če bi hotela opevati komunizem, bi se morala odreči vsaki duševnosti, pozitivnemu ustvarjanju. Sicer so komunistični voditelji pri Ivanovu nekoliko sorodni junakom M. Gorkega, obdani od sibirske stepe in lastnih junaštev v vojni z belimi. Radi tega so bolj živi kakor plakatni Ehrenbergov komunist v «Nikolaju Kurbovu» z «livarno v očeh in vrelo krvjo pod kurilnico v srcu», ki nežno kakor vitez svoji dami šepeta stroju «moj dinamo!»

Vsevolod Ivanov / Povest o sebi

M. Gorkemu.

Ni je večje žalosti, nego govoriti o sebi.

I.

Nad Karakorumskim skalovjem (nekoč je stal tam šotor Čengiz-khana) sta zdaj pesek in veter. Tja sem šel z vetrom tudi jaz. Šel sem mimo. — Vse bo minilo, a za žalostjo se razcveta veselje kakor neobsežen cvet. Vsako pomlad zraste trava, vsako jesen lete žerjavi v Egipt.

II.

Sedem let nisem videl očeta in poleti 1918. leta sem ga videl zopet. Stopil mi je naproti pred šolsko ograjo, nasmehnile so se mu ožgane ustnice nad suhim koščnim životom. Žalostno je otipal iz vreče narejene hlače in se razjokal. Imel je tak obraz, kot da je jokal sto in sto let.

A v mojih možganih ni njega in ni veselja. Spominjam se zadnjega dneva pred begom iz Omska: šli so vozovi po prašnih soparnih ulicah, naštel sem jih sedemdeset in šel sem proč. Ljudje so rekli: Čehi so jih postrelili.

Nemara so jih postrelili ali pa so bili ubiti v boju... Peljali so jih zjutraj zarana, v naglici, na mrtvece je legal in se zopet otresal ž njih rožnati irtiški prah in isti prah je bil na meni. Tudi jaz sem mrtvec, samo da sem utekel.

Mati ima tesno prepasan, kvišku štrleč trebuh in njen obraz je obledel kakor jesenska trava. Tiho me gleda in vpraša:

— Kako pa ti je ime zdaj?

— Vasilij, odgovorim jaz.

Ona prestrašeno molči: jaz imam tuje ime in tuj priimek. Zadaž za njo se smeje z nerazločnim idiotskim smehom brat moj, Paladij: tenkorok in tenkonog z velikanskim, napihnjnim trebuhom (on ima razširjeno vranco, malarijo in bogve kaj še), očesno jabolko je sinjevkastosivo, zenica pa mu je rumena.

— He-i-hee... se smeje skozi nos in cvileče. Mati skriva mojo vojaško puško, zašito v pernico. Oče, Vjačesláv Alekséjevič mu je ime, mi kaže v naglici za zimo nakopičena živila, in od spodaj navzgor, gledajoč mi pod obrvi (jaz sem za glavo višji od njega) pravi:

— Saj se bomo pretolkli, Vasilij Semjonič, a?... Koliko imen imaš ti, bogat človek si, a...

III.

Trije dnevi so cveteli v dišavah kozaških poirtiških vasi: v dišavah gnoja, debelorepih, kakor slad kislosladkih ovac, slanih luž v suhem trsju...

Šel sem na lov. Imel sem deset nabojev, natrpal sem celo vrečo divjih rac, en naboj pa sem pozabil vzeti ven. Zvečer, ko sem sedel pod skednjom in pisal svojo povest, si je izmislil Paladij šalo, nameril na očeta in sprožil petelina.

Oče je obležal poleg mize, na debeli platneni srajci debela strjena kri: ves naboj mu je šel v vrat... Skozi okno so letele na kri sinje muhe, padale na obraz, ki je še drgetal.

Pozneje je čepel brat v kuhinji na tleh in snažil rozine za pogrebno jed. Kadarkoli sem vstopil v kuhinjo, mi je ponujal:

— Vsevolod, češ rozin, glej, kako so debele, a... Moje ustreljene race so tudi prišle prav za pogreb. Jedli so jih čopasti Kozaki, grozili, da bodo kaznovali kar sami, se križali in s pre-

klinjanjem obračali glave stran od preperlega Paladijevega smehljaja.

Materi pa so govorili: — Najbolje bi bilo, če se odpeljete, prijatelji, ... ta tvoj sin namreč ... bog si ga ve ... saj je častil oče, Vjačeslav Aleksejič namreč, saj je častil carja.

In spet sem pobegnil.

IV.

Stepa. Sinje dišave peska. Velblodovi odpadki. Po peščenih gredah saksaul, edini grm v puščavi. Na saksaulovem drevescu kragulj. Perje kraguljevih prsi je zmečkano, zlepljeno — levi se.

Na vozu sedita mati in brat Paladij. Mati se zove Irina. Ob straneh ceste so posekani brzozjavni drogi, kosi žice — velika Semireška proga. Po grmovju pa vise — človeška čreva. Posušila so se, veter in kragulj šušljata z njimi. Tenke suhe strune iz človeških črev ... kdo bo znal igrati na teh strunah?

— Kozaki imajo vojno s priseljenci zaradi zemlje. Če ujamejo kozaki priseljenca, mu razparajo trebuh in mu navijejo čreva na palčico. Oni pa se smeje, ne more prenehati, ti pa vlečejo čreva iz trebuha ... in oni kar umre od smeha.

— Kaj pa priseljenci?

— No, tudi ti love in navijajo. Na eni strani ceste obešajo tedaj čreva priseljenci, na drugi pa Kozaki. Lej, koliko jih je.

Od Čengizovih Mongolov, od Tamerlanovih Turkmencev je prevzel kristjan navado, sušiti na solncu presmešna človeška črevesa. Znojljivi kratkonogi Moskoviti so se naučili tega od poševnookih.

... Spredej se vije dolga, dolga karavana Kirgizov. Nemazani vozovi škripljejo, počasi korakajo velblodi in Kirgizi ne gledajo nas, temveč gredo trdovratno proti zapadu. Ko jih prehitimo, se zdi, da nimajo oči: siva mrena, podobna umazanemu platnu.

Mati mi pravi: — Pred kugo beže.

— Kam?

— Kdo ve. Nemara na Kitajsko, nemara v Indijo. Tega še sami menda ne vedo. Žreti nimajo kaj, pa beže.

Pesek in zgoraj bogve čemu — nebo. Rumenkastosinje kakor pesek. Po grmovju vise kakor dozorelo stročje tenki trakovi čreves.

Za nami zadaj se počasi pomikajo, skoro ne da bi dvigali prah, Kirgizi, velblodi, vozovi. Molče in ne vidijo ničesar. Gredo.

Tudi mi gremo. Molčali bi radi, a ne smemó: jaz vem, kam gremo, a mati se boji onega kraja, kamor grem, in onih ljudi, h katerim grem. Zatorej hitiva govoriti, najprej ona, nato jaz, a za njenim hrbtom, z ozko vezeno šarasto preprogo na plečih še tiho cvileče smeje Paladij. Čimdalje prihajamo, tem glasneje in bolj cvileče se smeje: — He-i-ee ...

V.

Dan pozneje in še dva dni pozneje, zjutraj in zvečer venomer isto: pesek, grmovje, Kirgizi. Velblod je poginil Kirgizom in so ga pustili, ko da še opazili niso. Na vozu je troje otrok, pustili so jih tudi, ni prostora, kamor bi jih preložili, in tudi ni moči. Nato pa je zlezla z enega voza ženska in zaostala za karavano.

— Kdo je to?

— Mati.

Ustavil sem konja. Stopil sem k vozu. Kirgiziči s široko odprtimi suhimi ustnicami so dihali v stepo. Kirgizinja je čepela poleg, umazana ruta ji je zlezla z glave in lasje so ji dišali po konjskem potu.

— Umreti hočejo ... Lej, ne vode ne kruha. Jaz sem dejal:

— Treba jih bo vzeti na voz.

— Saj konj že tako težko vleče.

— Skrinjo vržemo proč.

Sklonil sem se h Kirgizičem in jih hotel dvigniti v naročje. Kirgizinja je priplezala, oprijela se otrok in siknila:

— Kite-er* ... pojdi ... pojdi ...

Prigovarjal sem ji, razlagal. Ona je nakremžila usta, praskala po pesku in mi sovražno gledala noge. Nenadoma je skočila in me oprasnila po obrazu s svojimi dolgimi višnjevimi nohti.

Mati jo je zgrabila za lase in vrgla v pesek. Spopadli sta se, se praskali, pretepali druga drugo in jaz ju nisem mogel ločiti. Brat na vozu je mahal s tenkimi rumenimi ročicami in se smejal kakor podgana: He-i-hee.

Kirgizinja z otroci je ostala. Mati je sedla zopet na voz poleg brata, plašno je gledala proti žapadu in molčala.

Od peska se je dvigal suh in sinji duh. Nad brzojavnimi drogi je krožil orel z razcefranimi prsi. Grmovje. Velblodi. Večeri.

Ni je večje žalosti, nego govoriti o sebi.

... In ni večjega veselja.

* Proč.

France Bevk / Beg pred senco

(Nadaljevanje)

Lojza se mi je pripeljala naproti. Sestajala sva se v kraju, kjer sva bila varna pred radovednimi pogledi. Od kolo-dvora je peljala zložna samotna pot do vasi, ki je nikoli nisva obiskala. Po tej poti sva hodila gori in doli, kakor bi merila minute svojega življenja. Korak je šumel v drobnem pesku, beseda je bila svobodna in glasna.

Ko bi bila morala izpolniti obljubo, nama je bilo težko. V enem hipu ni bilo mogoče vsega razvozljati. Odlrašal sem z vprašanjem, Lojza ni spregovorila prva. Odlagala sva katastrofo, ki sva se je bala.

Turobna megla je ležala v dolini in dušila prsi, nisem se mogel premagati. Ustavila sva se sredi poti, Lojza je zatrepetala; vedela je, kaj pride.

«Lojza,» sem dejal pol svečano. «Ne odlašajva! Povej in laže nama bo.»

Dekle je pobledelo in pogledalo na peščeno pot. S konico desnega čeveljčka je brskala po pesku.

Moj pogled je bil mračen, to sem spoznal po njeni besedi in po njenih ustnih, ki so trepetale pred menoj.

«Pojdiva še par korakov,» je odlašala v neskončnost, kot da se bližava meji pozabljenja in tam ne bo treba priznati ničesar več.

Prestopil sem še samo par korakov in ko sem se ustavil, je stala že tri korake proč od mene. Gledala me je ponižno, usmiljenja so prosile njene oči. Vendar sem se zdel majhnega pred njo. Ta občutek je bil zame grenak in me je dražil do blaznosti, kakor da se ta ženska norčuje iz mene.

Saj se ni norčevala. Vendar sem stisnil zobe, prvič se je zarezal srd nad njo v moje srce.

«Če ne poveš...»

Beseda ni bila izgovorjena. Lojza jo je poznala v glavnih obrisih do konca in se je zašibila pod njenim bremenom.

Zastokala je: «Vprašuj, saj ti bom povedala... Saj ti ne mislim prikriti ničesar... Sama ne morem govoriti...»

Pričel sem najgrenkejšo službo izpovednika ženske. Hotela bi, da je že vse povedano in se beseda ne more iztrgati iz grla... Brskanje po življenju kakor po krami, stikanje po preteklosti... Kakor da bi hodili v temni noči z nogo tipaje čez prepad.

Odgovarjala je počasi, zlog za zlogom. Iz njenih oči in z njenega obraza sem bral muko. Bila je vseeno manjša, kot da bi povedala vso resnico hkratu v obraz.

Iz razbitih zlogov njenih besed sem jedva mogel razbrati pravi zmisel njene izpovedi. Človeku, ki jo je bil izbral za ure omame, je bila rodila otroka. Nato se je vrnila domov. Ko je prišla v drugič v Italijo, je bil otrok že mrtev. Vez, ki jo je spajala s človekom, ki je bil oče njenega deteta, je bila pretrgana. Izpljunil jo je, da se je morala vrniti.

Zavržena se je oklenila mene. To je bilo jasno kot dan. V dno samoljubja me je zbolelo to dejstvo. Kakor da me je nekdo pobral na cesti, da mu služim.

Ko sem izvedel vse, sem postal mrk in molčeč. Nisem več izpraševal, niti besede nisem pristavil. Podvival sem korak proti postaji, kot da se mi mudi neznano daleč in ne mislim več priti.

Lojza je sledila pol koraka za menoj in je neprestano pogledovala name. Bila je mirna radi tega, ker je povedala vse. Mučila jo je le strašna negotovost, kakšno sled je pustilo njeno priznanje v meni.

Dospela sva molče na postajo in ker nisem dejal besede, je spregovorila Lojza prva:

«Povej, kaj misliš?»

«Nič,» sem dejal. In ker sem vedel, da je ta beseda pretežka zanjo, sem dostavil: «Premislil bom; povem ti.»

Ona se je bala za mojo posest. Kupil sem ji listek in mi je hotela povrniti denar. Njene oči so neprestano iskale praškov po moji obleki; njena roka je skrbno brisala. Kakor da hoče s svojo skrbnostjo dokazati, da me je vseeno vredna.

Ko je prišel vlak, je skoraj zajokala: «Kdaj smem priti?»

«Pisal ti bom.»

*

Vso dolgo pot od postaje v gorsko vas sem razmišljal samega sebe in življenje. Neumno, bedasto življenje! Krasno, veselja vredno življenje!

Pred menoj je stala Lojza s pogledom v tleh in s trepetajočimi ustnicami, ki mi priznava greh. Proti komu se je pregrešila? Proti meni?

Zato, ker sem sanjal, da bom vzel v svojo poročno postelj nedolžno devico in sem ob prvem zbližanju zaslutil, da so njena nedrija plavala skozi grozote omamnih orgij? Vendar sem jo hotel poročiti. Čemu je zdajle izgubila na svoji vrednosti? Zato,

ker je postala mati in ni naredila greha, ki ga naredi devetdeset od sto deklic v podobnem stanju? Prej bi jo bil moral pahniti od sebe, zdaj bi pokleknil pred njo...

In kdo to izprašuje? Kdo je užaljen v svojem ponosu? Človek, ki ga je zapeljala pohotna ženska in se je še sam zamotal v mreže z izgovori na svojo izbičano strast. Kdo si ti, ki sodiš mater, sam si pa služil neplodni vlačugi!

Fej, sem pljunil v duševni obraz, ki je stál spačen pred mojo telesno podobo.

Ta hip mi je bilo žal, da sem Lojzo poslal v mesto. Rad bi jo bil imel pri sebi in jo prosil odpuščanja. Očistila bi se medsebojno, zavrгла vse, kar je bilo, in pričela živeti novo, čisto življenje.

Pa sem medpotoma izgubil to misel. Vrag mi je sédel na možgane in vrtal neutrudno ter obličil čudno Lojzino podobo. — To naj bo tvoja žena? Vse življenje bo tenka bolečina v tvojem sreću. Naj se ti ženska razodene še tako — vsega ne pove nikoli...

*

Tisto nedeljo sem prišel nenavadno zgodaj domov, z začudenjem mi je Liza odprla.

«Ali česa potrebujete?»

«Čaja prosim.»

V sobi sem sedel na stol, roke so mrtve padle na mizo. Bil sem duševno utrujen. Niti misliti se mi ni ljubilo več. Naj sem še tako odganjal misel, da sem prevaran, je zopet priletela nazaj in sedla na možgane.

Ko mi je Liza prinesla čaj, sem jo pogledal s strmečim pogledom. Nisem videl Lizike, videl sem žensko. Za mesnatimi, rdečimi ustnicami se je skrival nasmeh. In ne vem, zakaj se je v tisti minuti v meni porodilo vprašanje: «Kaj je v tej ženski? Ali so tudi za temi okroglimi lici in modrimi očmi skrivnosti, ki človeka ubijejo, kadar so razodete?»

Zapazila je, da jo opazujem, in je prišla v zadrego. Beseda se je tresla, ko je dejala: «Sami si vzemite sladkorja.»

«Gledam vas,» sem dejal pol v pijanosti. «Ali mi boste povedali, po resnici, če vas nekaj vprašam?»

«Saj nič ne vem,» je dejala sramežljivo.

«Nič vedeti, je največja sreča. Blagor vam.» Ni me razumela. Tisto minuto sem govoril iz notranjega prepričanja. Mislil sem,

da je višek vsega nedotaknjena nedolžnost, da se mora le ob tej spočiti zlomljena duša.

Liza me je gledala, ko sem molčal v svojih snujočih mislih. Njena roka mi je segla na ramo in vzela belo nitko, ki se je odražala na črni obleki. Ko je to storila, mi je njena roka nehote zdrknila po rokavu, kakor da bi me božala.

Deklica se je zdrznila. Občutila je, da je storila nekaj, kar ni bilo prav, in dejala: «Oprostite!» Da bi zakrila svojo zadrego, je segla z besedo nazaj: «Kaj ste me hoteli vprašati?»

Nisem se spominjal več. Ona je povabila pogled v žalost in kot da sem jo vprašal po tem, je dejala:

«Jutri se ne vidimo več.»

«Kam greste?»

«V službo. Sestra me črti...»

Kakor tožba se je glasila ta beseda. Njena histerična sestra je bila tiranka in je občutila slast, če je mučila človeka. Toda, kaj naj ji pomagam jaz?

«Vsi moramo delati,» sem dejal, da me je postalo sram vsakdanje fraze, ki sem jo izustil. Ko je stala pri vratih, se je še vedno ozirala po meni in se ni mogla ločiti...

Kaj hoče ta ženska? Kaj misli ta ženska?

*

Takrat sem preživel teden muke. Nedopovedljivo težko mi je bilo uravnati svoje misli in svoja čuvstva.

Od gospe Fani sem prejel pismo, ki sem ga vtaknil neprebranega v žep. Lojzino pismo sem prečital. Iz njega je vela obupna borba za mojo ljubezen. V besedah je ležala neizmernost krivde, za katero ni bila sama odgovorna, in jo je vseeno pozkušala oprati.

Pogledal sem njeno sliko, ki je stala pred menoj na mizi. Grenak nasmeh je bil na njenih ustnicah še na tej sliki. Tihe žalosti, ki je sijala kakor izza zastora, nikoli ni mogla popolnoma zakriti.

Zasmilila se mi je. Kakor da nič ni, sem zavrgel glodajočo misel in postavil na njeno mesto svojo plemenitost, v katero sem takrat verjel kakor v Boga. Pisal sem ji dve besedi:

«Vse je pozabljeno. Pridem. Pika. Novo poglavje življenja se prične.»

*

Lojza je znala biti hvaležna. Lepo počesana, v popotno obleko oblečena, me je pričakala na kolodvoru.

«Peljiva se dalje,» je dejala; «listke že imam. Nocoj morava biti sama.»

Hvaležno sem jo stisnil za roko, peljala sva se preko državne meje in se ustavila v samotnem hotelu. Kakor po dolgih dneh prisrčnega hrepenenja sva se objela.

Ko sem videl na belih rjuhah njeno telo, me je napravil pogled blaznega. Pozabil sem na muke pretéklega tedna, na izpraševanje vesti in besede odpuščanja. V njenem naročju sem jo zaželel za ženo bolj vroče kot kdaj poprej. Njena umetnost ljubezni me je omamila, da sem jo molil, in se je ona srečna smehljala nad menoj...

Ko sva v sreči odpočivala drug ob drugem in zrla v strop, je za hip zopet zaplesala drugačna slika Lojze pred menoj. In kakor da je na čelu brala mojo misel, me je ujela njena roka in polzela po mojem telesu. Vprašanje, ki ga je nato previdno pristavila, je padlo v drugačno zemljo kot bi bilo padlo minuto poprej. Pokleknil sem in ovil roke okrog njenih ledij, oboževaje njeno slast razsipajoče telo, sem zinil:

«Lojza, kar je bilo, je bilo, naj bo požgano na vekomaj. Tudi moje življenje ni bilo tako... začniva novo.»

Ta sentimentalna fraza je učinkovala name, na Lojzo ni učinkovala. Gole roke je položila pod glavo in vprašala iz dna misli: «Pa kakšno je bilo tvoje življenje, tega mi nisi povedal še nikoli.»

«Kaj naj ti povem?» sem dejal.

Dvignil sem se in poiskal v žepih neprečitano pismo gospe Fani. Zaprtega sem ponudil Lojzi, ki ga je sprejela v trepetajočo roko in nalahko pobleдела.

«Ali ga nisi odprl?»

«Ne odpiram takih pisem.»

Črta zadovoljnosti se je potegnila preko njenega obraza. Odprla je pismo in ga brala, jaz sem gledal njen obraz. Brala je prvič, tiho, nato glasno.

Sentimentalne, jokave besede so bile, nelogično nanizane druga poleg druge; hotele so samo eno: mene! Smejala sva se: «Prosim te, kot se Boga prosi, rotim te, padam k Tvojim nogam, poljubljam prah tvojih stopinj...»

«In ti?» se je obrnil Lojzin pogled name. Merila me je mežikaje in neizprosno v dno zenic.

«In jaz? Saj veš, kako more biti.»

Nemilo jo je zbolelo. Težak vzdih se je izvil iz srca, pogledala je v strop. Jaz pa sem hitel, kot bi se bal za njeno ljubezen:

«Danes sem samo tvoj...»

Zažgal sem gospejino pismo in igral njene besede kot klovn, da se je Lojza grenko smejala. V novem objemu je izginil mrak z njenega čela. Počasi sva pozabila na vse. Skušala sva udušiti podzavest, ki je kljuvala pod skorjo duše...

*

Ko sem naslednji večer prišel na kolodvor, da se odpeljem v gore, je stala na pločniku gospa Fani. Bila je oblečena v drago, črno obleko, črna kožuhovina ji je zakrivala polovico bolnega in bledega obraza.

Ko me je zagledala, se je nasmehnila z bolnim, grenkim nasmehom.

Stopila je do mene in mi podala roko. Takrat sem opazil, da gleda smrt iz njenih oči.

«Kod ste hodili? Dva dni vas čakam.»

«Sprehajal sem se...» sem dejal. Če bi jo bil videl z zlobnim pogledom kot drugekrat, bi bil sirov. Tako pa nisem mogel biti. Njene oči so bile prosočne, trudne, silna žalost je ležala v obrazu.

«En večer ste žrtvovali Lojzi, en večer žrtvujte meni. Ostanite tu!»

«Ne morem,» sem se prestopal nestrpno.

«Ali ne vidite, da bom umrla?» Zatajila je solzo. Jaz na te besede nisem vedel kaj reči. Težko zadrževani jok je trepetal na njenih ustih, ko sem ji segel v roko.

«Drugič. Danes ni mogoče.»

Grenkost je legla v mene, ko sem jo gledal skozi okno vlaka in opazoval njen brezupni nasmeh. Občutil sem v sebi in spoznal, da ta ženska v svojem bistvu ne more biti zlobna. Nad njo visi prekletstvo ljubezni do mene, ki sem ji neenak in se druživa kot ogenj in voda. Ta hip mi je bilo za marsikaj žal...

Ko se je premaknil vlak, je vzela robec in mi mahala z njim. Ko smo bili že daleč, sem videl, da je dela robec na obraz...

*

Od tistega dne, ko sva se z Lojzo razodela, je nastala med nama nepopravljiva razpoka. Kakor ubita dragocena vaza, ki je ni mogoče več popraviti. Naj sva mašila rano še s tako lepimi besedami in plemenito sentimentalnostjo, je zijala žgoča in pekoča slednji dan.

Kadar sva bila skupaj, sva pozabila na vse. Kovala sva načrte in s hrepenenjem pričakovala trenutka, da se združiva na veke. V samotni uri je molčalo telo, pričela je govoriti vest.

Oglašala se je močneje kot kdaj, v njenih očeh je padala najina vrednost vedno nižje. Vprašal sem se:

«Pozabil si v eni minuti, kako boš pozabil v vseh minutih do smrti? Zakaj v vseh minutah ne bo govorila kri.»

Stresel sem se v tej misli.

Lojza pa mi je dejala odkrito:

«Ali veš, da neprestano mislim na vaju? ...»

Kakor ledena perot je legal hlad na naju, beseda se je zredčila, Lojzina bojazen zame se je podvojila.

Kako ne, ko se je še sama zase bala.

*

Prešla je jesen, pretekel je del zime. Gospejina pisma so bila redka, rano je počasi prebolela, rešila se je smrti. Z Lojzo sva se videla poredkoma, pisma so bila gostejša.

V dneh burje in snega sem občutil gorsko samoto. Navezan na peč in knjigo sem sanjal radost in muko.

V tiste ure puščobne navezanosti nase sem mnogo razmišljal. Po naravi sem tenkovesten, ako me življenje drugače ne gnete s svojo neugnano silo. Ta moja tenkovestnost se je tiste dni stopnjevala do meje, ki je dobivala znake abnormalnosti. Domišljal sem si, da sem grd človek in da imam nešteto napak, ki so prikrite mojim očem.

Če pregledujem redke zapiske tistih dni, vidim, da sem bil razdrapan bolj kot kdaj prej. Telo in duša sta se odpočila in nista vedela, na katero pot. Iz odseva preteklosti se je tvorila čudna pošastna slika in sijala daleč v prihodnost kot žaromet ...

Poleg tega se je večal nemir v meni. Nemir človeka, ki je v kletki in išče izhoda. Trepet moža, ki išče ženske, ker je je njegovo telo navajeno — kot hrane in bedna duša misli, da se nikamor drugam ne more nasloniti kot nanjo.

Kadar sem sanjal neznane podobe, je prišla Lizika kot senca mimo mene. Skoro nikoli me ni pogledala v obraz, njen nasmeh sem videl in strepetal. Moj Bog, saj sem strepetal še tedaj, ko sem videl sliko pol gole ženske v ilustrovanem listu.

V teh tihih, tisočerim ljudeh neznanih mukah se je porajal zopet duševni človek iz mene. Človek, ki sprejema vase, ki preživlja v sebi in ustvarja. Zdelo se mi je, da sem zrasel iz sebe in se gledam kakor na nedovršeno delo.

Noči so bile lepe. Skozi šest oken je svetila luna v sobo in risala silhuite golih dreves na pot, strop in stene. Vseokrog je ležal sneg, čisto nebo je sijalo kot dijamant. V tisto strašno tihoto se je prebudila fantovska pesem: Lepa kot more biti lepa naša narodna pesem; glasovi so umirali kot od velikega hrepenenja in ljubezni. Ne v besedah, ki so bile nedolžne, iz glasu je vela silna erotika, ki je plakala in vriskala.

Ob pesmi sem se vselej dvignil s postelje in jo spremljal s srcem, dokler ni ugasnila za vasjo...

Minula je zima in prišla je prva pomlad s skopnelimi tratami. Nemir v mojem telesu in moja duševna napetost sta bila jačja, močna kot nikoli poprej...

*

Pomladnega večera, ko je vel topel veter od juga in je ležala tančica čez pokrajino, je prišla Liza domov. Stal sem pred hišo, naslonjen na plot, in gledal v dolino, iz katere se je zgoščal mrak. Tenka pesem zvona je brnela od nekje, moja notranjost je trepetala kot napeta struna. Pesem je iskala izraza in ga ni mogla najti. Mimogrede, kakor v sanjah, se je prikazala Lojzina podoba in zopet ugasnila.

Liza je stopila iz veže in postala na pragu. Čez par minut molka se je po nemem nasmehu približala plotu in se naslonila nanj tudi ona. Ozrl sem se po nji. Zrla me je z odkritim pogledom, koketna se mi je zdela. V mraku je bil njen obraz lepši kot v resnici, moja želja po ženski je lepoto povečala do neskončnosti, da sem se zgrozil.

Izginila je pesem, lepota večera je utonila. Jaz sem videl samo žensko. Zapičil sem oči vanjo in vprašal: «Nocoj ostanete tu?»

Odgovorila mi je: «Vrnila sem se; ne grem več v službo.»

Pogledal sem njen stas, ki se mi je zdel vitek, njene oči se niso premaknile od mene, v poltemi so imele fosfornati sijaj.

«Lepo obleko imate,» sem dejal, da zakrijem pravi pomen svojega opazovanja.

«To so cunje,» je dejala in se pogladila z roko po obleki. «Kaj smo mi proti vam.»

Nasmehnil sem se... Ta večer sem mislil nanjo. Ne kot na svojo bodočo ženo, niti kot na svojo ljubico. Mislil sem na žensko...

*

Naslednji dan je bila nedelja. Lizo sem videl, da je oblekla najlepšo obleko in je zataknila prvo cvetlico za pas. Ko sem stopil na prosto, je slonela na istem mestu kot jaz prejšnji večer.

«Lepo cvetlico imate!»

In prenaglo, da se je sebe preplašila, je dejala: «Ali jo hočete?»

«Kaj boste vi brez nje?»

Vendar sem stegnil roko in jo sprejel. Ni vonjala. Njena barva me je dražila v oči, da se pogled ni mogel odtrgati od nje.

«Pripnem vam jo.»

«Prosim,» sem dejal. Sam sebi nisem mogel prikriti razburjenja.

Njena roka se je tresla, ko mi je pripenjala cvetlico. Moj nemir je bil močnejši. Mudilo se mi je proč od nje. Ko sem napravil tri korake, me je vprašala:

«Ali se vrnete še nocoj?»

Obstal sem in sprva nisem vedel, kaj naj rečem. Nato sem ji pritrdil...

*

Mislil sem nanjo, slednji korak je odmeval njeno vprašanje. Vsak kamen na klancu sem občutil pod nogo kot spomin nanjo.

Ko sem stal na vrhu gorskega prelaza, sem se ozrl v dolino. Temna senca je ležala čez obronke gorâ do obzorja, pomladno zelenje je objelo vse pobočje. Hlad je vel iz doline. Nikoli nisem občutil ljubezni do tega kosa zemlje. Prej mržnjo. Danes me je vlekel nazaj v dolino...

Vrnil sem se zgodaj. V veži hiše je stala Lizika in me je pogledala z globokim pogledom. Hvaležnost je bila v njenih očeh, lahka senca ženskega zmagoslavja ji je spreletela čelo. Ne vem kako, da sem ravno to potezo tako jasno občutil.

Sedel sem k mizi in mislil na to. Mehanično je segla moja roka po Lojzini sliki; moje oko je merilo njene poteze. Žalost okrog ust se je spremenila v nasmeh, kakor da se mi hoče prikupiti. Ali tega nasmeha prej nisem opazil?...

Predramil me je smeh iz veže, ki je prihajal skozi polodprta vrata moje sobe. Poslušal sem glasove. Razložil sem Lizin glas, ki se je po svoji zvonkosti ločil od drugih... Občutil sem ljubosumje, ki ni izviralo iz ljubezni, ampak iz samoljubja. Ta ženska ni bila moja, vendar sem ta dan pazil na slednjo njeno besedo in prisluškoval njenim stopinjam.

Ugasnil sem luč, šum spodaj je potihnil. Mrmraje so molili rožni venec. Jaz sem sedel k oknu. Kakor da nečesa čakam, je plala moja duša, gnana v vetru hrepenenja... Noč, ki je ležala nad pokrajino, je bila brezprimerno lepa. Pobočje je bilo pokrito s cvetjem. Lunin sijaj je razsiral svojo razkošno luč čez pokrajino, svetloba je polzela po mojem obrazu in po moji obleki. V tem kraju nisem nikoli tako živo občutil lepote solčnih dni kot lepoto mesečnih noči...

Molitev je utihnila, od nekje se je dvignila pesem in zopet padla ter izginila za pobočje hriba. Nad vasjo je ležala tajna koprena miru.

Spomnil sem se na svojo sobico v mestu, ki mi ni nikoli nudila tega. Tu sem bil, kakor da sedim v naravi. Skozi vsa okna je sijala bogata luč. Spomnil sem se na večer, ki sem ga preživel s Tončko ob Soči. Saj moja misel ni več tako čista, kot je bila takrat... Spomnil sem se na predstavo «Madame Butterfly».

Iz teh sanj sem se predramil, ko so zaškripala priprta vrata moje sobe. Ozrl sem se. Pri vratih sem zagledal belo postavo, ki se je z eno roko opirala na vrata, z drugo se je držala za čelo. Bila je Liza, ki se mi je zdela v mraku, obsijana od blede svetlobe, prazničnejša.

Dvignil sem se. V zadregi je padla njena roka od telesa in ujela rob predpasnika. Da bi opravičila svoj prihod, je dejala:

«Prepilih imate.»

«Ni hudega,» sem dejal. Prelivalo se je vroče in mrzlo po mojem telesu. «Imam rad tako.»

«Ali naj zaprem,» me je vprašala očitno zato, ker v zadregi ni našla primernejše besede.

Stopil sem od nje. «Pustite tako.» Vzel sem njeno roko in jo položil v svojo, z drugo sem jo pobožal. Ne vem, kaj je občutila ta hip. Umaknila je roko in obrnila obraz v stran.

Moja roka pa se je laskala njenemu vratu, ki je gledal bel in kipeč izpod rožaste obleke, tesno spete čez pas.

«Ali ne boste spali?» me je vprašala pritajeno.

«Nocoj ne morem spati,» sem dejal, beseda se je tresla. «Stopite v sobo!»

«Ne!» je šepetala in se branila moje roke, ki se je oklepala njenega pasu. «Slišali naju bodo.»

«Samo za trenutek,» je polzela moja roka po njeni polti, kot da išče utehe za telo. «Če ne, pridem jaz k vam...» In ker ni odgovorila, je moja beseda tipala dalje: «Ali smem?»

«Kakor hočete.» In je odbežala.

(Dalje prihodnjič.)

KNJIŽEVNA POROČILA

SLOVENSKA DELA

Dr. Janko Polec: Kraljestvo Ilirija. Prispevek k zgodovini razvoja javnega prava v slovenskih deželah. I. del (z eno karto). Splošna knjižnica, znanstvena zbirka št. VI. V Ljubljani 1925. Založila Zvezna tiskarna in knjigarna. Strani XII — 337.

Tri leta po odhodu Francozov iz naših krajev, dne 3. avgusta 1816. leta, je cesar Franc k zopet pridobljenim pokrajinam Kranjski, Goriški, Primorski, beljaškemu okrožju, delu Hrvaške in ogrskemu Primorju priklopil čedadski in gradiščanski okraj pa celovško okrožje ter to novo Ilirijo povzdignil v kraljestvo, katero je upravno razdelil v dva gubernija s sedežem v Ljubljani in v Trstu. O tej avstrijski Iliriji dosorej nisimo mnogo vedeli. Le o njeni predhodnici, francoski Iliriji (1809.—1815.), smo imeli spodobno študijo, dr. Bogumila Vošnjaka «Ustavo in upravo ilirskih dežel» (Slovenska Matica 1910.). Čedno vrsto let je obrnil vseučiliški profesor dr. Polec na proučevanje dunajskih in ljubljanskih virov, da bi razpršil temo, ki je pokrivala tako zvano dobo avstrijske vzpostave. Uspehe svojega raziskovanja je sklenil objaviti v dveh knjigah. V prvem delu se bavi z upravno razdelitvijo avstrijske Ilirije in pa z deželnimi stanovi kranjskimi. V drugem delu nam obeta podati razprave o finančni preosnovi ter o agrarni, cerkveni in šolski organizaciji.

Z žilavim trudom spisani prvi del je objava, ki je zelo važna za našo občno in pravno zgodovino. Pisatelj imenuje svojo raziskavo «prispevek k zgodovini razvoja javnega prava». S temi besedami podvaja svojo študijo pod disciplino, ki jo na vseučilišču predava, a hkrati se skromno, pa točno uklanja morebitnim domnevkam, da ima na mislih uveljaviti se v disciplinah slovenskega prava. Po neki lastni, čisto knjigoučni metodi, ki braveca najprej preseneča, a ga potem v nejevoljo pripravlja, se zateglo ukvarja s tvorivom, ki je na videz pusto, ki mu pa zateglost ob natančnem motrenju zelo pojema; mestoma je vprav šareno in ondukaj včas kar neslutno zanimivo. Že sama splošna paralela med odnošaji po odhodu Francozov pa našimi razmerami po svetovni vojni ter mnogoštevilne prvovrstne posameznosti esejista kar vabijo k sebi. No, pisatelja ni mikalo, da bi si za Vošnjakom poizkušal steči na tem poprišču lavorik, ampak kar potegnilo ga je v pravec preproste vsebinske reprodukcije dosihmal neovedenih arhivalij. Zato je podoben stavbeniku, ki na stavbišču mnogo prereja in prireja, a se ne loti zidanja. S pomočjo markacij, ki jih porazmešča pred poglavji in sredi njih, vodi braveca po kronologično nanižanih posnetkih, izpisanih iz predlogov, izvestij, peticij, poročil, sej, anket, nalogov, razpisov, povelj. Ni čuda, da se je spričo organsko neprepsnovanega prikrojevanja že kar sam zavedel «širin» svojega dela, ki jih je z malim tiskom poizkusil utesniti in utešiti. Zdi se nam, da usoda tej knjigi ne bo mila, ker bosta lajik in pravnik delce, morebiti ne do kraja prečitano, v miru shranila v odročnem kotu svoje knjižnice. Nikakor se ne spodobi, da bi pisatelju zamerili, ker se ni odločil za dobesedno prestavo gradiva, za metodo, kakršno je n. pr. Kos podelil svojemu epohalnemu zbor-

niku regest, zakaj taki obširni izdaji v naši dobi pač nihče ne bi hotel biti založnik. Toda pisatelj naj se nikar ne vda iluzijam. Delo bo v tej obliki jedva kaj več zaleglo, ko da bodočim raziskovavcem, ki bodo obdelovali posamezna vprašanja avstrijske uprave prve polovice 19. stoletja, torej našim sociologom, zgodovinarjem in dogmatikom, ne bo treba po vsako malenkost potovati na Dunaj. Dobesedno prevedenih listin in mest v knjigi ni ravno obilo. Prosto posneto, postane vsako gradivo znanstveno netočno. Polčeva metoda visi med esejem in gradivom: ni ne to ne ono, spaja prej slabosti ko dobrine obeh metod, je zares le «prispevek». Za vpletene podatke o birokratih našega rodu: o Blažiču, Hudelistu, Plenčiču, Vilharju boš pisatelju odkrito hvaležen. Pravtako boš rad čital krajše referate o tujih oblastnikih, ki so našim očakom rezali kruh pravice, o Baldacciju, Lattermannu itd., kadar so orisani v malem formatu, toda marsikoga izmed teh Nemcev, tudi samega Sauraua, si boš želel krajše, pa določneje in bolj okleno obdelanega ter manj razkosanega. Ali je moči študijam te vrste vdahniti duha naše grude, slovensko in slovansko noto, to vprašanje, ki je programatskega pomena za vse naše delovanje na pravoslavnem poprišču, moramo z vsem poudarkom potrditi. Če si pisatelj ni bil postavil visokih občenosocioloških ciljev, pa naj bi bil vsaj prikrenil na pot, ki bi bila zadosti odmaknjena asimilacijskemu gibanju, ki je bilo pred vojno jus cogens tudi slovenskemu pravniku, ako se je hotel uveljaviti v akademski in službeni karijeri. V luči narodnih interesov tendence Habsburgovcev nikjer niso osvetljene, kakor bi bilo treba. Prevedena v nemščino, bi se Polčeva knjiga kar prilegla ciklusu podjetja kake nemške založbe o avstrijski upravi v jugoslovanskih deželah, kjer bi jo bilo moči, recimo z napisom «Die Restauration in Illyrien nach Abzug der Franzosen», uvrstiti kot prispevek nesumnega sodelavca v sestav, ne da bi bilo treba v tekstu kaj izpremeniti. Radi vzdihljaja v uvodu (str. X) je bravec kesneje zelo iznenaden, saj se pisatelj tujstva niti zavedel ni, nikar da bi se ga bil otel. Obžalujemo, da ta knjiga ni čisto naša, ker želimo, da slovenski vseučiliški profesorji, če pišejo o predmetih domače zgodovine, ravnajo v okviru občnih socioloških pravil po intuitivni metodi in po tisti formuli ponaševanja, ki je bila Nemcu Hermanu Wendlu sredstvo, da nam je razodel že toliko tipično našega, in ki jo je, tudi in zlasti in relatione ad res publicas, dr. Prijatelj tako sijajno uveljavil v literarni zgodovini. Ni moči dvomiti, da imamo že sedaj talentov, ki umejo vsako domače gradivo, tudi suhoparno in takšno, ki nima preotipnih kvalitet samobitnosti, ponašiti in opestriti ter nam takó izoblikovati znanstveno vrednoto našega kova. Treba je dogodke raziskovati pod lupo sociologije, jih neprestano zvezovati z interesi slovanstva, potem pa na to ozadje vzmataji naklepe in čine samodržcev, ki so jačili nemško moč zoper vse drugorodne elemente, Slovane, Romane in Madjare. V takle načelni načrt bi se dale kaj pogodno vplesti naše domače vrednote v ožjem smislu, a nikar pri tem misliti samo na tipične slovanske motive, kakor je n. pr. povest Vojaške Krajine z oslonom na Hrvaško, katere del je bil tudi v sestavu nove Ilirije, ampak zlasti tudi na množino jedva opaznih, često intimnih detajlov, ki bi bravca bolj ko vse drugo preverili, da so nam razvoj prava v veliki meri radi sebe oktroirali mogotci naših zemljâ. Takih slovenskih motivov je mnogo v gradivu. Naj opozorim le na pre-

lepo spomenico vipavskih županov Poljšaka, Dolenca, Andloveca in Hladnika iz leta 1814! Brez vsega tega je pisateljeva knjiga pač čitarka in kazalo stranskega gradiva, katero pa niti tedaj ne bo nedostopno, ako ne bo repatriirano, toda zadostna ali celo zaključna kritika naše občne in pravne zgodovine ali — v pisateljevem žargonu — oris razvoja našega javnega prava v prvi polovici prejšnjega stoletja to delo ni, niti v tej obliki obveljati ne sme. Morda nam pisatelj v drugem delu kaj več izgradi, ali pogoj je, da ostavi svojo nezadostno kompilacijsko maniro ter se vzpne na sodobno metodo sociološke katedre.

Pač naletiš na posamno slovniško napako in na kak stavek in obrat, ki je po remškem zamišljen, toda v splošnem je pisatelj jezik izboren. Celó najglajši se nam zdi, kar je pri nas dosihdob večjih pravnih objav. Pridejana karta, prav dobro in pregledno delo kartografa Slavója Dimnika, postavlja na videž upravno razdelitev Kranjske v dobi po vzpostavi. Toda mora-li biti cena knjige tako visoka (broširana 150 Din)?

Dr. Francè Goršič.

Molière: Namišljeni bolnik. Komedija v treh dejanjih. Poslovenil Friderik Juvančič. V Ljubljani, 1925. Splošna knjižnica, zvezek 55.

To po časovnem redu poslednje odrsko delo Jeana Baptiste'a Poquelina, vélikega komediografa francoskega XVII. veka, ki se je običajem svoje dobe tako galsko duhovito rogal (Precioze, Učene ženske itd.) ter véčno tipičnim patološkim značajem (Skopuh, Ljudomrzec, Svetohlinec) izvil svoj trpkí smeh, ni komedija, kakor nam jo je skrajšano dal Juvančič, ampak tako zvana «comédie-ballet», šaloigra s prologom in plesnimi vložki (intermèdes), ki jih prevod nima. Take v komedijo vpletene medigre, ki po navadi niso imele stika z dejanjem igre, so bile — kakor verzificirani predgovori — v takratni dobi moderne, ker so bile mecenu, kralju Ludoviku XIV. in njegovim dvorjanom, ljubečim lagodno, pestro zabavo, zelo po godu. Glasbo so jim pisali Lulli in njegova šola. Izvajali pa so jih pevcí solisti in sijajen, strumno izvežban baletni zbor.

V pričujoči komediji z baletom je uvodna igra, ki se godi najprej na polju in nato v gozdu in kjer nastopajo klasične plesno pastoralne postave Flore, Daphné, Climène, Tircis, Favni in Pastirica, naravnost posvečena «au grand prince pour le délasser de ses nobles travaux». Izmed treh mediger (polišinel, štiri zamorske žene) ima samo zadnja zmiselno zvezo z dejanskim potekom šaloigre. Slika namreč doktorsko promocijo in modo XVII. saeculi in je zanimiva že samo kot v ostri molièreski satiri očrtan literarni dokument takratnega medicinskega šarlatanstva, ki ga tako pogodeno biča ves «Malade imaginaire». Baletno osebje te zaključne scene tvori poleg doktoranta osem nosilcev brizgalk, šest apotekarjev, dva in dvajset doktorjev ter osem plesočih in dva pojoča kirurga. Besedilo je pisano v spakedrani, s francoščino, italijansčino in španščino pomešani latinščini. Praeses slavnostnega zbora uvođoma takole nagovarja prisotne zastopnike zdravniške vede:

Sçavantissimi doctores,
Medicinae professores,
Qui hic assemblati estis,
Et vos, altri Messiores,
Sententiarum Facultatis

Fideles executores,
Chirurgiani et apothicari.
Atque tota compania aussii.
Salus, honor et argentum,
Atque bonum appetitum...

Za izvedbo na naših odrih, katerim je pač slovenski prevod namenjen, seveda ni predgovor ni trije pevsko-baletni vložki s poslednjim vred ne pridejo v poštev. A slovstveno zgodovinsko so jako zanimivi.

Škoda, da ni prevajalec knjižici dodal par opazk o razgibanem življenju avtorja «Namišljenega bolnika», ki je sam igral to vlogo v teatru Palais Royal in po četrti predstavi (17. februarja 1675.) nepričakovano zapustil ta svet.

Juvančičev prevod ne gre povsod točno za originalom. Tu preskoči droben (včasih tudi daljši) stavek, tam podaja prosto, ohlapno, vendar tako, da zmisla bistveno nikdar ne pokvari. Preciozni molièreovski jezik je prevajalec mestoma malo preveč poenostavil, kar razumevanju raz oder gotovo ni na kvar, pazljivi bralec pa bi rad našel v knjigi več slovenskih sledi napihnjene, žlobudrave sodobne francoske frazeologije.

Pavel Karltn.

Rudolf Pečjak: Kraljična z mrtvim srcem. Pravljična komedija v štirih dejanjih. Pevske in glasbene točke zložil Anton Dolinar. Založila Podmladek Rdečega križa in šolski oder «Vesna» na meščanski šoli v Trzinu.

V opazkah stoji, da je misel te glume iz angleškega pravljničnega sveta. Najprej vidimo trpljenje dvorjanov, ki jih vlada neusmiljena kraljična. Nato mogočna vila začara grad, da je vse narobe: kraljična streže nekdanjim služabnikom, ki so prevzeli nje prejšnjo trdosrčnost. Ko prekipeva mera njene bridkosti, se čudežno preobrazi vse na staro, samo da se izpreobrnjena oblastnica zaveda pravkar končanega gorja. Zategadelj ostane mila in blaga.. Vse osebe govoré v skrotovičenih stilih in obilnih stikih. Jedro je zdravo in vzgojno, lupina pa grenka in gorjupa, vsaj za odrasle, ki jim je četvero-dejanka namenjena kakor mladini. Dvorni maršal Pikolorum veže včasih otrobe, da je joj. Neslanih, iskanih, osladnih obratov je na zamete. Jezik je dober, popravila ga je menda druga roka, kakor sklepam iz neopiljenega besedila v partituri. Iztrebiti bi se dali še nadomestljivi germanizmi: cof, kregati, packati, žugati. Bomkanje pri dovršnikih je nepotrebno. Čemu tako radi pišemo m a j h n a m i z i c a za angleški: a little table? Velike mizice si ne morem misliti. «Tiskarskemu škratu» bi se bilo lahko še naprtilo: prej, kopel, pozvanjati in še nekaj malenkosti.

A. D.

S R B S K O - H R V A T S K A D E L A

Generacija pred stvaranjem. Almanah grupe za socialnu i kulturnu akciju. Beograd (Mutapova 14) 1925.

Družabni ideal socijalne pravičnosti, kult dela, smotrna organizacija družbe z racionalno produkcijo in pravično razdelitvijo dobrin — to so gesla, ki jih je grupa mladih beograjskih intelektualcev zapisala v uvod svojega prvega almanaha, to je notranja vez med članki posameznih sotrudnikov.

Dr. Mihajlo Konstantinović postavlja v članku «Pitanje svojine» antitezo med starim pojmovanjem lastnine kot pravice neomejenega razpolaganja, ki je uveljavljeno v rimskem pravu in v človeških pravicah francoske revolucije, in pa med modernim pojmovanjem lastnine kot socijalne funkcije. Ta antiteza ima svoj temelj v razliki med individua-

lizmom in racijonalimom 18. stoletja, ki prišteva k prirojenim pravicam abstraktnega, izven prostora in časa živečega človeka tudi pravico do lastnine, in pa med zmagovitim spoznanjem 19. stoletja, da je človek v vsem odvisen od družbe in zgodovine in da zato tudi ne more biti govora o pravicah, ki jih ima posameznik neodvisno od družbe. To novo naziranje še ni kot tako nikjer oficijelno priznано, a vendar prodira že v javno mnenje in deloma tudi že v pravo.

Dr. Dragoljub Jovanović govori v članku «Organizovanje demokratije» o krizi, v kateri se nahaja politična demokracija. Francoska revolucija si je postavila za gesli svobodo in enakost, kompromis med tema dvema nasprotujočima si principoma je moderna družba. Izginile so stare ustanove; plemstvo, cehi in na njihovo mesto je stopila formalna enakost. Sedanji parlament je po svoji sestavi in volilnem redu izraz onega pojmovanja države, ki si jo predstavlja kot vsoto atomov, t. j. enakih individuov. A ker je vsakdo predvsem pripadnik svojega stanu, ker so stanovi organi družbe, zato je parlament v sedanji obliki lažnivo ogledalo narodne volje. Zanimanje delovnih mas se obrača k sindikatom in kooperativam, v katerih vstaja temelj nove, organske demokracije. Sindikalizem mora prekvasiti parlament, vlado in državo. Začetek razvoja v to smer so delavski obratni sveti v zapadnih državah in sovjetska organizacija v Rusiji. Delo pa naj bo vez med stanovi, na mesto amorfne suverenitete naroda naj stopi suverenost dela.

Dr. Lujo Novak opisuje pod naslovom «Seljačko gibanje u Evropi» agrarno reformo v raznih državah. Tendenca kmetijskega gibanja, ki še ni našlo svojega Marxa, je povsod, tudi v Rusiji, ustanavljanje malih, a življenja zmožnih posestev. Sedaj je sicer nekoliko upadlo, a problemi zemlje, poljedelskih produkcijskih sredstev in položaja kmeta v državi in družbi še niso zadovoljivo rešeni v nobeni državi.

Luka Smodlaka pošilja iz Londona v članku «Kulturna kooperacija» poročilo o delu norveškega «Instituta za primerjalno kulturno raziskovanje». Preko primerjanja nacionalnih kultur moramo priti do univerzalne.

Iz Washingtona pa prispeva Ilija M. Petrović članek «Američka škola energije», ki opisuje organizacijo in značaj ameriškega šolstva v njegovih dobrih in slabih straneh. Temu kakor tudi prejšnjemu članku se more očitati, da sta ostala pri prvi impresiji in se nista poglobila v analizo problema, ki ga obravnavata.

Nato sledita dva članka o našem povojnem razvoju kulturno-političnega mišljenja. «Diktatura partizanstva» dr. Mije Mirkovića je pregled razvoja političnih strank. Mladina, ki je igrala važno vlogo v boju za ustanovitev države, je razočarana, idealizem strt, vsi novi pokreti na tleli, stari voditelji in stranke so zopet zavladali. Socijalna demokracija ni našla prave baze, komunizem je bil po trenutnem uspehu strt brez pravega odpora, le Stjepanu Radiću se je posrečilo rešiti svoje gibanje preko prvih povojnih let, dasi je njegov program medel in metoda romantična. A tudi stare stranke so brez pravega socijalnega čuvstvovanja in le resnična pot inteligence med doslej prezirani narod more prinesiti rešitev.

Otokar Keršovani pa podaja lepo sliko povojne omladine v članku «Nove generacije i njihovi pokreti». On loči med maksimali-

stičnimi in minimalističnimi mladinskimi gibanji in konstatira, da so propadli maksimalisti, ki so prevladovali v burnem desetletju 1910./20. (najprej skrajni nacijonalizem, ki se ob koncu svetovne vojne prevrže v komunizem) in da je sodobna Orjuna le neinteligentno kopiranje fašizma. Maksimalistična gibanja so v politiki kakor v umetnosti (Keršovani izvede zanimivo páralelo med revolucionarnim razpoloženjem v politiki in umetnosti v prejšnjem desetletju) dostikrat kopija tujih pokretov brez možnosti aklimatizacije in končajo navadno v bohemskem kavarniškem debaterstvu. Ustvarila so pa doslej v resnici nekaj le gibanja s parolo drobnega dela. Treba nam je ameriksanskega tipa študenta-delavca, realista v mišljenju, delu in ciljih.

V sklepnem članku «Unitarizam i federalizam» se dr. Mihajlo Arsić po razmotrivanju tega problema v splošnem in pri nas posebej odloči za avtonomistično-federalistično ureditev države, ki bo najprej privedla do nacionalnega ujedinjenja Jugoslovanov.

Almanah kot celota predstavlja naravnost cel socijalni sistem, sliko bodoče družbe, za katero se hoče boriti ta «generacija pred stvaranjem». Ni pomembnejšega vprašanja, ki bi se tu ne obravnavalo, mnogi problemi so krasno rešeni. Škoda je le, da niso bolj natančno orisani, zlasti problem nacijonalizma in internacijonalizma in pa vprašanja verskega in etičnega naziranja, katerih važnosti se grupa gotovo zaveda. Iz almanaha veje duh optimizma, veselja do dela brez dekadentstva in bohemstva. Program sam pa odreja tej mladi generaciji ogromno polje za praktično uveljavljanje in ji daje pravico do borbe proti starim, ki so toliko zamudili. Borba jo bo tudi prisilila, da ostro označi razliko med seboj in drugimi gibanji, ko si bo morala izbrati prijatelje in nasprotnike v areni politične borbe. *F. Zwitter.*

KRONIKA

DOMA ČI PREGLED

Beograjska drama v sezoni 1925/1926. Letošnja sezona se je pričela v znamenju umetniškega medvladja, ki je posebno v začetku potisnilo v negotovost zlasti vse, kar se tiče umetniške orijentacije. Pogosto menjavanje vodilnih oseb je pri institucijah, kakršno je gledališče, nezdravo, posebno, če teh izprememb ne diktirajo umetniški oziri in vsak zdrav ensemble bo gotovo točno beležil podobne izpremembe, navadno v negativnem zmislu. Beležil jih je tudi beograjski, ki se je komaj sedaj, proti koncu sezone, pričel izmikati neskladnosti in se prilagajati novim smernicam. Novim vsled tega, ker treba poudariti, da tokrat izprememba v vodstvu vendarle ni značila le zunanjega dogodka. Povzročila je v umetniškem oziru neko tiho krizo, ki še ni dosegla svoje končne rešitve in vsled tega še ni mogoče govoriti o njenem obsegu in njenih sadovih. Opaža se le priliv novih umetniških resnic, ki počasi pridobivajo tal in poskušajo obrniti dosedanjo umetniško orijentacijo v drugo smer. Kakšen uspeh bodo dosegle in v koliko bo ta uspeh značil pozitívno pridobitev — to oboje je vprašanje, ki ga bo morala definitivno rešiti bržkone šele prihodnja sezona.

Brez ozira na omenjeno krizo pa ima letošnja sezona v primeri z lansko svoj posebni značaj zaradi vprizoritve kar petih izvirnih, domačih del. Iz-

vzemši tragedijo «Smrt Uroša petega», ki je starejše delo in ne podlega tukajšnjemu merilu, sicer vse ostale igre nimajo trajne umetniške vrednosti, vendar pričajo o močnem poletu srbskega duha za dramskim ustvarjanjem. Vse — razen drame «Bedna Mara» — odlikuje tekoč in močan dialog. Dalje je njihova prednost zdrav zmisel za oder, kar dokazujejo sočna, plastično orisana obeležja in krepko izdelane posamezne figure. Svojo umetniško vrednost pa izgubljajo zaradi celotne tvorne koncepcije, zaradi nejasnega, pre-slabotnega in premalo samostojno doživljanega razmerja do predmeta. Vse hočejo prikazovati sodobnost, današnjo družbo, današnjega človeka, vendar se opaža pomanjkanje prepričujočih sodobnih umetniških resnic, ki jih podajajo le močne umetniške osebnosti, oziroma, ki tvorijo temelje enotnih umetniških gibanj. Ustvarjajoči duh se, obtežen s preživelimi umetniškimi vrednotami, bori s stvarino in namesto bistva očrtava le zunanost.

Sezono je otvorila Niko Bartulovićeva drama «Bedna Mara», za katero je našel pesnik snov v starejši lirski pesnitvi, opisujoč ljubezen kristjanke in «Turčina». Bartulović je smatral to snov le za okvir, ki bi naj tolmačil njegovo individualno lirsko doživljanje in resnice, odnašajoče se na osnovne človeške probleme in posebno na ljubezen. Toda delo je v celoti ostalo prazen vrč. Pesnikova romantika spominja na šablono in je bolj prisvojena, kakor pa posledica močne individualne rasti. Vrhu tega je zvok pozrije medel. Dramatičnost je vsa obsežena v fabuli, kar potiska v ospredje goli dogodek, dočim se posamezne osebe, ki niso niti simboli niti krepke, vzorov oproščene človeške potence razblinjajo v deklamaciji in zunanjih, včasih iskanih efektil. Vsled tega se ruši drama po svoji koncepciji na nivo ljudske igre, ki ji pa privzeti koturn ubija še ta pomen. «Bedni Mari» je sledila komedija «V zatišju» od Uroša S. Dojčinovića. Delo brez posebnih umetniških pretenzij, ki znači par listov iz osebnih zapiskov, spojenih z operetno fabulo v dramski poizkus. Ta se seveda ni posrečil, toda zdrava, sveža karakterizacija in sočen dialog sta ga napravila znosnim. Močnejša je drama N. Predića: «Polkovnik Jelić». Pisatelj je zajel snov iz povojne družbe, ki ga pa ni zanimala v zmislu njenih notranjih problemov in kriz, pač pa le po zunanjih doživljajih, popolnoma v zmislu predvojnega meščanske plasti, ki tu slučajno razpravlja tudi o vojni in vsem ostalem, kar je preživela. Glavni interes je posvečen Jeliću, ki je nosilec dramatičnega zapletljajaja. Ker je njegov problem čisto oseben, je dramo porodil interes za specijelni psihološki pojav in vsled tega je za njeno presojo merodajno pisateljevo razmerje do njega in ugotovitev, kako ga je rešil. Predić je zamislil s polkovnikom Jelićem invalida, ki se je po slavnih činih vrnil domov, da ga tu upokoje in obsodijo v brezdelico, oziroma, kar je hujše, v pozabljenje. Odtod izhaja konflikt: Jelić se umakne med štiri stene in prične pisati knjigo, ki ga naj reši pozabljenja in mu vrne ime v družbi. Ta iluzija je seveda prevara in mu v definitivnem udarec odkrije nezvestobo lastne žene, ki jo je v času svojih bojev in dela zanemarjal. Že ta, kratko skicirana vsebina pojasnuje neskladnost umetniških temeljev te dramske zgradbe. Prvič je psihološki problem sam po sebi neorganičen, ker ni niti v figuri niti v zamisleku zadostno podprt z verjetnostjo. Že od vsega početka prevladuje pisateljeva samovolja, ki skicira za ceno literarnosti i pričetek i razvoj tega notranjega procesa. Po drugi strani pa razblinja harmonični potek dejanja dvoje različnih in hkrati merodajnih vidikov. Dočim sloni namreč zgradba

prvih dejanj na psihološkem problemu, na borbi in težnjah ene osebnosti, nam konec proži presenečenje v obliki rešitve s čisto zunanjim, družinskim konfliktom. To oboje priča, da pisatelj ni gospodaril s stvarino in vsled tega zgrešil ustvaritev umetniškega organizma.

Četrto izvirno delo, drama «Mnogà ja ljeta» od D. S. Nikolajevića temelji na problemih našega časa. Avtor je skušal prikazati današnjo meščansko družbo, kapitalistični sloj in njegove bistvene pojave, ne da bi se omejil na poseben karakterni, oziroma psihološki problem. Ta zamisek kolektivne karakterizacije je sam po sebi zahteval široko dispozicijo, kar je pisatelj tudi nameraval, ker je iskal zanjo vzora bržkone pri Shakespearju. Vsebina je razdeljena na štiri, oziroma pet slik, ki prikazujejo današnji in še posebno beograjski tako zvani boljši svet, družbo denarja, uživanja, mode i. dr. V tej pestri množici je podčrtan Filip Marjanović, član bančnega upravnega odbora, ki se bori na svetu za oblast in denar, z vsemi sredstvi, pa tudi potom zločina, in je poleg tega vehementna, nadarjena osebnost. Marjanović je nekakšen reprezentant te vrste družbe, s katero pride v konflikt mlad uradnik Milan Milosavljević. Ukradel je banki trideset tisoč dinarjev, ker ga je premotila bližina in blek denarja. S sramoto svoje družine in zaporom pred očmi se ravna po edinem Marjanovičevem nasvetu, da namreč voli samomor, baš, ko praznuje Marjanović svatbo svoje hčerke. Ob vseh teh dogodkih stoji Jovan, sluga-filozof, ki pa ostane kljub svoji gostobesednosti nebitven. Iz navedenega je mogoče sklepati, da je pisatelj želel prikazati brutalni sistem današnje družbe, kako ves slep in gluh za človeška čuvstvanja greši in ubija, obenem pa še posebej z ostro kritiko podčrtati pomanjkanje etičnih in moralnih vrednot tega sistema. V dramskem oziru delo ni uspelo, ker je napisano brez ozira na notranje zakonitosti dramske kompozicije. Predvsem so nastopajoče osebe nežive, ker nimajo obrazov, pač pa le prideljene jim besede. Svojih funkcij v celotni zgradbi nimajo in jih tudi ne morejo imeti, ker je drami odvzeta vsa dinamika z izključitvijo kakršnegakoli notranjega boja, ki bi ga izvedli dve nasprotujoči si sili. Marjanović je zločinec in je karakteriziran samo kot tak. Milosavljević je slabič, povprečen pojav, ki se v usodnem življenskem trenutku brine samo za zunanosti in je tudi karakteriziran samo kot tak. Torej nikjer nobene etične baze, nobene upora, sploh ničesar idejnega, občečloveškega, kar bi konfliktu dalo obraz in izzvalo sodbo, simpatijo, vero ali sploh kakršnokoli osnovno, iz človeške prirode izvirajoče organsko doživetje. S tem, da Milosavljevićeva mati jokaje prosi za sina in je Marjanović z njo trd in sirov, še ni rešen problem dramskega konflikta, ampak znači kvečjemu zunanji efekt. Vsled očrtanega bistvenega pomanjkljaja se znižuje zgradba te drame na enako merno vrsto dogodkov, ki spominjajo na kinematografsko prakso. Glede kritične vrednosti dela pa treba pripomniti, da potrebuje baš kritika zmirom blek visoke ideologije, ne samo, da zadene, ampak da je tudi plodna, v pravem pomenu besede kulturna. V drami bi moral to zarjo nove vere izžarevati dogodek sam, oziroma oblikovana človečnost. Nikolajević se je pa omejil na žurnalistično metodo. Njegove besede so ostre, duhovite in polne poleta, vendar niso zakonodavne v smislu človeškega organizma. Njihov cilj ni spoznanje, doživetje, pač pa senzacija; in s tem izgublja svojo vrednost. — Letošnjo sezono so vprizorili tudi tragedijo St. Stefanovića: «Smrt Uroša petega». Napisana pred sto leti, je značila prvo srbsko moderno dramo in njena letošnja vprizoritev je predstavljala to važno stoletnico.

St. Stefanović je napisal svojo tragedijo komaj devetnajst let star, vendar je dokumentiral z njo močno pesniško potenco. Kljub sledem raznih vplivov se vendar obsežno uveljavlja njegova mlada tvornost, kakor pri zamisleku in oblikovanju karakterjev, tako tudi v zgradbi in izpeljavi posebno nekaterih prizorov. Tragedija nam je v primerno prirezani obliki tudi danes blizu in nam priča o silni, svetlo-mračni viziji, ki je mlademu pesniku orala duha, ko je z nezrelo še roko zanosito očrtaval njen lik.

Od del iz svetovne literature je bilo vprizorjenih več francoskih komedij, ki imajo le svoj družabni pomen, in pa Shakespearjeva tragedija «Julij Cezar» in B. Shawova igra «Sv. Ivanka». Pri obeh poslednjih je bilo režijsko vprašanje tako močno vezano z uspehom predstav, da je postalo glavni predmet kritičnega presojanja. Režija je bila poverjena g. Isajloviću, ki je s svojim težkim realističnim pojmovanjem zgrešil i Shakespearja i Shawa. Shakespearja v toliko, ker sta preveč poudarjena tehnična stran in odrski dogodek potisnila tragedijo na nivo zgodovinske igre brez globljega, čisto shakespearkega duha in soka. «Julij Cezar» je tragedija človeške nature v zmislu njenih socialnih funkcij, oseba pa, kjer utripajo in se vežejo vsi njeni živci, je Brut. Njegova okolica in vsi dogodki so po svojem pomaknjeni v kraljestvo simbola, ker se le na ta način lahko skladno izživljajo z elementi Brutove osebnosti in z njegovim notranjim procesom. Beograjska vprizoritev je pogrešala to notranjo zvezo in je vsled tega uspela le v odlomkih, kadar so posamezni igralci sami, brez enotnega okvirja uveljavljali svojo koncepcijo. Shawova «Sveta Ivanka» bržkone ne spada v vrsto pisateljevih najboljših del, vendar zahteva harmonična zaokroženost njene odrske eksistence neizmerno precizno razvrščene izrazne kvalitete. Njen ustroj je kompliciran in le gibljiva, za vse razvejane utripe sprejemljiva konstrukcija lahko služi oblikovanju njenega lica. Isajloviću pa se je umetnina zdrobila v efekte. Med bodečo kritiko visokega razuma in med dobrohotnim smehljajem pisateljevega srca ni bilo mostu, zato tudi ni bilo soglasja med prikazanimi tipi. Številne improvizacije bleščeče duhovitosti so se skoro brez jeka odbijale ob neelastični površini oblikovalnega zamisleka.

H koncu bi še pripomnil, da sta se tekom sezone močno oddvojila od ensembela dva mlada igralca, Radenković in Zlatković, ki očitujeta, vsak v svojo smer, nadpovprečne umetniške sposobnosti in krepak, resen razvoj.

Ferdo Kozak.

Francoska grafika XVII. in XVIII. stoletja. IX. razstava Narodne Galerije v Ljubljani, maj 1926.

Meseca aprila je Narodna Galerija priredila v Jakopičevem paviljonu razstavo večjega števila francoskih grafičnih del 17. in 18. stoletja. Listi so bili last znane pariške umetnostne trgovine in so bili naprodaj. Zbirka je bila poprej že razstavljena v raznih mestih Evrope, tudi v Zagrebu. To je bila že druga razstava, ki nas je seznanila s francosko grafično umetnostjo. Toda kakor prva, prirejera lani, ki je obsegala devetnajsto stoletje, je tudi ta trpela na velikem nedostatku, ki je za nas, ki francoskih grafikov skoro ne poznamo po originalih, tem občutnejši. Razstavljeni listi, nekaj preko sto po številu, niso predstavljali niti vseh najodličnejših predstaviteljev te panoge in te dobe, niso bila pa tudi izbrana najznačilnejša in najbolj znana njihova dela. Zato ostane celotni vtis razstave enostranski in nepravilen.

Dalje je obžalovati, da je prave, izvirne grafike bilo le zelo malo. Večinoma so bile to le grafične reprodukcije po slikah. Pristna črno-bela

umetnost je bila zastopana zelo skromno, komaj z desetino razstavljenega materiala. Večina vseh listov predstavlja žanrske, mitološke, razne alegorične in galantne motive poznega baroka in rokokoja.

Katalog navaja lepo vrsto (preko 60) imen, izmed njih bi omenil samo najvažnejša: Audran, sijajni grafik Callot (zastopan, žal, s samo dvema finima listoma), oba Cochina, slavni pokrajinar Claude Lorrain-Gellée, Duflos, Le Bas, Lempereur, znani pastelist Liotard, portretist Nanteuil, Petit, Savart, Tardieu, Vidal, Wille.

Med avtorji reproduciranih del največkrat srečamo imena: Watteau, Lancret, Nattier, Chardin, Boucher, Greuze

Kljub nepopolnosti te prireditve je razstava le v toliko koristna, ker nam je nudila vsaj splošen, čeprav malce slučajno nastal pregled te nam neznanе dobe in panoge, kar spričo zbirke, ki je bila urejena predvsem iz kupčijskih vidikov, ni niti posebno čudno.

K. D.

Kolektivna razstava Božidarja Jakca in Josipa Gorupa. (Maj—junij 1926.)

Ko je Jakac pred leti začel razstavlјati svoje pokrajinske sličice, se je zdelo, da nam vstaja nov pokrajinar, ki bo nadaljeval tam, dokoder so dospeli impresijonisti, in prinesel novo, duhu časa primerno noto v naše pokrajinsko slikarstvo. Njegovi dolenski pejzaži so bili tako preprosti, tako domači in res toplo občuteni, da si moral spoznati iz njih vso čuvstva polno avtorjevo dušo. Njegova naivna tehnika je bila v popolnem skladu z neposrednim in prirodnim odnošajem umetnika napram predlogi. Slikarju ni šlo za tem, da čim točneje kopira predmet ali da ga poda na najefektnjši način, temveč le, da izrazi svojo ljubezen in občudovanje lepe domače zemlje. Jakac je bil menda prvi, ki je odkril in umetniško ustvaril dolensko, posebno novomeško pokrajino in njene, barvno tako bogate, še neizčrpane vrednote. Njegovi pasteli iz tistih let izgledajo kot slikarjeve varijacije na téma Kettejevih pesmi, ki opevajo leno Krko, zelene loge in v meglo ovite breze. Iz njih sije mirno, zaokroženo razpoloženje kakor jasen spomin na davno minule, samo v spominu še žive, v solncu žareče popoldanske ure sredi dolenskih trat in goric. Zato so tiste pokrajinske slike tako prepričevalne: saj so pravi odraz umetnikove notranjosti. — Manj neposrednosti in več šole je bilo že sprva v njegovih grafikah. Opažalo se je že spočetka preveliko poudarjanje zgolj artistične plati in stremljenje po originalnosti, ki ga ni vselej rodila notranja potreba. Vendar je bilo iz teh grafičnih del mogoče spoznati resno, borbeno stremljenje.

S svojo zadnjo razstavo je Jakac kot slikar razočaral. Osupne pred vsem, da med razstavljenimi deli ni tiste doslednosti in skupnosti, ki jo vsaka umetniška osebnost nepogrešljivo vtisne svojim tvorom. V tej žetvi zadnjih dveh let, ki jo razstava predstavlja, je toliko bistvene različnosti med posameznimi deli, in to ne samo zunanje (kar bi v naši filmsko bežeči dobi ne bilo niti čudno), temveč po pojmovanju, da jih komaj spoznaš vse za delo enega tvorca. Mogel bi sklepati, da je avtorjevo razmerje napram svetu s temeljev omajano. Narave ne gleda več naivno, temveč z zavestjo svojega umetništva. Svet v vsi svoji kaotični zamotanosti se mu zdi čisto jasen in enostaven. Zmisel in bistvo predmeta mu ni več problem, temveč način, kako bi ga upodobil. Kar se tega tiče, si je pridobil s svojo nenavadno plodovitostjo formulo, ki jo objektu in svojemu trenutnemu razpoloženju odgovarjajoče spreminja. Ker k ustvarjanju ne pristopa več kot iskalec notranjosti, kot

borec za spoznanje, kot reševalec zagonetke, zato njegova zadnja dela na opazovalca ne napravljajo mogočnega vtisa dognanosti in poslednjega spoznanja. Včasih je umetnik vsako svojo pokrajino doživel, njena slika je bila predvsem podoba njegovega doživetja: danes gleda okolico z očmi esteta, ki jo obnavlja z veliko, vprav rafinirano spretnostjo, toda premnogokrat brez srčne topline.

Tudi popoln lajik bo, če primerja na tej razstavi sedanje s prejšnjimi Jakčevimi slikami, starejše spoznal na prvi pogled. Dvoje, troje novomeških vedut («Jesenska krajina», «V jutru», «Polje v jutru» in «Dolenjska pokrajina», števk. kat. 71 do 74), kaže še mnogo znakov nežne in intimno občutene poezije, ki je za njegova mladostna dela značilna. Posebno «Polje v jutru» je dokaz, da je bilo njegovo opazovanje in včutenje iskrenejše in globlje. So sicer tudi iz te dobe nekatera dela, ki kažejo očitne znake površnosti in iskanja cenjenih efektov (n. pr. osladni pastel «V večernem žarenju», št. 76), vendar malone na vsakem najdeš še mnogo dobrih detajlov. Kar je novejših slik, pa prav mnoge od njih vzbujajo dojem, da umetnik dela svojemu značaju silo in da brez prave nujnosti stremi za tem, da bi se pokazal čim ekstremnejšega v oblikah in s tem modernejšega. Ker pa vsebinsko pojmovanje često ni v skladu z obliko, nam ti pasteli iz najnovejše dobe, sicer čisto impresijonistično opazovani, podani pa s povsem nasprotnimi nekolorističnimi sredstvi, ostanejo nerazumljivi. Učinkujejo samo še dekorativno. Pretirano uporabljanje črnih barv je najbrž pripisovati vplivu mode.

Pri tej priliki še eno o pastelu sploh. Zdi se mi, da je ta slikarski material naravnost poguben vsem ne izredno močnim individualnostim. S časom zapeljuje v površnost in igračkanje, ki mu je končno edini cilj gladka in sladkobna zunanost, na škodo poglobitve. Pastelna tehnika sploh ni prikladna za vsak sujet, ker je že po svojem značaju mehkobna in igriva. Zavaja v risarsko mlačnost in barvno neobčutljivost, ker je sestavljanje in razkrajjanje barvnih tonov nemogoče. Upoštevati je pa treba tudi izredno pokvarljivost in kratkodobno življenje tega materiala, ki je primeren bolj za trenutne skice, nego za izdelane slike.

Od devetih portretnih slik jih je pet izvršenih s pastelnimi svinčniki. Najpreprostejši in tudi najbolj zaokrožen je portret rdečelaske (št. 65), kjer je značaj modela življensko in brez poze podan, podoba sama pa v gradnji in barvi enotna. Sliko je avtor gotovo slikal s tisto vdanostjo in iskrenostjo, ki je ne motijo predsodki in teorije. Precej trda in prazna sta ženska portreta (št. 62 in 64), kjer se pod sladko zunanostjo skriva več tehnične rutine nego duševnega jedra. Naravnost brutalna pa je portretna slika št. 65, kjer je artističnemu efektu žrtvovana domala vsa modelova duševnost.

Najboljša izmed štirih portretov v olju je slika norveškega komponista (št. 57) iz l. 1922. Čeprav ne posebno značilna za avtorja, ker precej brezosebna, je vendar vidno na nji resno stremljenje in vesten študij, ki je zapustil svoje najočitnejše sledove v skrbno izmodelirani glavi. Portret ima neko določno vsebino, upodobljenčev značaj je točno podan. Črno ozadje je morda premočno, vendar je kolikor toliko živo in ne moti preveč. Značilno pa je, da bi se bil isti učinek dal doseči z zgolj grafičnimi, črno-belimi sredstvi, morda še povoljnejše. Slabši so ostali portreti, ki ravnokar omenjenega zdaleka ne dosegaajo. Po njih bi moral skoro soditi, da je Jakcu slikanje z oljnimi barvami zelo tuje. Njegova olja so plitva in prozorna, kot da so šele započeta, brez svetlobe in reliefa. Prevladujoča črna barva, a je v na-

sprotju s starimi mojstri (na pr. Fr. Hals) zamolkla, neizrazita in maščobna. O individualni karakterizaciji modelov je težko govoriti. Ekspresivne linije (na primer pri portretu pesnika M. Jarca), spominjajoče na Muncha, niso nujne, risarske letočnosti (na pr. št. 58!), pa pričajo o veliki naglici in izvirajoči površnosti.

Skoro večje uspehe nego kot slikar je dosegel Jakac-grafik, kar je spričo njegove lirične, poetske narave, nasprotne intelektualnemu udejstvovanju, popolnoma nepričakovano. Kot grafik je med nami dosegel eno prvih mest. Ker je pa tudi to pot razstavil mnogo preveč (61 listov), si je težko ustvariti pregledno in javno podobo o njem. Mnogo teh skic ne spada na javno razstavo, ker so le premalo izdelane in neznačilne.

Med izjedenkami je več prav dobrih listov. Taki so portret sestre, sedeče za mizo, portret norveškega komponista, celotna podoba možakarja z visečimi brki in pogled preko streh na Notre Dame (št. 99, 101, 108, 110). Poznavanje materiala je očitno, pojmovanje pa sodobno, realistično, morda še malo preveč. Vse preveč vidiš objekt, portretiranca ali skupino hiš, in premalo izveš o umetniku, ki ostane skrit za njimi. Tehnično ga pa pri nas najbrže nihče ne dosega.

Značilnejše, ker bolj osebne, so njegove risbe s črno ali rdečo kredo. Kontraste luči in sence uporablja na včasih prav slikovit način. Topla in prisrčna je kredna risba «Sestra» (št. 152), ki je izredno posrečena v svetlobni razdelitvi in ugodno vstavljena v okvir. Par pariških nočnih pogledov ga predstavlja kot spretnega risarja, pa brez globljih pretenzij. Z globokimi sencami delana reduta «Lz Quartier latina» (št. 150) in živahna skica «Most» (št. 152) kažeta vse nemale vrline Jakčevega risarskega talenta in zmisla za strumno osredotočenje značilnosti. Najvišje se je pa povzpел s štirimi novomeškimi pogledi (št. 135, 137, 139, 141), kjer ni med obliko in vsebino opaziti več neskladnosti, ki ponekod še moti. Po svoji jasno pregledni zaključenosti se odlikuje celotni pogled na mesto, obsevano od šopa solčnih žarkov, prodirajočih skozi oblake. Kljub temu, da ta motiv učinkuje nekam teatralično, je risba močna in izrazita. Tu se je umetnikovo doživetje zlilo toplo in neokrnjeno v prikladno obliko, ki je sodobna in Jakčeva obenem. Te štiri risbe in morda še list «Ob Seini» (št. 151) smatram za izhodišče, odkoder bo umetnik gradil naprej. — Tuniške popotne impresije so preveč še skice in tudi čisto predmetno premalo zanimive, da bi mogle pritegniti širše kroge. Najuspelejša je barvasta risba «Oaza v globeli» (št. 119).

Jakac se morda danes nahaja na usodnem razpotju. Na eni strani ga čaka mirno, navidez morda skromnejše udejstvovanje v oblikah in mejah, ki so prav njegove, osebne, na drugo plat ga pa mami blesk efektnih gesel. Pokazujejo se že, čeprav še sporadično, znaki manire, pojedina dela se zde bolj sijajno izvedene ilustracije, kot umetnine, ki so same v sebi zaokrožene. Pojavlja se sladkotnost mesto iskrenosti, videz mesto življenske upravičenosti. Zanj velja predvsem eno pravilo: več s a m e g a s e b e! Jakcu treba intenzivnega, ne ekstenzivnega dela. Plodovitost sama še ni dokaz umetništva. Umetnost zahteva dela, študiranje, proučevanja in iskanja in borbe, predvsem pa: poglobljanja vase. Saj vsak pravi umetnik nosi ves svet in vse svoje slike v sebi samem. V predmetu podaja vedno le sebe.

Talent sam, ki ga ima Jakac dovolj, ne zadostuje. Flaubert je dejal, da je talent dolgotrajno potrpljenje. Potrpljenje pa pomeni delo. Ta razstava je jasno pokazala, da Jakcu grozi nevarnost, da okosteni, da preneha ustvarjati.

Zato naj mu doseženi uspehi ne pomenijo cilja in počivališča, temveč samo izhodišče za naprej. Če bo vselej poslušal samo glas svoje notranjosti, ne oziraje se na modne ekstreme, ki z umetnostjo nimajo nobene vezi, mu bo njegov cilj ostal jasen in razločen.

Poleg Jakca napravljiva Gorup, ki razstavlja to pot prvič v Ljubljani, vtis še neizkristaliziranega umetniškega značaja, ki je še sredi razvoja in izpostavljen vsem mogočim vplivom, tako da je težko o njem izreči določno mnenje. Pokazal je ponekod mnogo pravega zmisla za naravo in precejšnje znanje, dočim drugod spet kaže prav začetniška dela. Iz večine pa se opaža vpliv raznih šol in struj, ki njegovemu bistvu, v kolikor se sploh udeje, ne dopuščajo izraza. Vse njegove slike in risbe so tako malo osebno poudarjene, da si absolutno ni mogoče ustvariti slikarjevega lika.

Dvoje značilnih sujetov pozna in goji avtor: to so prizori iz živalskega življenja in pokrajine. S posebno ljubeznijo slika živali, ki jih natančno pozna in vestno opazuje. Mislim, da ga doslej med Slovenci še ni bilo, ki bi se bil s tolikšno resnostjo in vztrajnostjo lotil slikanja živali. Vendar njegove živali le redkokdaj res žive. Kriva je temu prav pogosto pokrajina, ki je vselej le štafaža, to pa tako očitna in neskladna z živaljo, da napravlja mučen, izumetničen vtis. Slikar upodablja živali ali čisto naturalistično opazovane, ali pa jih stilizira v svoje dekorativne svrhe. Pri realističnem podajanju pa zamenjuje življensko resničnost z umetniško resničnostjo. Saj bi momentna fotografija morda pokazala isto pozo, toda umetnost ni samo kopija naravnega predmeta, ampak posplošnjena in plodovita njegova podoba, ki ga ne kaže mrtvega in otrplega kot leča fotografskega aparata, temveč polnega življenskega napona in sile. Njegova «Srna na bregu» (št. 4) je anatomsko morda najtočnejše oblikovana, umetnostno je mrtva. Izgleda, kot da visi v zraku. Zato se opazovalcu čisto zdi, da gleda ilustracije za znanstveno delo o živalstvu. Zato so te živali tako nežive, nedoživljene. Slikarjevo gledanje ni čutno gledanje, temveč razumsko.

Značilno je, da so dekorativno zamišljene skupine boljše od ostalih. Kot uspele osnove za večje, morda stenske dekoracije, bi lahko služili sliki «Ples žerjavov» in «Srnjak ob vodi» (št. 1 in 7), dalje tudi «Zubri» in deloma «Na dnu morja» in «Pestre ribe» (št. 8, 25, 39), vendar so šarene ribice na obeh slikah prizorov pod morsko gladino izključno ornamentalno obdelane in docela enoploske in se zde kakor prilepljene na sliko, kjer pogrešaš tudi vodo. Boljše so nekatere naturalistične študije, ki se jim vidi vestno opazovanje in poznavanje predmeta. Take so «Volkovi», «Orel», «Študija pume» in «Glava volka» (št. 5, 14, 43, 45).

Manj posrečene so pokrajinske slike, kjer je nekaj skoro diletantskih del, ki bi bila brez škode lahko izostala. Oljna tehnika mu je še precej neznan, njegove slike so trde, brez globine in bleska, v barvi brez življenja in izgledajo kot kolorirane risbe. Zna pa izbirati slikovite izreke, ki jih pa žal vselej ne obvlada. Najučinkovitejši je pogled na «Sudjuradj», kjer pa moti nejasnost v detajlu in posamezni ceneni efekti. Par študij travnih bilk priča o njegovi veliki ljubezni do narave, ki jo vestno, skoro z znanstveno točnostjo proučuje v vseh najmanjših potankostih. — Ponekod so vidni vplivi vzhodno-azijske slikarije.

Če bo mladi umetnik sledil svoji dosedanji poti, ki prikazuje dovolj dela in učenja in poglobljanja v naravo, bo lahko dosegel še mnogo. Brez talenta ni, to je dokazal.

K. Dobida.

In memoriam Andreja Smoléta. — Ko je v soboto, dne 15. maja 1926. zadonela polnočna ura z ljubljanskih zvonikov, je pred hišo št. 1 na Gospodarski cesti, rojstno hišo Andreja Smoléta, vseučiliški profesor dr. Alfred Šerko ob svitu plamenice nagovoril zbrano družbo Penatov tako-le:

«Penatje! Pozdravljeni vi vsi, ki ste se zbrali ob uri polnočni v proslavo spomina Andreja Smoléta, Slovenca po krvi in čuvstvu, po mislih in srcu...

Pozdravljeni!

Pozdravljena, dolina šentflorjanska, ti zemlja domača, ki kriješ Prešerna in Ivana Cankarja! Bog bodi s teboj!

Pozdravljen pred vsem pa Ti, človek, Ti rômar slovenski — naš bratec Andrej!

Ob uri polnočni se Te spominjajo bratje Penatje, kakor Ti, rômarji trdni po zemlji slovenski, predragi domači, ki si jo ljubil prisrčno ves čas.

Pozdravljen, Andrej!

V Tebi mi zrejo svoj narod slovenski, njegovo usodo, bridkost in nesrečo, njegove vesele in žalostne dni. Zatorej Bog s Tabo, prijatelj Prešernov, spomin Tvoj med nami naj večno živi!»

Trikratni «Slava!» — in polnočna slovesnost je bila končana. Drugo jutro so pa mimoidoči postajali pred spominsko ploščo, brali napis na njej in ugibali, odkod ta marmorni dokaz, da spomin na nesrečnega bratca Andreja še živi med nami. Zelen lovorjev venec je visel nad ploščo.

Plošča, vzidana v pročelje hiše, kjer se nahaja gostilna «pri Figovcu», je iz sivega nabrežinskega marmorja. Načrt zanjo je zasnoval arhitekt profesor Jože Plečnik. Vzidana je precej nizko, tako da se spodnji njen rob nahaja skoro v višini opazovalčevih oči in je izklesana v obliki podolgastega četverkotnika, gladka in ravna v sredi, na ožjih robovih pa navzven prिवihana. V sredi pod spodnjim robom se nahaja konzola v obliki volute, zgoraj nad ploščo pa kamenit držaj za obešanje vencev.

Napis je izvršen v plemeniti, naravnost visoko klasični antikvi brez vsakih ornamentov. Črke so rdeče, le dve besedi v spodnjem stihu sta zlati. Plošča s svojo mirno dostojanstvenostjo napravlja resnoben vtis in se čudovito skladno spaja z nizkim hišnim pročeljem v celoto. Plošča je resnična, iz globoke ljubezni in pijetete porojena umetnina.

Napis na plošči slove:

TĚŽKA ČLOVĚKV NI GROBA ODĚJA
VZÁMEJO V SĚBE GA ZĚMLJĚ MOĆÍ
TĚRČIMO BRÁTJE ŠE VÍNCE SE SMĚJA
DOLGO SMOLĚTOV SPOMIN NAJ ŽIVÍ
BRATCV ANDREJV V OPOMBO
MCMXXVI PENATJE

Na lepši, preprostejši in iskrenejši način ni bilo mogoče proslaviti spomina moža, ki je za srečo človeštva bil vžgan!

K. D.

NAJNOVEJŠE KNJIGE

Tiskovne zadruga v Ljubljani, Prešernova ulica 54

G. Boccaccio-Budal: Dekameron.

I. knjiga: Broš. 56 Din, platno 72 Din, v polfranc. vezavi 100 Din, poštnina 3 Din.

II. knjiga: Cene kakor pri prvi knjigi.

Pretnar dr. Mirko: V pristanu.

Broš. 24 Din, platno 32 Din, poštnina 1-25 Din.

Kmetova Marija: Večerna pisma.

Broš. 16 Din, platno 26 Din, poštnina 1-50 Din.

Thoma: Lotkin rojstni dan. - Nušič:

Naša deca. Humoreski-enođejanki.

Cena 12 Din, poštnina 75 par.

Lah Ivan: Pepeluh.

Broš. 18 Din, poštnina 75 par.

Sienkiewicz: Potop.

I. knjiga. 600 strani. Broš. 110 Din, polplatno 124 Din, celo platno 134 Din, poštnina 6 Din.

Bon ton. Knjiga o lepem vedenju, govorjenju in oblačenju v zasebnem in javnem življenju.

Broš. 65 Din, platno 80 Din, poštnina 3 Din.

Žagar Janez; Vrtnec. Drama.

Broš. 18 Din, poštnina 75 par.

Svoboda: Popok. Enođejanka.

Broš. 15 Din, poštnina 75 par.

Hearn-Baukart: Knjiga o Japonski.

Broš. 28 Din, platno 38 Din, poštnina 1-50 Din.

Zakon o taksah in pristojbinah.

II. izdaja. Broš. 65 Din, poštnina 3 Din.

Predpisi o zaščiti delavstva.

II. snopič. Broš. 15 Din, poštnina 1 Din.

Jurčič Jos.: Zbrani spisi. IV. zv.

Uredil dr. Prijatelj. Broš. 72 Din, vez. v celo platno 86 Din, v polfrancoski vezavi 92 Din.

Zbašnjik Fr.: Žrtve. Roman.

Broš. 24 Din, v celo platno vez. 34 Din, poštnina 2 Din.

Lah Ivan: Knjiga spominov.

Broš. 35 Din, vez. 45 Din, poštnina 2 Din.

Puškin-Prijatelj: Kapetanova hči.

Povest. - Broš. 24 Din, vez. 29 Din, poštnina 1-20 Din.

Schönherr-Skrbinšek: Zemlja.

Komedija. - Broš. 15 Din, poštnina 75 par.

Melik A.: Jugoslavija. I. del.

Druga predelana in pomnožena izdaja. Navadna izdaja 60 Din, boljša 75 Din, poštnina 2 Din.

Zahtevajte najnovejši

Seznam knjig

Tiskovne zadruga

z znižanimi cenami

Seznam pošlje brezplačno

knjigarna Tiskovne zadruga v Ljubljani
Prešernova ulica št. 54 (nasproti glavne pošte)

NOVE KNJIGE

Uredništvo je prejelo v oceno sledeće knjige (z zvezdico * označene so natisnjene v cirilici):

- Bežović Milan**, Izabrane pjesme. Zagreb, Matica Hrvatska, 1925. 129 str.
- ***Buktinja**, Mesečni časopis. Urednik Milan V. Bogdanović. Kaj. V. Sv. 3. Beograd, 1926. Tri tiskane pole mesečno. Cena letno 70 Din.
- ***Förster F. V.**, Socialna kultura. Preveo s nemačkog Vuk Vrhovac. Beograd, S. B. Cvijanović, 1926. 58 str. Cena 10 Din.
- Kazalo k časopisu za zgodovino in narodopisje I.—XX.** Maribor, Zgodovinsko društvo, 1926. 88 str.
- Kermavner Robert**, Po pogorju polhograjskem in okoli Krima. Enodnevni izleti. S petimi slikami in zemljevidom ljubljanske okolice. Ljubljana, Samozaložba, 1924. 72 str.
- ***Kerkter Gustav**, Ljubav ptica. Beograd, S. B. Cvijanović, 1926. 80 str. Cena 20 Din.
- Kosor Josip**, Miris zemlje i mora. Predratne pripovijesti. Zagreb, Matica Hrvatska, 1925. 155 str.
- Kovačić Maks**, Ivan Cankar. Maribor, Samozaložba, 1926. 52 str.
- Máchal Jan**, Slovanské literatury. Díl I. V Praze. Nákladem Matice České, 1922. VI + 520 str.
- Maróthy-Soltészová Elena**, Moja djeca. Dva života od kolijevke do groba. Zapisci i razmišljanja. Prva knjiga. Preveo sa slovačkoga Ljubomir Matković. Zagreb, Matica Hrvatska, 1925. 224 str.
- Nowicki Adam**, Ban Jelačić, otac Franja Josipa I. (Iz ciklusa «Suton Habsburgovaca».) Zagreb, Naklada «Džepne knjižnice», 1926. 51 str. Cena Din 7-50.
- Rosaa Jutra**, Maribor. Izšli in založili maturanti dež. gimnazije 1925/26. 1926. 44 str.
- Thoma Ludvik**, Lotkin rojstni dan, Saloigra v enem dejanju. — Nušić Branislav, Naša deca, Humoreska v enem dejanju. Poslovenil Ivan Lah. Ljubljana, Tiskovna zadruga, 1926. 52 str. Cena 12 Din. (Oder, Zbirka gledaliških iger, 15. zvezek.)
- ***Vemar-Janković VI.**, Robovi. Komeditja jedne tajne. Vidjenje u četiri dana sna. Beograd, Geca Kon, 1926. 96 str.
- ***Vukasović Milan**, Muzika vremena. Beograd, 1926. 82 str.
- Zavertnik Jože**, Ameriški Slovenci. Pregled splošne zgodovine Združenih držav slovenskega naseljevanja in naselbja in slovenske narodne podporne jednote. Chicago, Slov. narodna podporna jednota, 1925. 652 str.
- Zdravje**, Zdravstveno-poučni list. Leto II. Št. 1. Ljubljana. Urejuje Ivo Pirc, Konzoreij «Zdravje» v Ljubljani, 1926. 24 str. Cena celoletno 50 Din.
- ***Zeah**, Medjunarodni časopis, 1921—1926. Jubilarna sveska. Urednik Ljubomir Mičić. God. IV., br. 50. Beograd.

Za doraščajočo mladino in odrasle
je izšel

BON TON

Knjiga o lepem vedenju, govorjenju in
oblačenju v javnem in zasebnem življenju

Knjiga obseza 280 strani ter je sestavljena po lastni izkušnji in po
najnovejših Bon tonih velikih narodov

Broširana velja 65 Din, v celo platno vezana 80 Din

Knjigo je izdala knjigarna Tiskovne zadruga
v Ljubljani, nasproti glavne pošte

LE ZA ODRASLE

so izšle v slovenskem prevodu svetovno znane novele

DEKAMERON

ki jih je spisal italijanski pisatelj Boccaccio. Dekameron
je knjiga ljubezni, knjiga žgoče satire na nemoralno
življenje duhovništva in meništv, knjiga smešnih, a
čudovitih doživljajev iz meščanskih in plemiških krogov v
XIV. stoletju. Dekameron je okrašen s **33 ilustracijami**

Za mladino je knjiga neprimerna

Broširan velja 56.-- Din, v celo platno
vezan 72.-- Din, luksuzna izdaja 100.-- Din

Izdala Knjigarna Tiskovne zadruga v Ljubljani

Modna in sportna trgovina za dame in gospode

P. Magdić
v Ljubljani

nasproti glavne pošte

*V zalogi
vedno samo zadnje novosti*

SLAVIJA

jugoslovanska za-
varovalna banka

V LJUBLJANI

Podružnice:

Beograd Zagreb
Sarajevo Novi Sad
Osijek Split

Glavna zastopstva:

Vel. Bečkerek Cetinje
Skoplje Maribor

Generalno ravnanje
v Ljubljani

SLAVENSKA BANKA, D. D. Centrala Zagreb

Podružnica: Ljubljana

Vplačana delniška glavica in rezerve preko 120.000.000 Din.

PODRUŽNICE: Beograd, Celje, Dubrovnik, Kranj,
Maribor, Murska Sobota, Osijek, Sarajevo, Sombor,
Sušak, Šabac, Šibenik, Wien

EKSPozITURI: Rogaška Slatina (sezonska)
in Jesenice

AFILIJACIJI: Slovenska banka, Ljubljana, in Jugo-
slovenska Industrijska banka, d. d., Split

LASTNE AGENCIJE v Južni Ameriki:
Buenos Aires, Rosario de Santa Fé; v Severni
Ameriki: v vseh večjih mestih direktne bančne zveze

Otvorja akreditive, izstavlja
garantna pisma in izvršuje vse
bančne posle najkulantneje

Vloge na knjižice in v
tekočem računu obrestuje
najpovoljnije

Posreduje vse bančne in trgovske posle z inozemstvom, posebno z Italijo in Avstrijo

Olajšuje posle eks- in importerjem s tem, da jim eskomptira
menice v lirah kakor tudi v drugih inozemskih valutah